

วิเคราะห์ระบบคุณได้บ้างในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์

อัครราชย์ วงษ์ปรีชาภรณ์

วิชาศาสนศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพมหานคร

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พุทธศักราช ๒๕๒๕

วิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์

ฉัตรชัย วงศ์ปรียากร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

วิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์

ฉัตรชัย วงศ์ปรียากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2564

ANALYZING THE SYSTEM OF PATRONAGE IN THE THAI
BUREAUCRACY : ETHICAL PROBLEMS.

CHATCHAI WONGPRIYAKORN

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2021

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : วิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธ
จริยศาสตร์
ชื่อนักศึกษา : ฉัตรชัย วงศ์ปรียากร
ชื่อปริญญา : ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2564
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก : ดร. อุเทน ลาพิงค์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระมหาวิเศษ ปญญาชิโร, รองศาสตราจารย์ ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :

ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทรงศักดิ์ พรหมดี)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)

(ดร. อุเทน ลาพิงค์)

กรรมการ/อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(พระมหาวิเศษ ปญญาชิโร, รองศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ

(พระครูสมุห์ ธนโชติ จิระธมโม, ดร.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สยาม ราชวัตร)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic : Analyaing the system of Patronage in the Thai
Bureaucracy : Ethical Problems
Student's Name : Chatchai Wongpriyakorn
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2021
Advisor : Dr. Uten Larping
Co-Advisor : Phramaha Wiset Paññāvajiro, Assoc.Prof. Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School

(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Thematic Committee:

Chairman

(Asst.Prof. Dr. Songsakdi Promdee)

Member (Advisor)

(Dr. Uten Larping)

Member/Co-Advisor

(Phramaha Wiset Paññāvajiro, Assoc.Prof. Dr.)

Member

(Phrakrusamu Thanachot Ciradhammo, Dr.)

Member

(Asst.Prof.Dr.Sayam Ratchawat)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: วิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์
ชื่อนักศึกษา	: ฉัตรชัย วงศ์ปริยากร
ชื่อปริญญา	: ศาสตาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	: 2564
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	: ดร.อุเทน ลาพิงค์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระมหาวิเศษ ปญญาวิโร, รองศาสตราจารย์ ดร.

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย 2) ศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ 3) วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย เป็นการวิจัยเชิงเอกสารแล้ววิเคราะห์ ประมวลผลเนื้อหาว่าระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยเป็นปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์หรือไม่อย่างไร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์พรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า:

1. ลักษณะระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยมีลักษณะการกระทำในสองลักษณะคือ การกระทำที่เอื้อประโยชน์กันโดยชอบด้วยกฎหมายและการกระทำที่เอื้อประโยชน์กันโดยมิชอบด้วยกฎหมาย
2. แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ ถือหลักการว่าการจะตัดสินการกระทำใดเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี ใช้การกระทำหรือกรรมเป็นเครื่องชี้วัด และการกระทำที่จะถือว่าเป็นกรรมได้นั้น จำต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงสภาพของจิตใจของผู้กระทำ สำนึกมโนธรรมหลักความสันโดษ ความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ผลของการกระทำและหลักของการล่วงละเมิดหลักการแห่งบัพญญัติศีล
3. เมื่อวิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทยโดยใช้หลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล หลักความสันโดษ หลักมโนธรรมสำนึก หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ และหลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือดูผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายหรือลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ทั้งสองลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เมื่อพิจารณาตามสภาวะว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ การกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ส่วนการกระทำลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ เมื่อใช้หลักของการล่วงละเมิด

หลักการแห่งบทบัญญัติของศีลในระดับโลกียะธรรมคือ ศีล 5 พบว่าไม่ล่วงละเมิดศีล ข้อที่ 1 ข้อที่ 2
ข้อที่ 3 อาจละเมิดศีลข้อที่ 4 และไม่ละเมิดศีลข้อที่ 5

คำสำคัญ ระบบอุปถัมภ์, ระบบราชการไทย, พุทธจริยศาสตร์

ABSTRACT

Thesis Topic : Analyzing the system of Patronage in the Thai
Bureaucracy : Ethical Problems.
Student's Name : Chatchai Wongpriyakorn
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2021
Advisor : Dr. Uten Larping
Co-Advisor : Phramaha Viset Panyavajiro, Assoc.Prof. Dr.

The objectives of this thesis were as follows 1) to study concept of patronage system in Thai bureaucracy, 2) to study concept of Buddhist ethics, and 3) to analyze problems in Buddhist ethics in patronage system of Thai government system. It was a documentary research with analysis and content assessment to find out how patronage system in Thai bureaucracy became Buddhist ethical problem. The data were analyzed in descriptive manner.

The results of research were found that:

1. Characteristics of patronage system in Thai bureaucratic system were characterized by two types of actions; acts of lawful mutual benefit and acts of unlawful mutual benefit.
2. The concept of Buddhist ethics held the principle of deciding what action was good or bad by using actions or karma as a measure and the act that could be regarded as karma must be an act of intent. It also considered a state of mind of the doer, a sense of conscience, the principle of solitude, an acceptance of wise man or scholar, result of action and the principle of transgression of principles of precepts.
3. when analyzing Buddhist ethical problems in the patronage system of the Thai bureaucracy with the cause that implied wholesome or unwholesome intention, principle of solitude, principle of conscience, principles of listening to opinions or considering the acceptance of wise man or scholar and the principle of considering nature and consequence of action or its effect on oneself and others whether it was acting in a manner that provided a legitimate interest or an unlawful benefit, these 2 characteristics were things that Buddhism did not accept and It was considered a bad thing. When considering according to the condition whether it was beneficial to the spiritual life or not, acting in a manner that benefited with law still couldn't judge

whether it was contributing to the spiritual life or not. As for the act of unlawful mutual benefit, it was considered unfavorable to one's life. When applying the principle of transgression of the precepts in the secular world, the 5 precepts, it was found that it did not violate the 1st precept, 2nd precept and the 3rd precept. But, it might violate the 4th precept and it again did not violate the 5th precept.

Keywords : Patronage system, Thai bureaucracy, Buddhist ethics

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากบุคคลหลายฝ่าย ในการให้คำแนะนำปรึกษา และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้เข้าศึกษาในคณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เพื่อเติมเต็มความรู้ความเข้าใจด้านพุทธศาสนาและปรัชญา รวมทั้งพัฒนาศักยภาพในการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาอบรมมโนพละจากคณาจารย์ ไปใช้ประโยชน์ในการทำงานและการใช้ชีวิตให้เหมาะสม สมดุล

ขอกราบขอบพระคุณคณบดี คณะศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้อำนวยความสะดวกในการศึกษาตลอดหลักสูตร ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีป พิษทองกลาง ที่กรุณาเป็นประธานควบคุมการสอบ ขอขอบคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มวิทยานิพนธ์ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนาทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ขอขอบคุณ ดร.อุเทน ลาพิงค์ และขอขอบพระคุณ พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร, รองศาสตราจารย์ ดร. ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุง แก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

คุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอให้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณพ่อแม่ ครู อาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่ความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ทุกรูปนาม พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรด้วยเทอญ

ฉัตรชัย วงศ์ปรียากร

สารบัญย่อ

ตำราที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนใน “วิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์” เป็นข้อมูลอ้างอิง จาก พระไตรปิฎกภาษาไทย 45 เล่ม ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 โดยมีคำย่อและคำเต็มที่อ้างอิง ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. = วินัยปิฎก มหาวิภังค์

วิ.ป. = วินัยปิฎก ปรีวารวรรค

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

ม.ม. = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ม.อุ. = มัชฌิมนิกาย อุปรปัณณาสก์

ส.ส. = สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

อจ.ทุก. = อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

อจ.ติก. = อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต

อจ.ฉก. = อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต

การอ้างอิง

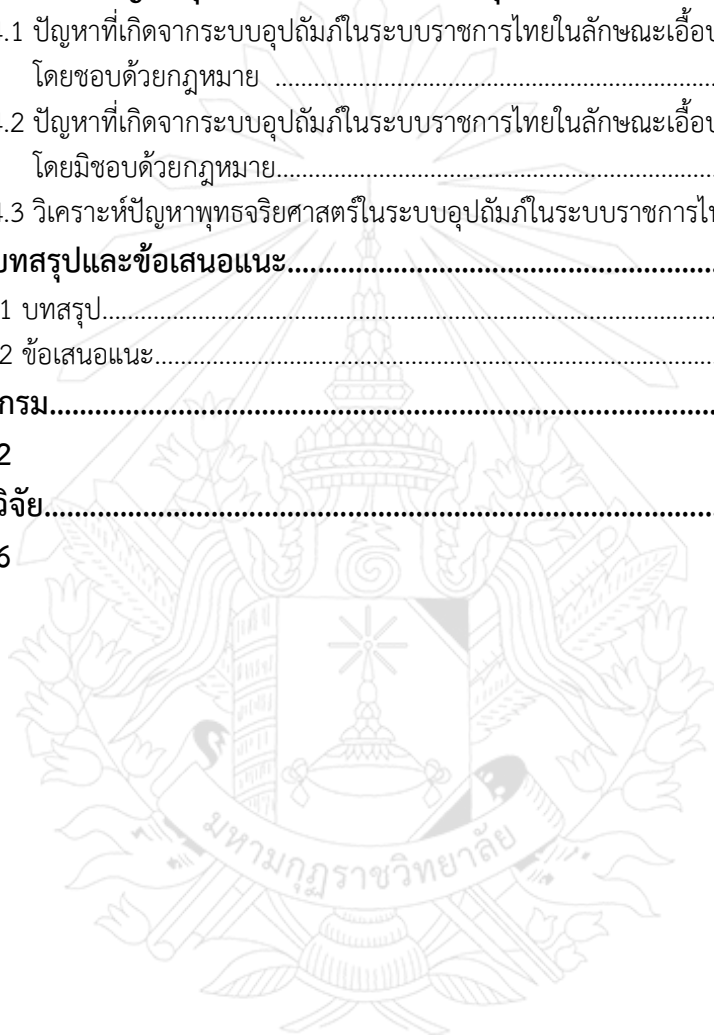
ชื่อย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกมี 3 ตอน คือ เลขเล่ม/เลขข้อ/เลขหน้า เช่น ที.ม. 10/136/82. หมายถึง พระไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อที่ 136 หน้าที่ 82 เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ช
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญคำย่อ.....	
ญ	
สารบัญ.....	
ฎ	
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	
ฑ	
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามวิจัย.....	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	17
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	17
บทที่ 2 แนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย.....	20
2.1 ทฤษฎีระบบอุปถัมภ์.....	20
2.2 การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนา.....	28
2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบราชการ.....	28
2.4 ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย.....	32
2.5 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย.....	37
บทที่ 3 แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์.....	39
3.1 แนวคิดทฤษฎีทางจริยศาสตร์.....	39

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2 อุดมคติชีวิตของมนุษย์	47
3.3 แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์.....	50
3.4 เกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์.....	66
บทที่ 4 วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย.....	68
4.1 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยในลักษณะเอื้อประโยชน์ โดยชอบด้วยกฎหมาย	68
4.2 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยในลักษณะเอื้อประโยชน์ โดยมิชอบด้วยกฎหมาย.....	68
4.3 วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย.....	69
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	81
5.1 บทสรุป.....	81
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	90
บรรณานุกรม.....	92
ประวัติผู้วิจัย.....	96

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 การวิเคราะห์โดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศมูลหรืออกุศมูล.....	70
4.2 วิเคราะห์โดยพิจารณาตามสภาวะ.....	72
4.3 วิเคราะห์ใช้มโนธรรมสำนึก.....	73
4.4 วิเคราะห์ใช้หลักความสันโดษ.....	75
4.5 วิเคราะห์ใช้หลักการฟังความเห็นของวิญญูชนหรือนักปราชญ์.....	76
4.6 วิเคราะห์โดยใช้หลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ.....	78
4.7 วิเคราะห์การล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติศีล 5.....	79

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

1.1	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	17
2.1	ระบบอุปถัมภ์แบบกลุ่มและระบบอุปถัมภ์แบบปริมิต.....	23
3.1	แสดงบ่อเกิดของการทำกรรมและผลของการกระทำ.....	56

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จริยศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาถึงประเด็นปัญหาอันหลากหลาย เช่น อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหาและยึดถือ เราใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าอะไรดีหรือไม่ดี อะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติของมนุษย์และว่าด้วยปัญหาที่ว่าด้วยความดีคืออะไร ความชั่วคืออะไร ความถูกต้องคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร หน้าที่ ภาระ และสิทธิคืออะไร¹

การศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ความถูกต้อง อาจเรียกรวมๆ กันว่าประเด็นทางจริยธรรม ซึ่งแต่ละคนอาจให้คำตอบได้ แต่เหตุผลของคำตอบที่อธิบายนั้นยอมรับได้หรือไม่ มีเหตุผลอื่นที่ดีกว่าไหม แล้วเราจะยอมรับคำตอบแบบใด² ทฤษฎีจริยศาสตร์มีเป้าหมายเพื่อช่วยให้เราสามารถทำการตัดสินทางจริยธรรม (Moral Judgment) ในสถานการณ์ทางจริยธรรมต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกและถูกต้อง แต่เนื่องจากทฤษฎีจริยศาสตร์มีอยู่หลายทฤษฎี ในแต่ละทฤษฎีก็มีฐานคติ (assumption) ที่แตกต่างกัน ทำให้การตัดสินทางจริยธรรมแตกต่างกันออกไป เช่น สุขนิยม (Hedonism) ที่ถือว่าความสุขเป็นจุดหมายสุดท้าย³ ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) มีที่ศนะว่าควรทำในสิ่งที่ให้ผลดีมากกว่ามีประโยชน์มากกว่า ในวงกว้างกว่าหรือหลักมความสุข (The Greatest Happiness Principle)⁴ และกรณีธรรมหรือทฤษฎีของคานต์ (Deontology) ที่เห็นว่าการตัดสินการกระทำดีหรือชั่ว ให้ถือเอาเจตนาที่จะทำตามหน้าที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่เอาผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำมาตัดสิน⁵ นอกจากนี้ คำว่า “ความดี/ถูก/บุญ/กุศล” และ “ความไม่ดีหรือความชั่ว/ผิด/บาป/อกุศล” มีความไม่แน่นอนตายตัวและขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น กาละ เทศะ เหตุการณ์และบุคคล⁶ คำว่าดีคือดีเพราะตรงกับความต้องการของเราหรือของเขา ดีเพราะเป็นที่ปรารถนาหรือเป็นที่ต้องการ และดีเพราะน่าพอใจ ส่วนคำว่า “ถูก” มี 2 นัย คือถูกต้องกับถูกใจ ถูกต้อง คือถูกต้องตามกฎหมาย

¹สุเชาวน์ พลอยชุม, *จริยศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 1.

²ซัชชัย คุ่มทวีพร, *ทฤษฎีการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : เจนเดอร์เพรส, 2541), หน้า 15.

³พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 209-210.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 213-214.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 217-218.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 221.

บ้านเมือง ถูกต้องตามกฎของสังคม ถูกต้องตามหลักศีลธรรมทางศาสนา ถูกต้องนี้อาจไม่ถูกใจก็ได้ ส่วนถูกใจ คือถูกใจเราหรือถูกใจเขาซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้⁷

การตัดสินความดี ความชั่ว การกระทำใดถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ เป็นประเด็นปัญหาที่ถกเถียงกันว่าเราควรจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน ถึงแม้ว่าโดยปกติแนวคิดเรื่องจริยศาสตร์ในหลักการใหญ่ ๆ ในหลายสังคมจะเห็นตรงกัน แต่ลักษณะของการกระทำบางอย่าง บางกรณีอาจมีการตัดสินแตกต่างกันได้ การกระทำอย่างเดียวกันในสังคมหนึ่ง อาจเห็นว่าเป็นการกระทำความดี ในขณะที่อีกสังคมหนึ่งอาจเห็นว่าเป็นการกระทำความชั่ว ดังนั้น เราจึงไม่อาจจะยึดถือเอากฎเกณฑ์ที่สังคมใดสังคมหนึ่งกำหนดหรือใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน เพราะกฎเกณฑ์ดังกล่าวมีความไม่แน่นอน

สำหรับในทางพระพุทธศาสนา การกระทำใด ๆ ย่อมเริ่มต้นที่หลักเจตนา คือต้องดูกรรมนิยามของพระพุทธศาสนาเพราะสิ่งที่ถือว่าเป็นการกระทำหรือกรรมนั้นเป็นต้นเหตุของการกระทำที่จะบ่งบอกลักษณะกรรมที่กระทำนั้นว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”⁸ “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”⁹ “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”¹⁰ ปัญหาเรื่องความดี ความชั่ว เป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในทางพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งในทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์แล้วเมื่อกล่าวถึงความดี ความชั่ว ก็จักนึกถึงคำว่า “กุศล” “อกุศล”¹¹ คำว่าดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดนี้เราหมายถึงการจัดประเภทการกระทำ (กรรม) และส่วนมากก็หมายถึงการกระทำโดยผ่านทางพฤติกรรมของมนุษย์ แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ¹² 1) การกระทำดีหรือถูก เรียกว่ากุศลกรรม 2) การกระทำที่ผิดหรือชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม 3) การกระทำที่ไม่ถูกไม่ผิด หรือไม่ดีไม่ชั่ว เรียกว่าอัปยาคต 4) การกระทำที่มีทั้งส่วนถูกและส่วนผิดหรือทั้งดีและชั่วคือเป็นกรรมผสมเรียกว่า โวภินณะ พุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท วิเคราะห์ได้ว่าป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การกระทำเช่นใดจึงจะได้ชื่อว่าเป็นการกระทำอันสูงส่ง สมกับที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ในการเกิดมาเป็นคนนั้นมีหลายสิ่งที่เราต้องทำ บางสิ่งสำคัญถึงขนาดว่าหากไม่ทำสิ่งเหล่านี้แล้วเราก็ไม่สมควรที่จะได้ชื่อว่าเป็นคน แต่บางสิ่งเราจะทำก็ได้ไม่ทำก็ได้โดยไม่กระทบต่อความเป็นคนที่กล่าวมานั้น อะไรบ้างที่ถือว่าหากเราไม่ทำแล้วเราก็ไม่ควรได้ชื่อว่าเป็นคน เป็นปัญหาในทางจริยธรรม ในคัมภีร์พุทธศาสนาและศาสนาอื่นดูมีข้อความที่กล่าวเอาไว้คล้ายๆ กันว่า อาหาร การนอน ความกลัว และเมถุน เป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์มีอยู่ร่วมกัน ถ้าคนเราไม่ทำอะไรมากไปกว่านี้ก็ได้อีกว่าไม่ต่างจากสัตว์ พุทธศาสนานั้นมองว่าคนโดยทั่วไปในโลกไม่ได้ใช้ชีวิตมากกว่า การทำกิจกรรมพื้นฐานที่กล่าวมา

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 222-225.

⁸อง.ฉก. 22/63/577.

⁹ม.อ. 14/290/350.

¹⁰ส.ส. 15/256/374.

¹¹พระมหาสมพล กลิ่นเพ็ชร, “เจตนาในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2550, หน้า 24.

¹²สุชาวัน พลอยชุม, *จริยศาสตร์แนวพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า 32.

นั้น พิจารณาจากแง่ที่คนส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้ใช้ชีวิตอันสูงส่งสมกับที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ อะไรที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตที่สูงส่ง พุทธศาสนาตอบว่าธรรม ธรรมในที่นี้หมายถึงการรู้จักคิดในทางที่สูงส่ง

ระบบอุปถัมภ์ในความหมายทางการเมืองการปกครองนั้น ประกอบด้วยคนอยู่ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือผู้ให้ความอุปถัมภ์ และอีกฝ่ายคือผู้รับความอุปถัมภ์ โดยอาจช่วยเหลือเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ เกิดเป็นหนี้บุญคุณที่ต้องตอบแทน ซึ่งหากช่วยเหลือดูแลกันด้วยอัธยาศัยไมตรีและการตอบแทนบุญคุณด้วยความกตัญญู ด้วยทรัพย์สินส่วนตัว ย่อมถือเป็นเรื่องที่ดีน่ายกย่อง แต่ถ้าเป็นการนำผลประโยชน์ของส่วนรวมไปตอบแทนกันในเรื่องของตัวเอง ก็ย่อมถือได้ว่าเป็นการทุจริตต่อหน้าที่ราชการ ประเทศชาติต้องเสียหายเพราะระบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์ ได้แทรกซึมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของคนไทย ในคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สถานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้ทำการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย¹³ พบว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันระบบราชการ และวัฒนธรรมการทำงานของราชการยังคงถูกแทรกซึมด้วยระบบอุปถัมภ์มาโดยตลอด ข้าราชการไทยส่วนหนึ่งยังยึดโยงกับความเชื่อในเรื่อง “ผู้ใหญ่-ผู้น้อย” “การให้ความช่วยเหลือ” “การฝากเนื้อฝากตัว” “การทดแทนบุญคุณ” “ข้าเก่าแต่เลี้ยง” เกิดระบบที่เรียกว่า เจ้านายเก่าลูกน้องเก่าที่ต้องอุปถัมภ์ค้ำชูช่วยเหลือตอบแทนกัน เจ้านายเก่า ก็ย่อมต้องมีเจ้านายเก่าของตนอีกทอดหนึ่ง ที่จะต้องช่วยเหลือตอบแทนสืบเนื่องกันไป ทำให้ระบบอุปถัมภ์ยังคงฝังลึกไปทั้งระบบราชการไทย อีกทั้งยังพัฒนาการจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคล มาเป็นความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวพัน ประกอบกับปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างภาคการเมือง ภาคธุรกิจ และข้าราชการประจำเป็นไปในลักษณะที่ไม่สมดุล ทำให้เกิดวงจรที่ข้าราชการชั้นผู้น้อยวิ่งเข้าหาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ส่วนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็จะวิ่งหานักการเมือง ในฐานะผู้ที่เข้ามาใช้อำนาจรัฐ และมีอำนาจในการพิจารณาแต่งตั้ง โยกย้าย เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งและนักธุรกิจเข้ามาวิ่งเต้นในระบบราชการ เพื่อเสนอผลประโยชน์ตอบแทนให้กับข้าราชการและนักการเมือง โดยแลกกับผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือสิทธิพิเศษในการทำธุรกิจ ผู้บังคับบัญชาในหน่วยงานราชการที่ใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารงานบุคคล ส่วนใหญ่จะเติบโตมาจากระบบอุปถัมภ์และพึงพอใจในการมีผู้มาห้อมล้อมประจบสอพลอ มักจะคำนึงผลประโยชน์ของตนเองและพรรคพวกเป็นหลัก ทำให้เกิดการผลักดัน หรือสนับสนุนคนที่ตนเองต้องการให้เจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน มากกว่าการสนับสนุนข้าราชการที่เป็นคนดี และคนมีความสามารถซึ่งไม่ใช่พรรคพวกของตน¹⁴ การใช้ระบบอุปถัมภ์หรือระบบเล่นพวกกับการใช้ระบบคุณความดี หรือระบบคุณธรรมเป็นปัญหาโต้แย้งกันอยู่เสมอ การกล่าวถึงการเล่นพรรคเล่นพวก อาจเป็นไปในทำนองที่ว่ามีการใช้ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) หรือระบบเล่นพวก (Spoils System) กันอย่างเกินขอบเขต ผู้ที่มีความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะเหตุที่มีผู้อื่นนำระบบอุปถัมภ์ หรือระบบเล่นพวกมาใช้กันอย่างเกินขอบเขต ก็

¹³สำนักงานเลขาธิการสถานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสถานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2529), หน้า ก-ฅ.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

มักจะดีขึ้นต่อสู้ เพื่อใฝ่หาระบบคุณความดีหรือระบบคุณธรรม (Merit System) ซึ่งตนคิดว่าเป็นระบบที่จะให้ความยุติธรรมแก่คนทั่วไปได้ดีที่สุด¹⁵

ระบบอุปถัมภ์ในความหมายโดยทั่วไป โดยเฉพาะในทางการเมืองการปกครองนั้นมีความแตกต่างจากการอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นไปในลักษณะของการเกื้อกูลกันระหว่างพุทธบริษัท 4 เป็นการอุปถัมภ์ค้ำชูกันด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคลต่อกันด้วยจิตเอื้ออาทร มิได้เอารัดเอาเปรียบหรือมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทน แต่ระบบอุปถัมภ์ในความหมายทางการเมืองการปกครองนั้น เป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันในเรื่องส่วนตัวโดยใช้ทรัพยากรหรือผลประโยชน์ของสาธารณะ ระบบอุปถัมภ์ได้ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด โดยเฉพาะกับระบบราชการ โดยถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมและผลประโยชน์ ทำให้ขาดการแยกแยะระหว่างผลประโยชน์ส่วนรวมกับเรื่องส่วนตัว ขาดความรับผิดชอบต่อสาธารณะและไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมของบ้านเมืองเป็นที่ตั้ง อย่างไรก็ตามการที่จะตัดสินว่าการกระทำใด ๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีชั่ว หรือไม่ มีหลายทัศนะที่เห็นแตกต่างกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์ จะทำให้ทราบว่าคุณลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ดี หรือ ชั่ว อย่างไรก็ตามเราตัดสินในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์

1.2 คำถามการวิจัย

- 1.2.1 แนวคิดของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย มีลักษณะเป็นอย่างไร
- 1.2.2 แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ มีลักษณะเป็นอย่างไร
- 1.2.3 เมื่อวิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย แล้วระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยนั้นเป็นประเด็นปัญหาทางจริยศาสตร์หรือไม่อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย
- 1.3.2 เพื่อศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์
- 1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ เสนอการตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ และวิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย โดยมีขอบเขตการวิจัยในด้านเนื้อหา ดังนี้

¹⁵ธงชัย ทรงประศาสน์, “ระบบอุปถัมภ์กับระบบคุณความดี : ร่วมฉลองวันประสูติครบรอบร้อยปีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชานุภาพ”, *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม 2505) : 86.

1.4.1 ศึกษาทฤษฎีระบบอุปถัมภ์ การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบราชการ ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย และปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

1.4.2 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางจริยศาสตร์ อุดมคติชีวิตของมนุษย์ แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ และเกณฑ์การตัดสินความดี ความชั่ว ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.4.3 ศึกษา คำนคว้า สรุปลความ ประมวลผล ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย แล้วนำมาวิเคราะห์ปัญหาโดยใช้เกณฑ์ตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.5.1 ศึกษาแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยโดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากงานวิจัย บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัระบบอุปถัมภ์ เพื่อศึกษาแนวคิดความเป็นมาของระบบอุปถัมภ์

1.5.2 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากงานวิจัย บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ทั้งนี้ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ผู้วิจัยได้ยึดถือเอารายงานการพิจารณาศึกษา เรื่อง “การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม” ของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นข้อมูลหลักในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ มาประกอบกัน โดยจะพิจารณาเป็นสองลักษณะคือการกระทำที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายกับการกระทำที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client)

1.5.3 ศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์โดยค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลักพุทธธรรม

1.5.4 รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) จากงานวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัพุทธจริยศาสตร์

1.5.5 วิเคราะห์ ประมวลผลเนื้อหาว่าระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยเป็นปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์หรือไม่อย่างไร

1.5.6 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

1.5.7 นำเสนอ เผยแพร่ผลงานวิจัยตามรูปแบบที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์ คาดว่าจะได้รับประโยชน์จากการวิจัยดังต่อไปนี้

1.6.1 ทำให้ทราบลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

1.6.2 ทำให้ทราบหลักเกณฑ์การตัดสินในทางพุทธจริยศาสตร์เถรวาท

1.6.3 ทำให้ทราบปัญหาาระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย ตามแนวคิดทางพุทธ จริยศาสตร์

1.6.4 ผู้บริหารในองค์กรของภาครัฐและเอกชนทั่วไป ได้พิจารณานำหลักพุทธจริยศาสตร์ ไปปรับใช้กับการบริหารงานบุคคลในองค์กรให้เกิดประโยชน์ต่อไป

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย มีดังนี้

1. คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้ทำการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม¹⁶ พบว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ระบบราชการและวัฒนธรรมการทำงาน ของราชการยังคงถูกแทรกซึมด้วยระบบอุปถัมภ์มาโดยตลอด ข้าราชการไทยส่วนหนึ่งยังยึดโยงกับ ความเชื่อในเรื่อง “ผู้ใหญ่ –ผู้น้อย” “การให้ความช่วยเหลือ” “การฝากเนื้อฝากตัว” “การทดแทน บุญคุณ” “ข้าเก่าเต่าเลี้ยง” เกิดระบบที่เรียกว่า เจ้านายเก่าลูกน้องเก่าที่ต้องอุปถัมภ์คำชู้ช่วยเหลือ ตอบแทนกัน เจ้านายเก่า ก็ย่อมต้องมีเจ้านายเก่าของตนอีกทอดหนึ่งที่จะต้องช่วยเหลือตอบแทน สืบเนื่องกันไป ทำให้ระบบอุปถัมภ์ยังคงฝังลึกไปทั้งระบบราชการไทย อีกทั้งยังพัฒนาการจาก ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล มาเป็นความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวพัน ประกอบกับปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างภาคการเมือง ภาคธุรกิจ และข้าราชการประจำเป็นไปในลักษณะที่ไม่สมดุล ทำให้เกิดวงจรที่ข้าราชการชั้นผู้น้อยวิ่งเข้าหาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ส่วนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็จะวิ่งหา นักการเมืองในฐานะผู้ที่เข้ามาใช้อำนาจรัฐ และมีอำนาจในการพิจารณาแต่งตั้ง โยกย้าย เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งและนักธุรกิจเข้ามาวิ่งเต้นในระบบราชการ เพื่อเสนอผลประโยชน์ตอบแทนให้กับ ข้าราชการและนักการเมือง โดยแลกกับผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือสิทธิพิเศษในการทำธุรกิจ

ระบบอุปถัมภ์ได้สร้างความเสียหายในหลายมิติ สิ่งที่ประเทศชาติสูญเสียไปเหล่านั้นกลับไป สร้างประโยชน์ให้กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง ทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติ เกิดความไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม ความเสียหายที่สำคัญสรุปได้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านการบริหารงาน บุคคล ผลเสียหาย คือ ระบบราชการเสียโอกาสที่จะได้คนดี คนเก่งเข้ามาในระบบ แต่กลับได้บุคลากร ที่มีคุณสมบัติ ความรู้ ความสามารถที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่ง ทำให้คนดีคนเก่งในระบบท้อแท้ ขาดขวัญกำลังใจ ขาดความมุ่งมั่นในการทำงาน จนทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงานราชการ ลดลง องค์กรไม่พัฒนาหรือพัฒนาไปได้ช้า ขาดความสามัคคีเกิดความขัดแย้งในองค์กร บุคลากรไม่ มุ่งเน้นการสร้างผลงาน แต่มุ่งเน้นการเข้าหาผู้มีอำนาจประจบ สอพลอ ข้าราชการถูกใช้เป็นเครื่องมือ ของผู้มีอำนาจ เกิดการเลือกปฏิบัติต่อข้าราชการในหน่วยงาน 2) ด้านการบริการประชาชน ผลเสียหายคือ ประชาชนมีค่านิยมที่ไม่ดีในการรับบริการจากภาครัฐ โดยมักหาช่องทางที่ต้องอาศัยเส้น สาย ความสนิทสนมความสัมพันธ์ส่วนตัว หรือการเสนอเงินให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ จนเกิดช่องทางการ

¹⁶สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, อ้างแล้ว.

แสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ และผู้มาติดต่อขอรับบริการเกิดการเรียกรับสินบน เงินใต้โต๊ะ ส่วย เกิดการเลือกปฏิบัติเกิดการบริการที่มีมาตรฐานไม่เท่าเทียม เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม จนเป็นผลให้ประชาชนหมดศรัทธาต่อข้าราชการและระบบราชการ และอาจไม่ให้ความร่วมมือกับทางราชการ 3) ด้านการทุจริตคอร์รัปชัน ผลเสียหายคือ มีการประกาศใช้กฎหมาย กฎ และระเบียบที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของตนหรือของพวกพ้อง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างร้ายแรงต่อการบริหารและการปกครองประเทศโดยรวม เกิดการจัดสรรการใช้งบประมาณแผ่นดินและทรัพยากรในโครงการต่าง ๆ อย่างไม่เหมาะสม เกิดการผูกขาดในการผลิตสินค้าและบริการ การแข่งขันทางการค้าไม่เป็นธรรม ประเทศชาติและประชาชนได้รับสินค้า สาธารณูปโภค และการบริการ ที่มีคุณภาพต่ำ แต่ราคาสูงเกินความเป็นจริง เนื่องจากได้มีการจ่ายเงินสินบน หรือเงินค่าเจรจาในการดำเนินธุรกิจให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งจะถูกนำไปรวมเป็นต้นทุนในการผลิตสินค้าและบริการของภาคธุรกิจและส่งผลกระทบต่อราคาสินค้า ค่าครองชีพ และภาวะเศรษฐกิจโดยรวมที่ประชาชนต้องได้รับผลกระทบไปในที่สุด นอกจากนี้ ระบบอุปถัมภ์เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการทุจริตการเลือกตั้งและเป็นที่มาของการซื้อสิทธิขายเสียง ทำให้ได้นักการเมืองที่ไม่มีความรู้ความสามารถและมีจริยธรรมเพียงพอที่จะเข้ามาบริหารประเทศ และมีโอกาสที่จะเข้ามาแสวงหาประโยชน์จากการใช้อำนาจหรือการกำหนดนโยบายโดยมิชอบ เพื่อถอนทุนคืนจากการซื้อสิทธิขายเสียง ทำยที่สุดต่างชาติขาดความเชื่อมั่นในระบบราชการ ไม่เข้ามาลงทุน ขาดการยอมรับและเชื่อถือจากนานาประเทศ ส่งผลเสียใหญ่หลวงต่อภาพลักษณ์และชื่อเสียงของประเทศชาติ

คณะกรรมการวิสามัญ พิจารณาศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้กำหนดแนวคิดในการแก้ไขปัญหายังเป็นรูปธรรม ออกเป็น 8 ด้าน ที่สำคัญ คือ ด้านค่านิยมและวัฒนธรรม ด้านลักษณะของการเกิดระบบอุปถัมภ์ ด้านกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่ง ด้านนโยบายการปฏิบัติราชการ ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านกระบวนการให้ความเป็นธรรม ด้านสังคม และด้านวิชาการ ได้จัดทำกรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยโดยผ่านกระบวนการ “ปลูกฝังค่านิยม ปรับปรุงกฎหมาย ปฏิรูประบบราชการ สร้างการมีส่วนร่วมภาคประชาสังคม” ทั้งนี้ คณะกรรมการวิสามัญพิจารณา ศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ หวังที่จะให้นำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ต่อระบบราชการไทยประเทศไทยชาติ เป็นแรงกระตุ้นให้ทุกภาคส่วน ได้ตระหนักถึงผลเสียหายที่เกิดจากการใช้ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย เกิดทัศนคติค่านิยมใหม่ ๆ มีพฤติกรรมต่อต้านระบบอุปถัมภ์ ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม หลักผลงาน และความรู้ความสามารถเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมและรักษา “คนเก่ง” และ “คนดี” ให้อยู่ในระบบราชการ รวมทั้งสนับสนุนให้ “คนเก่ง” และ “คนดี” ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บังคับบัญชาผู้บริหารของส่วนราชการต่าง ๆ เพราะการได้ผู้บริหารระดับสูงที่ดีมาจากการแต่งตั้งที่ดี ย่อมจะเกิดแบบอย่างที่ดีให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาตามหลัก “นำดีและตามดี” เกิดนโยบายการบริหารปกครองบังคับบัญชาและวิธีการปฏิบัติงานที่ดี ผู้ใต้บังคับบัญชาที่เกิดขวัญกำลังใจและแรงจูงใจที่ดี เชื่อมมั่นในระบบราชการ และความก้าวหน้าที่จะได้รับ ส่งผลดีต่อการปฏิบัติงานของส่วนราชการ เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดี เป็นประโยชน์ต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ และสร้างความรู้สึที่ดี ยอมรับและศรัทธาในระบบราชการจากประชาชน

รายงานการพิจารณาศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สถานิติบัญญัติแห่งชาติ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของผู้วิจัยคือ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ซึ่งได้ทำการศึกษาข้อมูลในองค์รวมเกี่ยวกับข้อเท็จจริง สภาพปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยได้อย่างครบถ้วน โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่หลากหลาย ถือเป็นข้อมูลสำคัญและเป็นข้อมูลหลักที่ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

2. พระศรีคัมภีรญาณ นำเสนอหลักการและการวิเคราะห์เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมไว้ในหนังสือจริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมของนักคิดตะวันตก ว่ามีทัศนคติที่เป็นมาตรฐานตัดสินทางปรัชญาตะวันตก 3 สำนัก คือ สุขนิยม (Hedonism) ที่ถือว่าความสุขเป็นจุดหมายสุดท้าย¹⁷ ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) มีทัศนคติว่าควรทำในสิ่งที่ให้ผลดีมากกว่ามีประโยชน์มากกว่า ในวงกว้างกว่า หรือหลักมสุข (The Greatest Happiness Principle) และกรณีธรรมหรือทฤษฎีของคานต์ (Deontology) ที่เห็นว่าการตัดสินการกระทำดีหรือชั่ว ให้ถือเอาเจตนาที่จะทำตามหน้าที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่เอาผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำมาตัดสิน นอกจากนี้ ยังได้นำเสนอบทอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับบทนิยามของคำว่า “ความดี/ถูก/บุญ/กุศล” และ “ความไม่ดีหรือความชั่ว/ผิด/บาป/อกุศล” อันมีลักษณะอัตวิสัย (Subjective) ซึ่งเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ไม่แน่นอนตายตัว บางครั้งเรียกว่า “จิตวิสัย” มากกว่าที่จะเป็นปรวิสัย (Objective) การให้ค่านิยมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอย่างน้อย 4 อย่างคือ กาละ เทศะ เหตุการณ์ และบุคคล นิยามของคำว่า ดีตามความรู้สึกของบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอย่างน้อย 3 อย่าง คือดีเพราะตรงกับความต้องการของเราหรือของเขา ดีเพราะเป็นที่ปรารถนาหรือเป็นที่ต้องการ และดีเพราะน่าพอใจ ส่วนคำว่า “ถูก” มี 2 นัย รวมกันอยู่คือ ถูกต้องกับถูกใจ ถูกต้อง คือถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง ถูกต้องตามกฎหมายของสังคม ถูกต้องตามหลักศีลธรรมทางศาสนา ถูกต้องนี้อาจไม่ถูกใจก็ได้ ส่วนถูกใจ คือถูกใจเราหรือถูกใจเขาซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้ “ดี” กับ “ไม่ดี” เป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดมากกว่าจะเป็นเรื่องของศีลธรรมหรือกฎหมายบ้านเมือง ไม่มีความแน่นอนตายตัว ส่วนวาทกรรม “ถูกและผิด” มีลักษณะแน่นอนตายตัวมากกว่า เป็นเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม และกฎระเบียบทั่วไป ไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจของเราซึ่งในทางปรัชญาเรียกว่า “ปรวิสัย” (Objective)

แนวทางการวินิจฉัยความดี-ความชั่ว พระศรีคัมภีรญาณ ได้กล่าวไว้ 6 แนวทาง คือ 1) ดูที่เจตนาเป็นเหตุคือการสืบสาวดูที่เจตนาอันเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงทางไตรทวาร (ทางกาย ทางวาจา ทางใจ) โดยพิจารณาดูว่าเป็นการกระทำด้วยเจตนาที่มีกุศลมูลเป็นแรงขับ หรือเป็นการกระทำด้วยเจตนาที่มีกุศลมูลเป็นแรงขับ กรรมที่มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นแรงขับ ย่อมเป็นกรรมชั่วหรือความชั่ว ส่วนกรรมที่มี อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นแรงขับ ย่อมเป็นกรรมดีหรือความดี 2) ตรวจสอบสภาพของจิตใจ ความรู้สึกดี ปลอดโปร่งเบาสบาย เป็นผลมาจากการกระทำดี (กุศลกรรม) ส่วนความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจเป็นผลมาจากการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม) 3) ใคร่ครวญดูสำนึกในธรรม คือการข้ามโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่าการที่กระทำนั้น ตนเองดีเตียนตนเอง

¹⁷พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, อ่างแล้ว, หน้า 209-291.

ไม่ได้ ไม่เสียความเคารพตน เมื่อพิจารณาการกระทำใด ๆ โดยถ้อยถนทุกมิติแล้วไม่เห็นข้อบกพร่องหรือข้อเสียที่จะเป็นเหตุให้ตีเตียนตนเองได้ การกระทำนั้น ๆ ชื่อว่าเป็นความดี ถ้ายังบกพร่องที่ยังเป็นเหตุให้ตีเตียนตนเองได้ ชื่อว่าเป็นความชั่ว 4) ฟังความเห็นของนักปราชญ์หรือวิญญูชน เมื่อได้พูดหรือทำการใดลงไปแล้ว ปรากฏเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนตีเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว 5) ดูผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น 6) ใช้ลักษณะตัดสินธรรมวินัย 8 ประการ คือ 1) วิราคะ คือ ความคลายกำหนด ความไม่ติดพัน เป็นอิสระ มิใช่เพื่อความกำหนดย้อมใจ 2) วิสังโยค คือ ความหมดเครื่องผูกมัด ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์ 3) อปจยะ คือ ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส 4) อัปปิจฉตา คือ ความอยากอันน้อย, ความมักน้อย มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่, ความมักใหญ่ หรือมักมากอยากใหญ่ 5) สันตุภฺฐี คือ ความสันโดษมิใช่เพื่อความไม่สันโดษ 6) ปวิเวก คือ ความสงัด มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่ 7) วิริยารัมภะ คือ การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน 8) สุภรตา คือ ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก

ในส่วนของเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามกรอบพุทธจริยศาสตร์ ใช้กรอบ 1) ภิกขุปาฏิโมกข์ และภิกขุณีปาฏิโมกข์ 2) เบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล 3) ตัดสินตามบทบัญญัติ (หรือธรรม) ในกุศลกรรมบถ สำหรับเกณฑ์ตัดสินภิกขุปาฏิโมกข์และภิกขุณีปาฏิโมกข์ ใช้เกณฑ์การล่วงละเมิดบทบัญญัติสิกขาบทแล้วต้องอาบัติ (ความผิด) ตามกรอบอาบัติ 7 กอง ส่วนเกณฑ์การตัดสินเบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล ใช้เกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติ เช่น การตัดสินว่ามีการล่วงละเมิดศีลข้อ ปาณาติบาตหรือไม่ มี อยู่ 5 ประการคือ 1) สัตว์มีชีวิต 2) รู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต 3) มีจิตคิดจะฆ่า 4) มีความพยายามฆ่า 5) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น เป็นต้น นอกจากนี้ ในบางสิกขาบทยังมีเกณฑ์ตัดสินตามกฎแห่งกรรมอีก นั่นคือ การล่วงละเมิดศีลสิกขาบทนอกจากศีลขาดแล้วยังเป็นบาปด้วย และเกณฑ์ตัดสินตามบทบัญญัติ (หรือธรรม) ในกุศลกรรมบถ 10 คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ กายกรรม มี 3 อย่าง คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคตในกาม วจีกรรม มี 4 คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ และมโนกรรม มี 3 คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นชอบตามคลองธรรม (สัมมาทิฐิ)

วิจัยนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา คือ สถานการณ์และแนวคิดเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางจริยธรรมซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พุทธธรรมที่มีเนื้อหาเชิงจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป้าหมายแห่งพุทธจริยศาสตร์ และเนื้อหาสำคัญซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาวิจัยครั้งนี้คือเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามกรอบแห่งพุทธจริยศาสตร์

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ระบบอุปถัมภ์

ณรงค์ ครงแถว¹⁸ ได้ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ปัญหาจากระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้น ในส่วนราชการไทยด้วยพุทธบูรณาการ พบว่าระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนสองกลุ่มที่ เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน โดยมีฐานะทางสังคมที่แตกต่างกัน คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงกว่า จะใช้อิทธิพลและสิ่งที่มีอยู่คุ้มครองให้ผลประโยชน์แก่ผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า ผู้ที่รับการอุปถัมภ์จะตอบแทนด้วยการให้ความจงรักภักดีช่วยเหลือตอบแทน อุทิศตนรับใช้ผู้อุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์ที่แต่ละฝ่ายมีบทบาทหน้าที่และคาดหวังต่อกันบางประการ ระบบอุปถัมภ์ที่คนทั่วไปรู้จักหรือเข้าใจมักหมายถึงระบบการช่วยเหลือพวกพ้อง ซึ่งตรงกันข้ามกับระบบคุณธรรมที่ยึดถือเอาความรู้ความสามารถในการทำงานเป็นสำคัญ ระบบอุปถัมภ์ในส่วนราชการไทยมีมาช้านาน ผลของระบบอุปถัมภ์คือข้าราชการไทยไม่ตั้งใจทำงาน เอาแต่วิ่งเต้นผู้มีอำนาจ ผลงานไม่สำคัญเพราะค่าของคนอยู่ที่ว่าเป็นคนของใคร คนเก่งไม่มีพวกจึงหายไปจากระบบราชการ ได้แต่คนที่วิ่งเต้นเข้าสู่ตำแหน่ง ทำให้ระบบราชการอ่อนแอ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาองค์กร สามารถแก้ไขได้โดยนำเอาระบบคุณธรรมเข้ามาแทนที่ระบบอุปถัมภ์ การบริหารและจัดการที่ดี โดยผู้บริหารต้องมีจิตสำนึกที่ดี ไม่มีอคติ 4 มีสารานุกรมธรรม 6 และสัปบุริธรรม 7 ก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบอุปถัมภ์ในส่วนราชการไทยได้

งานวิจัยนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคือในส่วนที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ในส่วนราชการไทย สภาพปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหาจากระบบอุปถัมภ์ในส่วนราชการไทย ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาวิจัย

2. จริยศาสตร์

อมรเทพ หวังแก้ว ได้ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่า เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พิจารณาโดยใช้เกณฑ์หลักและเกณฑ์ร่วม เกณฑ์หลักตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรืออกุศล พิจารณามูลเหตุว่าเป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ และพิจารณาตามสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ทำให้จิตสลาย ส่วนเกณฑ์ร่วม ใช้นิยาม คือความรู้สึกลึกซึ้งของตัวตนเองพิจารณาการกระทำนั้น และพิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ และพิจารณาตามหลักความสันโดษ คือต้องเป็นไปเพื่อความยินดีพอใจในสิ่งที่ตนเองมี¹⁹ งานวิจัยนี้ มีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคือ เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท ตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิราญาโณ (ปาสวน) ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักความดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า หลักความดีในพระพุทธศาสนา เรียกเป็นคำพระว่า บุญ บ้าง กุศลบ้าง

¹⁸ณรงค์ ครงแถว, “กระบวนการแก้ปัญหาจากระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้น ในส่วนราชการไทยด้วยพุทธบูรณาการ”, คุษณินิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 242.

¹⁹อมรเทพ หวังแก้ว, “ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2553, หน้า 5-6.

ความดีในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งบริสุทธิ์ และมีเป็นระดับเช่นศีล สมาธิ ปัญญา คุณธรรมเป็นเครื่องชำระจิตใจของมนุษย์ให้สะอาดบริสุทธิ์และผ่องใส และเมื่อกล่าวโดยผล “ความดีหรือบุญกุศล” ก็คือ ความสุขที่มนุษย์ที่จะได้รับนั้นก็มีความสุข พระพุทธศาสนาให้ความเห็นว่า การกระทำที่ถือว่า “ดีหรือชั่ว” นั้นต้องเป็นการกระทำที่มีความจงใจหรือมีเจตนา การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เรียกว่า “กรรม” ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” การกระทำที่ดังนั้นคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีที่ประกอบด้วยกุศลมูลหรือรากเหง้าแห่งความดี ได้แก่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงผิด จากธรรมนองครองธรรม ความดีไม่ได้เกิดขึ้นเอง เกิดจากการทำดี ทำดีมี 3 ทางคือ ทำดีทางกาย ทำดีทางวาจา (พูดดี) ทำดีทางใจ (คิดดี) หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ส่งเสริมความดีของบุคคล โดยแบ่งออกเป็น หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีชั้นโลกียะ (กัลยาณชน) เช่น ฆราวาสธรรม 4 คือ ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน หลักธรรมที่ส่งเสริมความดี ชั้นโลกียะ (ฆานลาภีบุคคล) ได้แก่สมาธิ 3 ระดับ คือ 1) ขณิกสมาธิ 2) อุปจารสมาธิ 3) อัปปนาสมาธิ หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีชั้นโลกุตระ (พระอริยบุคคล) เช่น ปัญญา การใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความพ้นจากความทุกข์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีของสังคัม โดยแบ่งออกเป็น หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีด้านความสัมพันธ์ เช่นสังคหวัตถุ 4 คือ 1) การสงเคราะห์ด้วยการให้ทาน (2) ปิยวาจา (3) อตถจริยา (4) สมานัตตตา หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีด้านการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม 10 เป็นคุณธรรมในการปกครองที่สำคัญมาก หลักธรรมที่ส่งเสริมความดีด้านความยุติธรรม เช่น อกติ 4 เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นกลาง หมายถึง ความไม่เที่ยงธรรม หรือ ความลำเอียง 4 ประการคือ (1) ความลำเอียงเพราะชอบ (2) ความลำเอียงเพราะชัง (3) ลำเอียงเพราะหลง, พลาดผิดเพราะเขลา (4) ความลำเอียงเพราะกลัว หลักธรรมที่ส่งเสริมด้านความเสมอภาค เช่น หลักในเกสปุตตสูตร 10 เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงหลักธรรมที่ส่งเสริมความเสมอภาคทางความคิดพระองค์ มิได้ตรัสห้ามมิให้เชื่อ แต่ทรงให้เชื่อด้วยมีปัญญา พิจารณาประกอบการตัดสินใจ ความดีกับการบรรลุพระนิพพาน นิพพานเป็นสภาวะที่จะทำให้สรรพสัตว์หยุดการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ทรงหลุดพ้นไปได้ เพราะพระองค์ทรงพ้นจากตัณหาอุปาทานในความรู้ ไม่ทรงติดอยู่ในความรู้ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความจงใจ หรือจงใจทำดี การกระทำที่ดีเรียกว่ากรรมดี จิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นอย่างยิ่ง จิตที่เข้าถึงความว่างจากกิเลสเป็นอย่างยิ่งคือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น นิพพานจึงเป็นผลสูงสุดของการทำความดี เพื่อการหลุดพ้นของสรรพสัตว์ จากวิภวัญทุกข์ทั้งปวง²⁰ สำหรับเกณฑ์ในการตัดสินความดีพระมหาเสฏฐวุฒิวชิราญาโณ (ปาสวน) กล่าวว่า ในพระไตรปิฎก มิได้มีการกล่าวถึงไว้อย่างชัดเจน ในพุทธพจน์ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ คำสั่งสอนต่าง ๆ ได้สะท้อนให้เห็นจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ตีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่หลักเกณฑ์การตัดสินความดีที่เหมือนกันคือเจตนาของผู้กระทำเป็นองค์ประกอบหลักในการตัดสินความดี - ชั่ว ของมนุษย์ ลักษณะที่เป็นข้อตัดสินทางความดีก็โดยอาศัยการกระทำใน 2 ลักษณะเป็นตัวจำแนก คือ การกระทำใดที่มีรากฐานมาจากกุศลมูล ถือว่า

²⁰พระมหาเสฏฐวุฒิวชิราญาโณ (ปาสวน), “การศึกษาวิเคราะห์หลักความดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 95-98.

เป็นการกระทำที่ดี มีประโยชน์ มีคุณค่า ส่วนการกระทำที่มีรากฐานมาจากอกุศลมูล ถือเป็นการกระทำที่เป็นฝ่ายชั่ว ซึ่งการวินิจฉัยถึงลักษณะของกระทำที่นั้นจำแนกเป็นเกณฑ์ตัดสินหลักและเกณฑ์การตัดสินรอง สำหรับเกณฑ์ตัดสินหลักนั้นพิจารณาจากเจตนาที่เป็นกุศล และผลกระทบต่อกระทำ โดยพิจารณาตามสภาพว่าเป็นสภาพที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตใจสบาย ไร้โรค ปลอดภัย ผ่องใสสมบูรณ์หรือไม่ ส่วนเกณฑ์การตัดสินรองนั้นพิจารณาจากมโนธรรม คือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง การยอมรับของวิญญูชน นักปราชญ์ หรือบัณฑิตว่ายอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ หรือตำหนิติเตียนหรือไม่ พิจารณาลักษณะผลของการกระทำต่อตนเองและผู้อื่นว่า เป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่²¹

งานวิจัยนี้มีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคือ เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินความดีของพระพุทธศาสนา

พระมหาสมพล กลิ่นเพชร ได้ทำการศึกษาเรื่องเจตนาในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท กล่าวว่า สำหรับในทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์แล้วเมื่อกล่าวถึงความดีความชั่ว ก็จะมีถึงคำว่า “กุศล” “อกุศล”²² การศึกษาเพื่อให้เห็นบ่อเกิดของความดี ความชั่ว จึงต้องพิจารณาจากบ่อเกิดของกุศลและอกุศล ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการพิจารณาตัดสินปัญหาความดีความชั่ว แต่ก็เป็นการศึกษาสำหรับบุคคลอื่นที่จะมาตัดสินปัญหาในเรื่องนี้ได้ เพราะการใช้บุคคลอื่นมาตัดสินเรื่องบ่อเกิดหรือมูลเหตุของการทำดี ทำชั่วเป็นสิ่งที่ยาก แต่ปัญหานี้ผู้กระทำรู้ดีที่สุด ดังที่กล่าวว่า “ความผิดหรือความถูกทางศีลธรรม ย่อมได้รับการตัดสินจากตัวบุคคลผู้ทำนั่นเอง ซึ่งบุคคลนั้นต้องเป็นผู้มีเหตุผลและอุดมคติทางศีลธรรมสูงส่งจึงจะสามารถเป็นผู้ตัดสินทางศีลธรรมได้ อย่างไรก็ตามในทางพุทธจริยศาสตร์ เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมมิได้พิจารณาในแง่เดียว คือพิจารณาจากผลของการกระทำด้วยว่าการกระทำนั้นเป็นไป เพื่อเบียดเบียนหรือเป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่นหรือไม่ และการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์หรือไม่ มีประโยชน์นำความสุขหรือความทุกข์มาให้ ซึ่งชี้ให้เห็นเกณฑ์ตัดสินด้านจริยธรรมหลังจากที่ได้แสดงพฤติกรรมออกไปแล้ว จึงเป็นการตัดสินจากผลของการกระทำ ทั้งนี้ พระมหาสมพล กลิ่นเพชร ได้สรุปเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท ประกอบด้วย เกณฑ์หลักและเกณฑ์ประกอบ กล่าวคือเกณฑ์หลักตัดสินจากมูลเหตุของการกระทำ คือ การพิจารณาว่าเจตนาประกอบด้วยกุศลมูล คือความไม่โลภ (อโลภะ) ความไม่โกรธ (อโหสะ) ความไม่หลง (อโมหะ) แสดงว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าเจตนา ประกอบด้วย อกุศลมูลคือ ความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โหสะ) ความหลง (โมหะ) แสดงว่าเป็นสิ่งที่ชั่ว ส่วนเกณฑ์ที่ใช้ประกอบในการตัดสินทางจริยธรรม พิจารณาจากผลของการกระทำ ถ้าเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น แสดงว่าไม่ถูกต้อง แต่ถ้าเป็นไปมิได้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือมิได้เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น แสดงว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และคำสรรเสริญหรือคำที่ติเตียนของวิญญูชน ถ้าวิญญูชนสรรเสริญยอมรับแสดงว่าถูกต้อง แต่ถ้าวิญญูชนติเตียนไม่ยอมรับแสดงว่าเป็นสิ่งที่ผิด อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดปัญหาทางด้าน

²¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 35-37.

²²พระมหาสมพล กลิ่นเพชร. “เจตนาในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, อ่างแล้ว, หน้า 24.

จริยธรรมระหว่างเจตนาซึ่งเป็นมูลเหตุของการกระทำกับผลของการกระทำ โดยไม่แน่ใจว่าจะเลือกอย่างไรก็ให้ออามูลเหตุหรือเจตนาของการกระทำเป็นหลักสำคัญ²³

งานวิจัยนี้มีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคือ เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินพุทธจริยศาสตร์เถรวาท

พระมหาดิเคช สติวโร (สุขวัฒน์วดี) ได้ศึกษาปัญหาจริยธรรมเกี่ยวกับการดัดแปลงพันธกรรมสิ่งมีชีวิตในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท²⁴ พบว่าเจตนาจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการกระทำ เจตนาเกิดขึ้นก่อนการลงมือกระทำเสมอ อาจกล่าวได้ว่าเจตนาเป็นตัวเหตุ ส่วนการกระทำเป็นตัวผล เจตนาจะอยู่ในรูปของอดีตกาลของการกระทำ การลงมือกระทำอยู่ในรูปของปัจจุบันกาล และผลของการกระทำอยู่ในรูปของอนาคตกาล การกระทำทั้งหลายไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมมีสาเหตุมาจากเจตนาทั้งสิ้น เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ 1) เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมทั่วไปตามหลักพระพุทธศาสนา พิจารณาจากสาเหตุของการกระทำหรือดูที่เจตนาในการลงมือกระทำ และพิจารณาจากผลของการกระทำ การใช้หลักการทั้ง 2 มาเป็นเกณฑ์นี้ ถือเป็นผู้นำหลักการทั้งนามธรรมและรูปธรรมมาประกอบเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดเป็นเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมที่สมบูรณ์แบบมากขึ้น เพราะเป็นเกณฑ์การตัดสินที่ไม่ได้คำนึงถึงผู้กระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องคำนึงผู้อื่น และสังคมด้วย 2) เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามหลักศีล 5 พิจารณาถึงหลักจริยธรรม 2 ระบบ โดยอาศัยหลักการพื้นฐานจากการแบ่งศีล 5 ออกเป็นสองส่วน คือ ศีลข้อ 1-4 เป็นจริยธรรมสำหรับสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการละเมิดผู้อื่นให้เกิดความเสียหาย เช่น การฆ่าผู้อื่น การลักทรัพย์ของผู้อื่น เป็นต้น

ส่วนศีลข้อที่ 5 เป็นจริยธรรมสำหรับบุคคล มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการละเมิดตนเอง มิให้เกิดความประมาทขาดสติ อันเป็นสาเหตุแห่งการไปละเมิดผู้อื่น ปัญหาจริยธรรมเกี่ยวกับการดัดแปลงพันธกรรมสิ่งมีชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่ามีประเด็นสำคัญตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ดังนี้ 1) ความเป็นธรรมชาติของการดัดแปลงพันธกรรมสิ่งมีชีวิต พบว่าการดัดแปลงพันธกรรมสิ่งมีชีวิตของนักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน เป็นการกระทำที่อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการฝืนกระบวนการตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ บนโลก แต่เมื่อพิจารณาจากหลักนิยาม 5 แล้ว จะพบว่ากฎธรรมชาติอนุญาตให้กระบวนการดัดแปลงพันธกรรมนี้เกิดขึ้นได้จริงย่อมแสดงให้เห็นว่ากฎธรรมชาติยอมรับกระบวนการดังกล่าว จึงไม่ถือว่าเป็นการฝืนกฎธรรมชาติหรือผิดธรรมชาติแต่อย่างใด เพราะได้รับการยอมรับจากตัวของธรรมชาติเองแล้ว 2) พุทธทัศนะต่อปัญหาการดัดแปลงพันธกรรมในมนุษย์ พบว่าการดัดแปลงเพื่อรักษาโรคมะเร็งมีความเหมาะสมตามหลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนา เพราะเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล มีความตั้งใจและตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

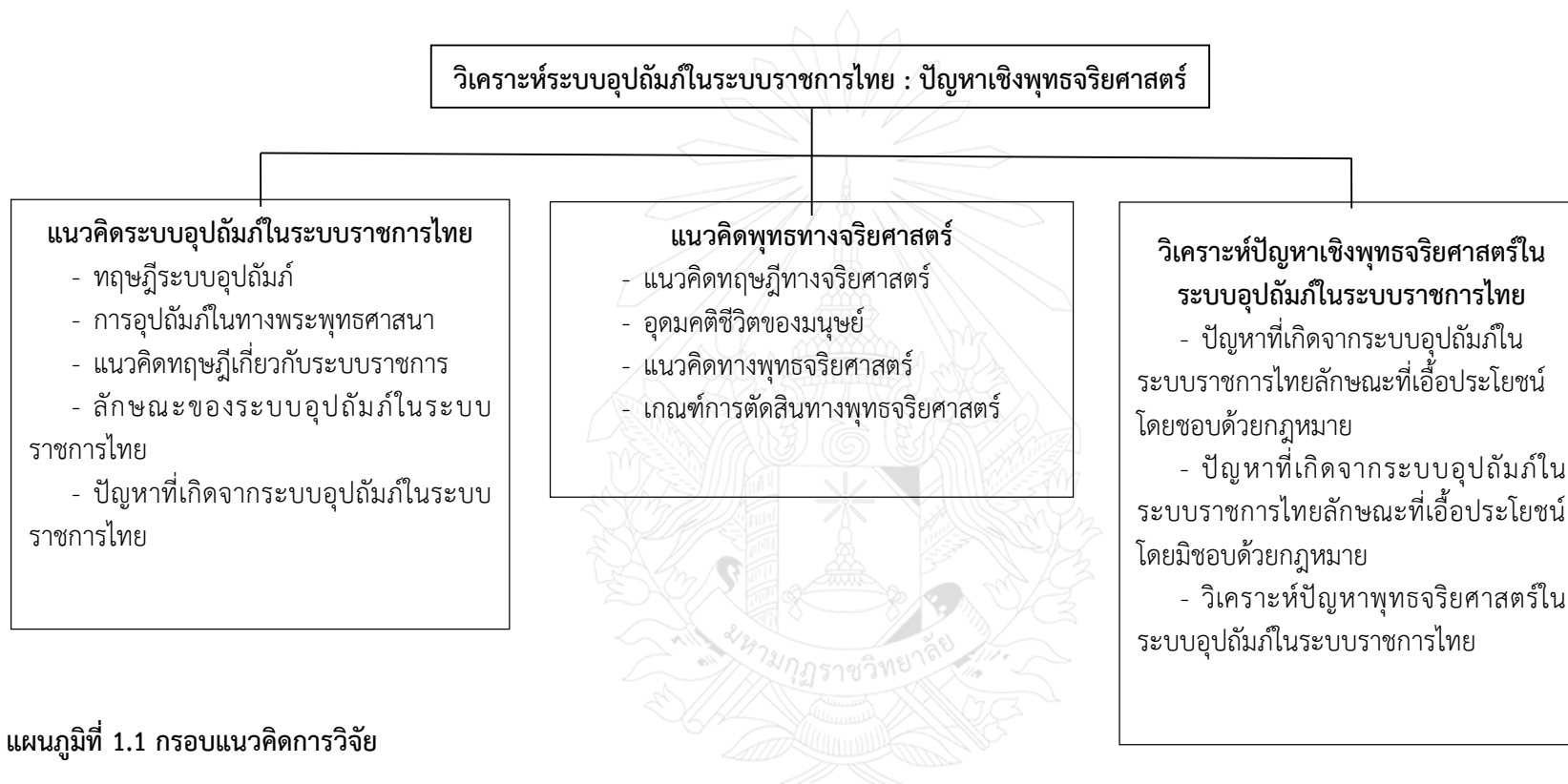
²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-40.

²⁴พระมหาดิเคช สติวโร (สุขวัฒน์วดี), “ปัญหาจริยธรรมเกี่ยวกับการดัดแปลงพันธกรรมสิ่งมีชีวิตในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 20 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2558) : 31-42.

ในส่วนของการดัดแปลงพันธุกรรมในมนุษย์รูปแบบอื่น ๆ ถือเป็นกรกระทำที่ไม่เหมาะสมตามหลักจริยธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือ ในส่วนของการคัดเลือกพันธุ์เพื่อให้ได้มนุษย์พันธุ์ใหม่นั้น มีความสนใจและต้องการสร้างมนุษย์พันธุ์ใหม่ตามที่คุณผลิตต้องการ จึงมิใช่การกระทำที่มาจากกุศลเจตนาและในส่วนของกรตัดยีนที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้คนในสังคมนั้น เป็นการละเมิดจริยธรรมส่วนบุคคลเพราะยีนดังกล่าวเป็นเพียงแค่อีนที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นอันตรายเท่านั้น มิใช่จะต้องเป็นยีนที่เกิดอันตรายแน่นอนเสมอไป ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่อำนวยให้เป็นเช่นนั้นด้วย 3) พุทธทัศนะต่อปัญหาการดัดแปลงพันธุกรรมในสัตว์ พบว่าการดัดแปลงสัตว์เพื่อนำไปใช้รักษาโรคของมนุษย์ การดัดแปลงเพื่อนำไปใช้เป็นอาหาร และการดัดแปลงเพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ที่หายากใกล้สูญพันธุ์นั้น เป็นสิ่งที่เกิดจากเจตนาฝ่ายดีอย่างชัดเจน จึงถือว่ามีความเหมาะสมตามหลักจริยธรรม ส่วนการคัดเลือกพันธุ์เพื่อรักษาสัตว์ที่สูญพันธุ์ไปนานแล้ว เช่น ไดโนเสาร์หรือช้างแมมมอธ และการคัดเลือกยีนเพื่อสร้างสัตว์ตามที่ต้องการนั้น เป็นการสร้างสัตว์ที่เกิดจากการสนองตัณหาเป็นการส่วนตัวถือว่าเกิดจากเจตนาฝ่ายอกุศล จึงเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมตามหลักจริยธรรม 4) พุทธทัศนะต่อปัญหาการดัดแปลงพันธุกรรมในพืช พบว่า การดัดแปลงเพื่อการรักษาโรคของมนุษย์ การดัดแปลงเพื่อนำมาใช้เป็นอาหาร การคัดเลือกพันธุ์เพื่อสร้างพันธุ์ที่ดี และการคัดเลือกยีนเพื่อสร้างพืชที่ต้องการ ทั้ง 4 ประเภท นี้เหมาะสมตามหลักจริยธรรมทั้งหมด เพราะระบบจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ครอบคลุมมาถึงพืช แต่หากพืชที่ได้รับการดัดแปลงนั้นเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค ย่อมถือว่าเป็นการละเมิดจริยธรรมในระดับสังคมด้วย เพราะเป็นการล่วงละเมิดและเบียดเบียนผู้อื่นในสังคมให้ได้รับความเดือดร้อน ดังนั้น การดัดแปลงพันธุกรรมในพืชจึงจำเป็นต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยต่อผู้บริโภคอย่างสูงสุด เพราะพืชถือว่าเป็นพื้นฐานของระบบนิเวศในธรรมชาติทั้งหมด และเป็นห่วงโซ่อาหารชั้นล่างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดบนโลก

งานวิจัยนี้ มีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคือ เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนา

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับสูงกับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำกว่า โดยที่ความสัมพันธ์นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์แลกเปลี่ยนกัน ซึ่งผู้อุปถัมภ์จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์หรือทั้งสองอย่างแก่ผู้รับอุปถัมภ์ ผู้ซึ่งจะต้องตอบแทนโดยการให้ทรัพย์สิน การบริการ ความจงรักภักดี การสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ เป็นลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกัน

ผู้อุปถัมภ์ (patron) หมายถึง บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับสูง โดยคนเหล่านี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจด้อยกว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” (client) ที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยผู้อุปถัมภ์จะให้ประโยชน์ ปกป้องคุ้มครองหรือทั้งสองอย่างกับผู้รับอุปถัมภ์ และผู้อุปถัมภ์ก็หวังจะได้ประโยชน์ตอบแทนกลับมาในรูปแบบของทรัพย์สิน การบริการ ความจงรักภักดี และการสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับในงานวิจัยนี้หมายถึง ข้าราชการประจำในสังกัดกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งสูงกว่าผู้รับอุปถัมภ์

ผู้รับอุปถัมภ์ (client) หมายถึง คนที่มีอำนาจและทรัพยากรด้อยกว่าจะต้องหันไปพึ่งพาผู้ที่มีอำนาจมากกว่าและทรัพยากรที่เหนือกว่า เพื่อหวังจะให้ผู้อุปถัมภ์ (patron) ปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์หรือทั้งสองอย่างแก่ตน สำหรับในงานวิจัยนี้หมายถึง ข้าราชการประจำในสังกัดกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าผู้อุปถัมภ์

ระบบคุณธรรม (Merit system) เป็นระบบการบริหารงานบุคคลที่ใช้การพิจารณาจากความรู้ ความสามารถของบุคคลที่มีคุณสมบัติครบตามหลักคุณธรรมที่ต้องการ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลทางการเมืองหรือความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสำคัญ

ระบบราชการไทย หมายถึง การบริหารราชการแผ่นดินของไทยตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534 และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยมีบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ราชการต่าง ๆ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการตามกฎหมายและได้รับเงินเดือนจากงบประมาณของแผ่นดิน

ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ในลักษณะของความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกันในระบบราชการไทย

ข้าราชการประจำ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการบรรจุแต่งตั้งให้รับราชการตามกฎหมายแต่ละประเภท ปฏิบัติหน้าที่และรับเงินเดือนในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ

ข้าราชการการเมือง หมายถึง บุคคลที่ได้สถานะทางราชการโดยการเลือกตั้งจากประชาชน หรือได้รับการแต่งตั้งโดยผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้ทำหน้าที่และรับผิดชอบทางการเมือง การเข้ารับตำแหน่งและการออกจากตำแหน่งจะเป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายพิเศษ โดยไม่เกี่ยวข้องกับระเบียบข้าราชการโดยทั่วไป

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ 2

แนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

ในการบริหารงานภาครัฐโดยทั่วไป ไม่ว่าในประเทศใดและในสมัยใด การบรรจุแต่งตั้งและเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งข้าราชการเป็นปัญหาสำคัญเรื่องหนึ่งที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่เสมอ การใช้ระบบอุปถัมภ์หรือระบบเล่นพรรคเล่นพวกกับการใช้ระบบคุณความดีเป็นปัญหาโต้แย้งกันอยู่เสมอตลอดมา การกล่าวถึงการเล่นพรรคเล่นพวกอาจเป็นไปได้ในทำนองที่ว่ามีการใช้ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) หรือระบบเล่นพวก (Spoils System) กันอย่างเกินขอบเขต ผู้ที่มีความรู้ดีกว่าตนเองไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมเพราะเหตุที่มีผู้อื่นนำระบบอุปถัมภ์หรือระบบเล่นพวกมาใช้กันอย่างเกินขอบเขต ก็มักจะดิ้นรนต่อสู้เพื่อไต่หาบบคุณความดีหรือระบบคุณธรรม (Merit System) ซึ่งตนคิดว่าเป็นระบบที่จะให้ความยุติธรรมแก่คนทั่วไปได้ดีที่สุด¹

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีระบบอุปถัมภ์ ในแง่ที่นำไปใช้เกี่ยวข้องในทางการเมืองการปกครองซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ รวมถึงการอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นว่ามีเหมือนหรือแตกต่างจากระบบอุปถัมภ์ในทางการเมืองการปกครองอย่างไร แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบราชการ ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย และในส่วนท้ายจะได้สรุปปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย เพื่อจะนำไปวิเคราะห์ปัญหาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ต่อไป

2.1 ทฤษฎีระบบอุปถัมภ์

2.1.1 ความหมายของระบบอุปถัมภ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่าอุปถัมภ์ หมายถึง การค้ำจุน การค้ำชู การสนับสนุน การเลี้ยงดู²

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของคำว่า “อุปถัมภ์” หมายถึง การค้ำจุน, เครื่องค้ำจุน, อดหนุน, ช่วยเหลือ, หล่อเลี้ยง³

คำจำกัดความ คำว่า “ผู้อุปถัมภ์” (patron) เป็นคำที่มาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจ สถานภาพ ฉันทานุมัติ (sanction) และอิทธิพล บุคคลเหล่านี้จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจด้อยกว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” (client) ที่ต้องการความช่วยเหลือและการปกป้อง ผู้อุปถัมภ์ให้ประโยชน์โดยหวังจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของสินค้า ความภักดี การสนับสนุนทางการเมืองและบริการในรูปแบบต่างๆจากผู้รับอุปถัมภ์ของตน (ส่วนใหญ่แล้วผู้อุปถัมภ์หนึ่งคนจะมีผู้รับ

¹องชัย ทรงประศาสน์, *ระบบอุปถัมภ์กับระบบคุณความดี*, อ่างแล้ว, หน้า 86.

²ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 1426.

³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 21, (กรุงเทพฯ : ธรรมะอินทเรนต์, 2556), หน้า 567.

อุปถัมภ์หลายคนเช่น กรณีของระบบศักดินาไทย ซึ่งเจ้านายคนหนึ่งจะมีบ่าวไพร่หลายคน) เป็นความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocal relationships) โดยทั่วไปในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายคือ ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ฝ่ายหลังมักจะเป็นผู้เสียเปรียบเพราะโดยคำจำกัดความแล้ว ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่าทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง⁴

ธงชัย ทรงประศาสน์ กล่าวว่า ระบบอุปถัมภ์หรือระบบเล่นพวกนี้ มีคำที่เรียกในภาษาอังกฤษหลายอย่างต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า Patronage System, Spoils System, Favoritism, Nepotism สำหรับในภาษาไทยมีท่านผู้รู้หลายท่านใช้คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ซึ่งความหมายนั้นประสงค์จะใช้เรียกระบบที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับระบบคุณความดี (Merit System) ไม่ว่าจะเรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ระบบเล่นพวก ระบบพรรคพวก หรือระบบอะไรก็ตามดี ความหมายก็ย่อมเป็นไปในทำนองเดียวกัน⁵

การศึกษาาระบบอุปถัมภ์มีอยู่มากมายและไม่ได้มีเฉพาะในสังคมไทย แต่เป็นประเด็นของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ระบบอุปถัมภ์ยังคงดำรงอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามต่อสู้กับระบบอุปถัมภ์ผ่านทางกลไกการสร้างเศรษฐกิจเสรี (economic liberalization) การสร้างระบอบประชาธิปไตย (democratization) และการปฏิรูประบบราชการ (civil service reform) ทว่า ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศก็ยังคงมีระบบอุปถัมภ์ฝังรากลึกแน่นอยู่ในสังคม โดยตัวของระบบอุปถัมภ์ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการบริหารจัดการอย่างกว้างขวาง (อาทิ การเล่นพรรคเล่นพวก การใช้เส้นสายในการเข้าทำงานหรือเลื่อนตำแหน่ง) ถือว่าเป็นปัญหาสังคมประการหนึ่ง นอกจากนี้ ปัญหาห่วยไต่ดิน ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาผลประโยชน์ส่วนตัวขัดแย้งกับประโยชน์ส่วนรวมก็มีความเชื่อมโยงกับระบบอุปถัมภ์โดยตรง ระบบอุปถัมภ์ หรือบางครั้งมีผู้เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือ ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ฝ่ายหนึ่งคือผู้ที่เหนือกว่า มีทรัพยากรมากกว่า หรือมีอำนาจมากกว่า กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ด้อยกว่า อยู่ในระดับต่ำชั้นกว่า มีทรัพยากรน้อยกว่า หรือไม่มีทรัพยากรเลย หรือมีอำนาจน้อยกว่าหรือไม่มีอำนาจเลย โดยจากการมีปฏิสัมพันธ์ในแนวตั้งผู้ที่อยู่เหนือกว่าให้การอุปการะช่วยเหลือ คุ้มครองป้องกัน หรือดูแลผู้ที่ด้อยกว่า ขณะเดียวกัน ผู้ที่ด้อยกว่าก็ให้การสนับสนุน ทำงานให้ โดยยอมรับใช้และเชื่อฟังเป็นการตอบแทน ความสัมพันธ์แนวตั้งนี้ยังหล่อหลอมหรือจรรโลงไว้ด้วยค่านิยมหรืออุดมคติ ที่เรียกว่า การแสดงความกตัญญูตต่อเวที หรืออาจกล่าวได้ว่า ความภักดี เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์จึงมีมิติเชิงซ้อนมากกว่าเป็นแค่ความสัมพันธ์แนวตั้งระหว่างคู่ความสัมพันธ์ในลักษณะเส้นตรงแนวยาว (linear) และยังมีลักษณะเฉพาะตัวเป็นอย่างยิ่ง (highly personalistic)⁶

นักวิชาการให้ความเห็นเกี่ยวกับ ระบบอุปถัมภ์ ไว้อย่างหลากหลาย อาทิ

ปิยพจน์ สามัตถิยากร ให้ความหมาย ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง การใช้ความสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติ ความสนิทสนมส่วนตัวหรือการเป็นหนี้บุญคุณ

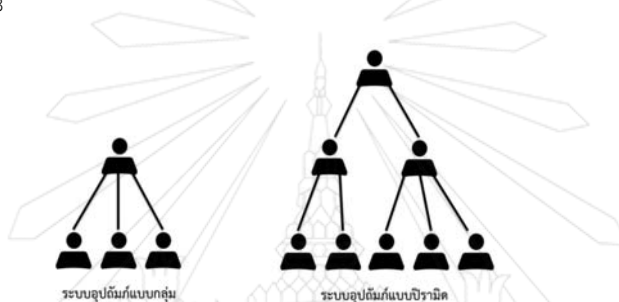
⁴แอนโทนี่ ฮอลล์, *ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ แนวคิดและคำศัพท์*, แปลโดย ปรีชาควินท์พันธุ์, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 27-28.

⁵ธงชัย ทรงประศาสน์, *ระบบอุปถัมภ์กับระบบคุณความดี*, อ้างแล้ว, หน้า 88.

⁶กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, “การศึกษาาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาสังคมไทย : การประยุกต์ใช้ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ”, *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558) : 177-197.

เข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหารงานด้านต่าง ๆ ภายในองค์การ โดยเฉพาะด้านงานบริหารงานบุคคล เช่น การคัดเลือกบุคคลเข้าทำงาน การเลื่อนตำแหน่ง การประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นต้น⁷

การพึ่งพาและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ไม่สมดุลระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ อาจเป็นลักษณะการอุปถัมภ์แบบกลุ่ม (patron-client cluster) หรือการอุปถัมภ์แบบปิรามิด (patron-client pyramid) ความแตกต่างระหว่างระบบอุปถัมภ์ทั้งสองแบบนี้คือ ผู้รับอุปถัมภ์แบบกลุ่มมีเพียงระดับเดียว เป็นความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ ส่วนการอุปถัมภ์แบบปิรามิด เป็นการขยายจำนวนผู้รับอุปถัมภ์ต่อไปอีกระดับหนึ่งหรือหลายระดับตามความแตกต่างของการพึ่งพาระหว่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันของการอุปถัมภ์แบบกลุ่มและการอุปถัมภ์แบบปิรามิด คือการมีศูนย์กลางซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์เพียงคนเดียวและมีสายสัมพันธ์ในแนวดิ่งจากบนลงล่าง ดังแผนภูมิต่อไปนี้⁸

แผนภูมิที่ 2.1 ระบบอุปถัมภ์แบบกลุ่มและระบบอุปถัมภ์แบบปิรามิด

ตามแผนภูมิข้างต้น เจมส์ ซี สกอตต์ เห็นว่าแม้สายสัมพันธ์ในแนวดิ่งจะเป็นเรื่องที่เป็นหัวใจของระบบอุปถัมภ์ในบางครั้งเราจึงต้องวิเคราะห์สายสัมพันธ์คู่ตามแนวนราบ เช่น ระหว่างผู้อุปถัมภ์ 2 คน ที่มีฐานะใกล้เคียงกันที่ร่วมกันเป็นพันธมิตร ลักษณะของพันธมิตรดังกล่าวจะเป็นฐานที่ทำให้เกิดกลุ่มแตกแยก (factions) ในการเมืองระดับท้องถิ่นได้ ท้ายที่สุดเครือข่ายของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (patron-client networks) จะไม่ได้มีศูนย์กลางที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง (ego-focused) แต่หมายถึงรูปแบบทั้งหมดของสายสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ (รวมพันธมิตรของผู้อุปถัมภ์ตามแนวนอนด้วย) ซึ่งเชื่อมผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันในอาณาเขตหรือชุมชนหนึ่งๆ

2.1.2 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์

⁷ปิยพจน์ สามัตถิยากร, “ทัศนะของพนักงานด้านระบบอุปถัมภ์ต่อผลของประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2551, หน้า 10.

⁸เจมส์ ซี สกอตต์, “การเมืองในระบบอุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”, ใน *ระบบอุปถัมภ์*, รวบรวมโดย อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 57-58.

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล ได้ศึกษาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาสังคมไทย : การประยุกต์ใช้ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ⁹ กล่าวว่า การที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่กำหนดสิ่งใดอย่างแน่นอนตายตัว เพียงแต่มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ความเมตตากรุณาและความกตัญญูเป็นอุดมการณ์ กล่าวคือ ไม่มีการกำหนดว่าฝ่ายที่อยู่เหนือกว่าจะต้องอุปถัมภ์อย่างไร และฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าซึ่งกว่าจะเรียกร้องต่อการรับอุปถัมภ์อย่างไรดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็จึงมีลักษณะเฉพาะตัวสูง และความเฉพาะตัวนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสลับซับซ้อนของระบบอุปถัมภ์

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่พึงพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือความสัมพันธ์แนวดิ่งที่ไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ คู่ความสัมพันธ์ที่คาดหวังการปฏิบัติต่อกันนั้นฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่าชั้นกว่า หรือด้อยกว่าไม่มีทรัพยากร อำนาจและสถานภาพที่จะตอบแทนผู้ที่อยู่เหนือกว่าได้อย่างเต็มที่ จึงตกอยู่ในสภาพของการติดหนี้บุญคุณ เมื่อบุคคลต้องติดหนี้บุญคุณในระบบอุปถัมภ์นั้น มีผู้วิเคราะห์ว่า ผู้ที่เป็นฝ่ายรับการอุปถัมภ์มีทางเลือกในการปฏิบัติอย่างน้อย 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 เขาสามารถตอบแทนหนี้บุญคุณไปยังผู้อุปถัมภ์ ด้วยการบริการในสิ่งที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการมาก จนถึงระดับที่มีคุณค่าการแลกเปลี่ยนที่ทัดเทียมกัน

ประการที่ 2 การตอบแทนบางอย่าง อาทิ การตอบแทนด้านศาสนา การแพทย์หรือการมีความชำนาญในการสู้รบ การตอบแทนเหล่านี้อาจเป็นไปได้ ทว่าในกรณีที่ทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์ที่มีฐานะต่ำ มักไม่เพียงพอที่จะให้การอุปถัมภ์ ผู้รับการอุปถัมภ์อาจพยายามหาทางพึ่งพิงแหล่งอื่นหรือผู้อุปถัมภ์คนอื่น ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องมีผู้อุปถัมภ์มาก และหากมีการแข่งขันกันมากระหว่างผู้อุปถัมภ์หลายคน ชื่อเรียกร้องของผู้อุปถัมภ์ก็จะลดลง ผู้รับการอุปถัมภ์อาจไม่เห็นความสำคัญในการตอบแทนบุญคุณมากนัก

ประการที่ 3 ในสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่ การจัดให้มีการปกครองตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สนับสนุนให้มีการผูกขาดอำนาจท้องถิ่นโดยเจ้าหน้าที่หรือเจ้าของที่นา ทว่าฝ่ายของผู้รับการอุปถัมภ์อาจมีอำนาจต่อรองและสามารถบังคับผู้อุปถัมภ์ให้บริการต่าง ๆ แม้ว่า ในท้ายที่สุด ผู้รับการอุปถัมภ์จะหันหน้าเข้าหาผู้อุปถัมภ์ ซึ่งในความเป็นจริง กรณีการต่อรองของผู้รับการอุปถัมภ์น่าจะเป็นไปได้อย่างยาก เนื่องจากผู้อุปถัมภ์มีอำนาจในท้องถิ่น และประชาชนท้องถิ่นมักขาดอิสระในการปกครองตนเอง

ประการที่ 4 ผู้อุปถัมภ์อาจไม่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้รับการอุปถัมภ์เลยก็ได้ ทว่าทางเลือกนี้จะดูห่างไกล ด้วยเหตุที่ผู้อุปถัมภ์คือผู้ครอบครองบริการสำคัญ เช่นการปกครอง การให้ความคุ้มครอง การเป็นเจ้าของที่ดิน และการจัดงานให้ทำ

นักวิชาการไทยวิเคราะห์ว่า ปัจจัยที่เป็นมูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ คือการปฏิบัติตามค่านิยมในเรื่อง “การที่เป็นฝ่ายให้เพื่อหวังที่จะได้สิ่งตอบแทน - เป็นความคุ้มครองป้องกันหรือช่วยเหลือ” ในอดีตผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ก็มี “สัมสุกถูกไม้” เป็นของติดไม้ติดมือหรือของกำนัล ผู้ที่ปรารถนาจะเป็นขุนนางที่ครอบครองศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปมี

⁹กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, “การศึกษาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาสังคมไทย : การประยุกต์ใช้ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ”, *อ้างแล้ว*.

ข้อกำหนดให้ต้องผ่านการถวายตัวหรือฝากตัวเข้าอยู่ใต้อุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ นั่นคือการมีกฎหมายกำหนดให้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นสิ่งที่เป็นการ สังกมไทยจึงเป็นสังคมที่มีโครงสร้างแนวคิดที่เต็มไปด้วยการยอมรับความเหนือชั้น-ต่ำชั้นของคนในสังคมไทยว่ามีอยู่จริง และการหวังสิ่งตอบแทนจากฝ่ายที่เหนือกว่าในหลาย ๆ กรณีเป็นการคอร์รัปชัน หรือการเอาประโยชน์ของสังคมส่วนรวมไปเป็นของตนเอง เช่น การฝากเนื้อฝากตัว เมื่อต้องสอบแข่งขันเข้าทำงาน หรือการใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เพื่อให้ได้ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน แทนที่จะใช้ความรู้ความสามารถ เป็นต้น นัยยะของแบบแผนการปฏิบัติตามค่านิยมที่ว่า “การที่เป็นฝ่ายให้ เพื่อหวังที่จะได้สิ่งตอบแทน-เป็นความคุ้มครองป้องกันหรือช่วยเหลือ” นั้น ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า ผู้ที่อยู่ในระดับต่ำชั้นกว่า ไม่มั่นใจในการเข้าถึงทรัพยากรที่ตนไม่มีอำนาจ หรือไม่อาจควบคุมความเป็นไปหรือผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นได้ ในทางกลับกัน หากบุคคลทุกคนในสังคมได้รับหลักประกันความมั่นคงในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของตนได้ ค่านิยมแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็จะเบาบางหรือลดลง ทั้งนี้ การวิเคราะห์นัยยะดังกล่าวสะท้อนว่าระบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ให้ประโยชน์กับคู่ความสัมพันธ์ที่แสวงหาการตอบสนองความต้องการจำเป็นของตน โดยมีได้คำนึงถึงการกระจายทรัพยากรออกไปสู่คนในสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม¹⁰

2.1.3 ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย

นักวิชาการให้ความเห็นเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยไว้อย่างหลากหลาย เช่น ญัฐนันท์ ธนทิพย์พัฒนกุล และประยงค์ แสนบูรณ กล่าวไว้ว่า สังคมไทย “ระบบอุปถัมภ์” ได้แทรกซึมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของคนไทย ตัวอย่างที่เรามองเห็นได้ชัดคือการฝากลูกเข้าโรงเรียน การฝากคนเข้าทำงาน ระบบอุปถัมภ์ได้เข้ามามีบทบาทกับคนไทยทุกชนชั้น ทุกระดับ โดยระบบอุปถัมภ์ได้ช่วยให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปอย่างเอื้ออาทรและมีน้ำใจ รวมถึงรู้จักจิตใจกันมากกว่าสังคมที่ใช้กฎหมายเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ ซึ่งหากภายในสังคมระบบอุปถัมภ์เกิดปัญหาขึ้น ในบางครั้งจะสามารถตกลงกันได้ง่ายๆ โดยไม่ต้องใช้กฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามระบบอุปถัมภ์ก็สร้างปัญหาให้กับสังคมเช่นกัน เช่น หากหน่วยงานต่าง ๆ นำระบบอุปถัมภ์มาใช้ อาจทำให้ไม่ได้คนที่มีความรู้ความสามารถมาทำงาน ซึ่งอาจทำให้มีผลกระทบต่อหน่วยงานนั้น กลุ่มอุปถัมภ์จะมีหลักการปฏิบัติคือ ขณะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องเป็นหลักและใช้หลักการนี้ตัดสินว่าตนเองควรทำอะไรหรือไม่ควรทำอะไร กลุ่มอุปถัมภ์จะเห็นประโยชน์ของกลุ่มตนเองเป็นหลักโดยไม่สนใจบุคคลอื่นว่าจะเป็นอย่างไร ก่อให้เกิดความได้เปรียบและเสียเปรียบกันในสังคม¹¹

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้มีการออกคำสั่งเพื่อการขับเคลื่อนการปฏิรูปการบริหารงานส่วนบุคคลท้องถิ่น โดยได้กล่าวเหตุผลไว้ในคำสั่งว่าเนื่องจากการบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีแนวโน้มมีปัญหาเพิ่มมากขึ้นอันเนื่องมาจากการใช้ระบบอุปถัมภ์ในการ

¹⁰กิตติพัฒน์ นนทพิทมะตุล, “การศึกษากระบวนการอุปถัมภ์กับปัญหาสังคมไทย : การประยุกต์ใช้ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ”, อ้างแล้ว.

¹¹ญัฐนันท์ ธนทิพย์พัฒนกุล และประยงค์ แสนบูรณ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยผ่านทฤษฎีจริยศาสตร์ของอิมมานูเอิล คานต์, *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2550) : 15-33.

สอบแข่งขัน การเลื่อนตำแหน่ง การโอน การย้าย มีการเรียกรับผลประโยชน์ และปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารท้องถิ่น ข้าราชการส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่¹² สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นได้ว่าระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยนั้นเป็นปัญหาที่มีมาควบคู่กับระบบราชการมาช้านานและเป็นปัญหาด้านการบริหารงานบุคคลในองค์กรระบบราชการ

ในอดีต คำว่า “อุปถัมภ์” มีบ่อเกิดที่ดีและมีเจตนาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ที่ยากกว่าหรือมีกำลังน้อยกว่า มีพัฒนาการมาจากความโอบอ้อมอารี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความเมตตาการุณา โดยในสมัยก่อนระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยมีข้อดีอยู่หลายด้านเช่น ทำให้คนในองค์กรเกิดความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรุ่นพี่ รุ่นน้อง เจ้านาย ลูกน้อง ในสังคม รวมถึงคนในครอบครัวและญาติมิตร แต่ปัจจุบันเจตนาของระบบอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนแปลงไปและถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดโดยเฉพาะกับระบบราชการ โดยมีสาเหตุสำคัญจากการถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมและผลประโยชน์ทั้งในรูปแบบการตอบแทนด้วยเงิน สิทธิพิเศษ และการตอบแทนด้วยตำแหน่งสำคัญทางราชการทำให้คนไทยขาดการแยกแยะระหว่างเรื่องส่วนรวมกับเรื่องส่วนตัวขาดความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมืองเป็นที่ตั้ง¹³

ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบ¹⁴ และสนิท สมัครการ อ้างในรายงานการพิจารณาศึกษา เรื่อง “การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม” ของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ¹⁵ มีดังนี้

1. **ระบบอุปถัมภ์ในหมู่ญาติ** นับว่าเป็นระบบที่เก่าแก่มากระบบหนึ่งในสังคมไทยตามวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างญาติอาวุโส (พี่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย) กับญาติผู้น้อง (น้อง ลูก หลาน หลาน) เป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์อย่างชัดเจน และน่าจะเป็นระบบที่คงทนถาวรด้วย

2. **ระบบอุปถัมภ์ในหมู่มิตรสหาย** ความเป็นเพื่อนในสังคมไทยปรากฏออกมาได้หลายรูปแบบ เช่น เพื่อนเล่น เพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนร่วมชั้น เพื่อนสถานศึกษาเพื่อร่วมคณะทำงาน คณะกรรมการและเพื่อนตาย เป็นต้น ความคาดหวังระหว่างเพื่อนมีความลึกซึ้งและมากกว่าบางสังคม เพื่อนในสังคมไทยคาดหวังต่อกันและกันมากกว่า ความเป็นเพื่อนแท้จึงมักจะวัดกันได้ด้วยพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหรือการที่เพื่อน ซึ่งมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนผู้ด้อยฐานะอย่างสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนก็จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นจนถึงขั้นกลายเป็นญาติสนิทกันก็ได้ เพื่อนผู้ที่ได้รับความอุปถัมภ์ทางด้านวัตถุก็จะตอบแทนด้วยความ

¹² คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 8/2560, การขับเคลื่อนการปฏิรูปการบริหารงานส่วนบุคคลท้องถิ่น, ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2560.

¹³ สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 131.

¹⁴ ถวิล อรัญเวศ, “ระบบคุณธรรมและระบบอุปถัมภ์”, 24 มิถุนายน 2562, <http://thawin09.blogspot.com/2017/01/blog-post_904.html> (1 July 2020)

¹⁵ สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 10-11.

จงรักภักดี การรู้จักบุญคุณ คอยป้องกันเพื่อนผู้ให้ความอุปถัมภ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามสติปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่ การตอบแทนบุญคุณบางครั้งก็แสดงออกด้วยการนำสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปมอบให้ในโอกาสอันควรเช่นวันครบรอบวันเกิดวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น

3. ระบบอุปถัมภ์ในองค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นของรัฐหรือของเอกชนก็ตาม มักจะถูกมองในแง่ลบอยู่ตลอดเวลาว่า ระบบอุปถัมภ์ทำให้ระบบบริหารขาดประสิทธิภาพซึ่งก็มีส่วนจริงอยู่บ้างการใช้ระบบอุปถัมภ์มากเกินไปก็อาจจะทำให้เกิดความระส่ำระสาย เกิดการเสียขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานอยู่นอกวงอุปถัมภ์ได้เช่นกัน

4. ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ เป็นระบบอุปถัมภ์ที่น่าจะมีลักษณะคงทนน้อยกว่าแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ลักษณะอื่น ๆ ของระบบอุปถัมภ์ก็ยังมีครบ ไม่ว่าจะป็นเรื่องของการปฏิบัติต่างตอบแทน ความสูงศักดิ์ของผู้อุปถัมภ์และความจงรักภักดีของผู้รับอุปถัมภ์ สำหรับสังคมไทย ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพหรือข้ามอาชีพนี้ อาจจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือกลุ่มข้าราชการ พ่อค้า กับกลุ่มนักรบเมือง ชาวไร่ ชาวนา การอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการและพ่อค้าเป็นไปในรูปของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางด้านวัตถุประสงค์ระหว่างกันมากกว่า คือว่าฝ่ายราชการจะอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่พ่อค้า นักธุรกิจ ซึ่งจะเป็นฝ่ายทดแทนบุญคุณหรือตอบแทนด้วยการให้เงินทอง หรือทรัพย์สินมีค่าอย่างอื่น

ระบบอุปถัมภ์ จึงเป็นระบบความสัมพันธ์ของคนสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเรียกว่า ผู้อุปถัมภ์ (Patron) ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจต่อยกกว่า เรียกว่า ผู้รับอุปถัมภ์ (Client) ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็พึ่งพาแสวงหาและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันในลักษณะที่ไม่สมดุล ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายอาจมีลักษณะแบบกลุ่ม (Patron-Client Cluster) หรือมีลักษณะแบบปิรามิด (Patron-Client Pyramid) ระบบอุปถัมภ์ มีคำที่เรียกในภาษาอังกฤษหลายอย่าง เช่น Pratonage System (ระบบชู้บเลี้ยง) , Spoils System (ระบบเส้นสาย) , Favoritism (ระบบเลือกที่รักมักที่ชัง หรือระบบคนพิเศษ) , Nepotism (ระบบวงศ์ญาติหรือระบบเล่นพรรคเล่นพวก) เป็นต้น เป็นระบบที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับระบบคุณความดี (Merit System) ระบบอุปถัมภ์ ได้แทรกซึมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งในอดีตระบบอุปถัมภ์มีบ่อเกิดที่ดีและมีเจตนาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ที่ด้อยกว่าหรือมีกำลังน้อยกว่า โดยพัฒนาการมาจากความโอบอ้อมอารี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความเมตตากรุณา แต่ปัจจุบันลักษณะของระบบอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนแปลงไปและถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด โดยมีสาเหตุสำคัญจากการถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมและผลประโยชน์ทั้งในรูปแบบการตอบแทนด้วยเงิน สิทธิพิเศษ และการตอบแทนด้วยตำแหน่งสำคัญทางราชการทำให้ขาดการแยกแยะระหว่างเรื่องส่วนรวมกับเรื่องส่วนตัวขาดความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมือง

2.2 การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนา

การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนานั้น ณรงค์ ครอบแก้ว ได้ศึกษาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือเกี่ยวกับประวัติทางพระพุทธศาสนาพบว่า การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นการเกื้อกูลกันระหว่างพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา โดยฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา จะเป็นผู้เกื้อกูลและถวายการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุ ภิกษุณีด้วยปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร ฝ่ายภิกษุและภิกษุณีจะเกื้อกูลอุบาสก

และอุบาสิกาด้วยการแนะนำหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ในสมัยพุทธกาล บุคคลผู้ให้ความอุปถัมภ์ บำรุงพระพุทธศาสนา มีทั้งฝ่ายที่เป็นอุบาสกโดยเฉพาะอนาถปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ได้เป็นกำลังสำคัญในการให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา และสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์ ให้มีกำลังในการสืบต่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ในทางพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงการพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะของการตอบแทนหรือการทดแทนที่แท้จริงนั้นคือการที่บุตร (ผู้รับอุปถัมภ์) ทำให้มารดาบิดา (ผู้อุปถัมภ์) ตั้งมั่นในสัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา สีสัมปทาถึงพร้อมด้วยศีล จากสัมปทาถึงพร้อมด้วยการเสียสละ และปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ธรรมหมวดนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตถวัตตนิกรธรรม 4 หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไป ถ้าพิจารณาดูความหมายของกตเวทีที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้จะเห็นว่าเป็นธรรมชั้นสูง (โลกุตตระ) และเป็นการยากที่จะนำไปใช้ในสังคมทุนนิยมแบบสังคมไทยปัจจุบัน และไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำเรื่องกตัญญูกตเวที ซึ่งเป็นหน้าที่บุตรต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดามาใช้กับระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นเรื่องของผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ ส่วนบุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่ศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความเสียสละ ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทานตั้งอยู่ ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอันบุตรได้ทำและตอบแทนแก่มารดาและบิดา

การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคลด้วยจิตเอื้ออาทร มิได้เอาใจเอาเปรียบหรือมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทน ซึ่งแตกต่างจากการอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยที่หวังแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน เป็นการเอาผลประโยชน์ของสาธารณะไปตอบแทนกันในเรื่องส่วนตัว

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบราชการ

คำว่า ระบบราชการ (Bureaucracy) มีนักวิชาการได้อธิบายหรือได้ให้ความหมายเกี่ยวกับระบบราชการ เช่น เอกวิทย์ มณีธร ระบบราชการ (Bureaucracy) คือกลไกหรือเครื่องมือในการบริหารงานสาธารณะหรือของรัฐในระดับต่าง ๆ ที่มีระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับมากมายเพื่อบริหารจัดการรัฐซึ่งเป็นการรวมตัวของมนุษย์ เป็นองค์การที่มีขนาดใหญ่และสลับซับซ้อนให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด¹⁶ ระบบราชการเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการบริหารงานของรัฐ เป็นระบบที่มีความสำคัญเพราะการบริหารราชการเป็นการนำนโยบายของรัฐไปสู่การปฏิบัติ ขณะเดียวกันก็มีส่วนในการกำหนดนโยบายและยังเป็นกลไกสำคัญที่จะดำรงไว้และพัฒนาวัฒนธรรมของสังคม หากการบริหารราชการขาดประสิทธิภาพระบบการปกครองประเทศก็ย่อมมีความอ่อนแอลงไปด้วย¹⁷

แมก เวเบอร์ (Max Weber) บิดาขององค์การระบบราชการ เสนอแนวคิดการจัดองค์การแบบราชการในอุดมคติ (Ideal type of bureaucracy) เป็นวิธีการจัดการที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่า

¹⁶เอกวิทย์ มณีธร, ระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ และองค์การมหาชนของไทย, (กรุงเทพฯ : เวิลด์เทรดประเทศไทย, 2551), หน้า 13.

¹⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

วิธีการอื่นใด สังคมที่ดีต้องมีการจัดการบริหารในหน่วยงานของรัฐให้เป็นไปตามหลักการและคุณลักษณะของการจัดการแบบราชการ รูปแบบการใช้อำนาจ (Authority) ในการปกครองบังคับบัญชาตามแนวคิดของ Max Weber แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือการใช้อำนาจเฉพาะตัว (Charismatic domination) การใช้อำนาจแบบประเพณีนิยม (Traditional domination) และการใช้อำนาจตามกฎหมาย (Legal domination) ส่วนการได้มาซึ่งอำนาจนั้น มี 3 รูปแบบคือ 1) แบบที่อาศัยบารมี (Charismatic domination) คือผู้บริหารที่มีคุณสมบัติพิเศษหรือบารมีที่จะให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเกิดความศรัทธาในตัวผู้บริหารและพร้อมที่จะให้ความสนับสนุน ได้แก่ ระบบเผด็จการ (dictation) 2) แบบที่อาศัยจารีตประเพณี (traditional domination) คืออำนาจที่ได้มาจากความเชื่อหรือประเพณีนิยมและสิ่งที่ถือปฏิบัติกันมาในอดีต ได้แก่ ระบบศักดินา (feudal) และ 3) แบบที่อาศัยกฎหมายและการมีเหตุผล (Legal domination) คือการเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย เพราะเห็นว่ากฎหมายได้รับการกลั่นกรองแล้ว โดยทั้งผู้นำและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาต่างยอมรับ ได้แก่ ระบบราชการ (bureaucracy) โครงสร้างของระบบราชการเป็นสามเหลี่ยมพีระมิดยอดแหลมเป็น ผู้บังคับบัญชาและมีฐานกว้างประกอบด้วยผู้ใต้บังคับบัญชาที่ทำหน้าที่ลดหลั่นกันลงมาตามสายการบังคับบัญชา

ระบบราชการตามแนวคิดของ Max Weber ประกอบด้วยหลักพื้นฐานที่สำคัญ 7 ประการ ดังนี้¹⁸

1. หลักการแบ่งความรับผิดชอบตามระดับการบังคับบัญชา (Hierarchy) หลักการนี้มีเป้าหมายที่จะทำให้องค์การต้องอยู่ภายใต้การควบคุมโดยเชื่อว่า การบริหารที่มีลำดับชั้นการบังคับบัญชา จะทำให้ระบบการสั่งการและการควบคุมมีความรัดกุม ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารที่เน้นกฎเกณฑ์และขั้นตอนมีความเหมาะสมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 แต่เมื่อสถานการณ์โลกเปลี่ยนไปการบริหารตามลำดับชั้นการบังคับบัญชาจึงเริ่มมีปัญหา เพราะการทำงานในปัจจุบันต้องการความรวดเร็ว คนต้องการเสรีภาพมากขึ้นประชาชนต้องการบริการที่สะดวกรวดเร็ว แต่ในระบบราชการขนาดใหญ่มีคนจำนวนมาก แต่มากกว่าครึ่งจะอยู่ในตำแหน่งระดับผู้บริหาร หัวหน้างานกว่าจะตัดสินใจงานสำคัญ ๆ ต้องรอให้ผู้บริหาร 7-8 คนเซ็นอนุมัติตามขั้นตอน และยังมีกฎเกณฑ์มากมาย ส่วนพนักงาน (ข้าราชการ) ระดับล่างจำนวนมาก มีหน้าที่งานเอกสาร โดยการตรวจบันทึกของคนอื่นแล้วเขียนบันทึกส่งให้เจ้านาย คำบันทึกหรือรายงานเต็มไปด้วยศัพท์ทางราชการ นอกจากนี้ยังมีฝ่ายวางแผน ฝ่ายวิชาการ เป็นผู้จัดทำแผนยุทธศาสตร์มีรายละเอียดเป็นเอกสารจำนวนมากเสนอต่อผู้บังคับบัญชาการที่ผู้นำคิดว่าวิธีการบริหารองค์การขนาดใหญ่คือ เผด็จการถือเป็นการเชื่อที่ผิดมาก เพราะผู้บริหารสูงสุดไม่รู้คำตอบได้ทุกเรื่อง แต่ควรมองหารคำตอบที่ดี ถูกต้อง จากผู้อื่นด้วยการลดขั้นตอน ลดลำดับชั้นของการสั่งการออกไป ในขณะที่รักษาความสามารถในการควบคุมที่จำเป็นไว้ โดยการตัดขั้นตอนของผู้บริหารที่ไม่เพิ่มมูลค่าให้กับงานออก เพื่อจัดการที่เป็นแนวราบมากขึ้นและทำให้คนที่ทำงานในระดับรอง ๆ ลงมาสามารถควบคุมดูแลและรับผิดชอบต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของตนเอง

¹⁸สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, *การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 20-22.

2. หลักความรับผิดชอบ (Accountability) เจ้าหน้าที่ทุกคนต้องมีความสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของตนความรับผิดชอบ หมายถึง การรับผิดชอบต่อการกระทำใด ๆ ที่ตนได้กระทำลงไปและความพร้อมที่จะให้มีการตรวจสอบโดยผู้บังคับบัญชาอยู่ตลอดเวลาด้วยอำนาจ (Authority) หมายถึงความสามารถในการสั่งการบังคับบัญชาหรือกระทำการใด ๆ เพื่อให้มีการดำเนินการ หรือปฏิบัติการต่าง ๆ ตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมา

3. หลักแห่งความสมเหตุสมผล (Rationality) ความถูกต้องเหมาะสมของแนวปฏิบัติที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพ (Efficiency) ความสามารถในการที่จะใช้ทรัพยากรบริหารต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้แก่คน เงินวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ และเวลาไปในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานนั้นได้มากที่สุด

ประสิทธิผล (Effectiveness) การทำงานหรือการดำเนินกิจการใด ๆ ที่สามารถประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ประหยัด (Economy) ความสามารถในการที่จะประหยัดทรัพยากรบริหาร แต่สามารถที่จะให้บริการ หรือผลิตออกมาให้ได้ระดับเดิม

การประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีความเกี่ยวข้องกับเป้าหมายขององค์การ อาจทำได้ 2 วิธี ดังนี้

1) การวัดผลการปฏิบัติงานในลักษณะที่เรียกว่า ประสิทธิภาพ (Effectiveness) จะเป็นการกำหนดขอบเขต หรือขนาดที่องค์การต้องการบรรลุผลสำเร็จไว้ แล้วมีการประเมินผลหลังจากที่มีการปฏิบัติแล้วว่าสามารถดำเนินการให้ได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ถ้าสำเร็จก็คือว่าบรรลุเป้าหมาย หรือมีประสิทธิภาพ

2) การวัดประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึงระดับที่องค์การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์เป็นการวัดผลในทางเศรษฐศาสตร์มีการวัดต้นทุนค่าใช้จ่ายต่อหน่วยผลิตที่ได้ เป็นการวัดว่าองค์การบรรลุเป้าหมายได้อย่างไร

4. หลักการมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ (Achievement Orientation) การปฏิบัติงานใด ๆ จะต้องมุ่งสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การเสมอโดยหากต้องการให้เกิดประสิทธิผลหรือผลสำเร็จจะต้องอาศัยปัจจัยอย่างน้อย 3 อย่าง คือ

1) เจ้าหน้าที่ต้องมีหลักการและวิธีการในการตัดสินใจเลือกหนทางปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยถือหลักประสิทธิภาพ หรือหลักประหยัด

2) ความมีประสิทธิภาพในการบริหารงานจะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน

3) การบริหารจะได้รับประสิทธิผลสูงสุดต่อเมื่อมีการกำหนดวิธีการปฏิบัติงานที่ถูกต้องเหมาะสมกับลักษณะงาน สถานที่ ช่วงเวลา สภาพแวดล้อม ในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและเป้าหมายหรือผลสำเร็จที่ต้องการ

5. หลักความรู้และความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) ลักษณะทางโครงสร้างขององค์การแบบระบบราชการต้องการให้มีการแบ่งงานและจัดแผนงาน (Differentiation) หรือจัดส่วน

งาน (Departmentalization) ขึ้นมาเพราะภารกิจการทำงานขององค์การขนาดใหญ่มีจำนวนมากจึงต้องมีการแบ่งงานที่ต้องทำออกเป็นส่วน ๆ แล้วมีหน่วยงานมารองรับ

6. ระเบียบวินัย (Discipline) ต้องมีการกำหนดระเบียบ วินัย และบทลงโทษขึ้นมา เพื่อเป็นกลไกการควบคุมความประพฤติของสมาชิกทุกคนในองค์การ

7. ความเป็นวิชาชีพ (Professionalization) ผู้ปฏิบัติงานในองค์การราชการถือเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง และต้องปฏิบัติงานเต็มเวลา ดังนั้นความเป็นวิชาชีพ "รับราชการ" นั้น ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ตลอดจนตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในภาระหน้าที่ของตนด้วย อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของระบบราชการในอดีตเกือบ 100 ปี ที่ผ่านมา เกิดขึ้นจากการมีวิธีการจัดองค์การที่มีระบบการทำงานที่ชัดเจนตั้งอยู่บนหลักการของความสมเหตุสมผล มีการใช้อำนาจตามสายการบังคับบัญชา มีการแบ่งงานตามหลักความชำนาญเฉพาะด้าน ทำให้ระบบราชการสามารถทำงานที่มีขนาดใหญ่ และสลับซับซ้อนได้อย่างดี อีกทั้งผู้มีอำนาจในระดับสูงยังเป็นผู้ที่มีข้อมูลที่มากพอต่อการตัดสินใจได้ดีกว่าคนในระดับล่าง หรือประชาชนทั่วไป

ระบบราชการ (Bureaucracy) เป็นกลไกหรือเครื่องมือในการบริหารงานสาธารณะหรือของรัฐที่เป็นระบบที่มีความสำคัญต่อการนำนโยบายของรัฐไปสู่การปฏิบัติ หลักการและคุณลักษณะของการจัดองค์การแบบราชการ รูปแบบการใช้อำนาจ (Authority) ในการปกครองบังคับบัญชาตามแนวคิดของ Max Weber แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือการใช้อำนาจเฉพาะตัว (Charismatic domination) การใช้อำนาจแบบประเพณีนิยม (Traditional domination) และการใช้อำนาจตามกฎหมาย (Legal domination) ส่วนการได้มาซึ่งอำนาจนั้น มี 3 รูปแบบคือ 1) แบบที่อาศัยบารมี (Charismatic domination) 2) แบบที่อาศัยจารีตประเพณี (traditional domination) และ 3) แบบที่อาศัยกฎหมายและการมีเหตุผล (Legal domination) ระบบราชการตามแนวคิดของ Max Weber ประกอบด้วยหลักพื้นฐานที่สำคัญ 7 ประการ คือ 1) หลักการแบ่งความรับผิดชอบตามระดับการบังคับบัญชา (Hierarchy) 2) หลักความรับผิดชอบ (Accountability) หรือ responsibility 3) หลักแห่งความสมเหตุสมผล (Rationality) 4) หลักการมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ (Achievement Orientation) 5) หลักความรู้และความชำนาญเฉพาะด้าน (Differentiation, Specialization) 6) ระเบียบวินัย (Discipline) และ 7) ความเป็นวิชาชีพ (Professionalization)

2.4 ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

ธงชัย ทรงประศาสตร์ กล่าวว่าสำหรับในประเทศไทยระเบียบข้าราชการพลเรือนได้เริ่มมาจากระบบครอบครัว (Paternal System) คือ พระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพ่อ ข้าราชการหรือข้าราชการบริพารเปรียบเสมือนลูก ๆ หรือคนในครอบครัว ต่อมาก็คลี่คลายไปเป็นระบบทหาร (Military System) คือยามปกติเป็นข้าราชการพลเรือน ยามสงครามข้าราชการพลเรือนเปลี่ยนสภาพเป็นทหาร ต่อมาเมื่อแยกทหารกับข้าราชการพลเรือนออกจากกันในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ระเบียบข้าราชการพลเรือนก็เป็นไปในระบบอุปถัมภ์ คือใครเป็นข้าราชการก็นำบุตรหลานพรรคพวก

เข้ามารับราชการ และเลื่อนตำแหน่งกันขึ้นไปตามแต่จะมีพรรคพวก จนเกือบจะถือได้ว่าเป็นมรดกสืบทอดกันไปทีเดียว¹⁹

จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การบรรจุแต่งตั้งข้าราชการก็ยังคงดำเนินไปในระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะตามหัวเมืองหาบุคคลที่จะแต่งตั้งเป็นข้าราชการได้ยาก เมื่อยังไม่มีโรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พระมหากษัตริย์ก็ทรงเลือกข้าราชการในราชสำนักบ้าง นายทหารบ้าง ซึ่งได้ทรงทราบคุณลักษณะความประพฤติอยู่แล้ว พระราชทานไปช่วยราชการตามหัวเมือง เมื่อตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวังขึ้น ผู้สำเร็จจากโรงเรียนนี้จะได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการ แต่บุคคลที่จะมีโอกาสเข้าเรียนก็เป็นไปตามพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ คัดเลือก ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนออกใช้ในประเทศไทย ข้าราชการในกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ อยู่ภายใต้การควบคุมของแต่ละกระทรวง จนกระทั่ง พ.ศ.2471 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 จึงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับแรกออกมา เพื่อให้ระบบข้าราชการได้เป็นไปตามระบบคุณความดี (ระบบคุณธรรม)

จากรายงานการพิจารณาศึกษา เรื่อง “การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ให้เป็นรูปธรรม” ของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้สรุปผลเสียหายจากระบบอุปถัมภ์ที่มีต่อสังคมไทยไว้ดังนี้²⁰

1. เป็นการยึดตัวบุคคล ผลที่ตามมาทำให้คนไทยขาดหลักการ อุดมการณ์ เช่น ใครที่เคยอุปถัมภ์พ่อแม่พี่น้องเราหรือตัวเรา ถ้าเราอยู่ในตำแหน่งหน้าที่พบว่าเขามีอะไรบกพร่องทำไม่ถูกและเป็นหน้าที่เราที่จะต้องลงโทษ เราก็จะทำอะไรได้ไม่เต็มที่ หลักการของเราจะอ่อนลง ในที่สุดเมื่อจำเป็นต้องลงโทษจากหนักก็กลายเป็นเบา

2. ทำให้ไม่มีการแยกระหว่างส่วนรวมกับส่วนตัว คนไทยจึงขาดสิ่งที่เรียกว่า จิตสาธารณะ (Public Mind) และจิตวิญญาณสาธารณะ (Public Spirit) ขาดการคำนึงถึงส่วนรวมที่ยึดประโยชน์ของสังคมเป็นที่ตั้ง คนไทยเป็นคนดี กตัญญู รักเครือญาติ เพื่อนฝูงพี่น้อง รักเพื่อนร่วมรุ่น รักองค์การของเราเอง แต่อะไรที่นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว ก็จะไม่สนใจ การที่คนไทยมีจิตสาธารณะ อ่อนแอ ทำให้มีผลตามมาหลายอย่าง คือ

1) ขาดการนึกถึงผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interests) ทำให้คนในสังคมไทยไม่ปกป้องผลประโยชน์สาธารณะ เมื่อเกิดวิกฤตการทับซ้อนของผลประโยชน์ส่วนตัว และพวกพ้องกับผลประโยชน์สาธารณะก็จะนึกถึงและรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวก่อน

¹⁹ ธงชัย ทรงประศาสน์, “ระบบอุปถัมภ์กับระบบคุณความดี : ร่วมฉลองวันประสูติครบรอบร้อยปีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชานุกาฬ”, อ้างแล้ว, หน้า 97.

²⁰ สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 16-17.

2) ขาดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นความดีต่อส่วนรวม (Public Good) ซึ่งจะมีผลกระทบต่อส่วนตัว คนไทยจะไม่สนใจ เช่น คนไทยจะปิดไฟในบ้านแต่ไม่สนใจปิดไฟในที่ทำงานของทางราชการ ซึ่งการประหยัดพลังงานเป็นการประหยัดทรัพยากรของประเทศและของโลก

3) ขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Public Responsibility) เรารับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อเครือญาติ ต่อหน่วยงาน แต่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมักไม่มี เช่น ปัญหาการทิ้งขยะ ปัญหาความไม่มีวินัยในการปฏิบัติตามกฎจราจร เป็นต้น

4) ขาดการตรวจสอบทางสาธารณะ (Public Accountability) คนไทยส่วนใหญ่มักเฉยๆ ไม่ว่าจะป็นองค์กรของภาครัฐหรือภาคเอกชน มักไม่ชอบให้มีการตรวจสอบ เพราะคิดว่าเป็นการจับผิด เช่น หน่วยงานของรัฐจะไม่ชอบ สตง. หรือ ป.ป.ช. ถ้าเป็นเอกชนก็ไม่ชอบสำนักงานตรวจสอบภายใน เมื่อไม่มีการตรวจสอบ ทำให้ส่วนราชการขาดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน การทำงานจะขาดประสิทธิภาพ ขาดอุดมการณ์อันจะนำไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ และทำให้ขาดความเท่าเทียม รวมถึงขาดความเสมอภาคกันระหว่างบุคคลในหน่วยงาน

3. ระบบอุปถัมภ์ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคและขาดความยุติธรรม เนื่องจากระบบอุปถัมภ์ไปสร้างกลไกของการใช้ข้อกฎหมายเพื่อช่วยเหลือกัน ทำให้ผู้กระทำผิดไม่ได้รับโทษ หรือไม่ได้อยู่ในขั้นตอนการพิจารณาตามกระบวนการ ซึ่งมีทั้งนักการเมืองและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ต้องหา จึงเป็นเรื่องง่ายที่ทำให้เกิดการคอร์รัปชัน เพราะผู้ร่วมกันกระทำความผิดต่างเชื่อว่าการมีความสัมพันธ์และอำนาจในเชิงอุปถัมภ์จะสามารถช่วยเหลือในการเจรจาวิงวอนและระงับคดีความได้

ณัฐนันท์ ธนัทพิพัฒน์กุล และประยงค์ แสนบุราณ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยผ่านทฤษฎีจริยศาสตร์ของอิมมานูเอิล คานต์ พบว่าปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์สามารถสรุปได้ ดังนี้²¹

1. ทำลายกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคม กล่าวคือ กฎหมายในสังคมไทยได้บัญญัติให้ทุกคนปฏิบัติเหมือนกันไม่มีข้อยกเว้นให้กับผู้หนึ่งผู้ใดแต่ระบบอุปถัมภ์ได้ทำให้กฎหมายลดความสำคัญลงไป เพราะบุคคลในกลุ่มอุปถัมภ์จะช่วยเหลือหรือเห็นประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องเป็นหลักสำคัญ การกระทำบางอย่างก็ได้ขัดกับกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคม นอกจากนี้ยังมีกรณีอื่น ๆ อีก เช่น การรับสินบนของเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อดำเนินความสะดวกแก่นักธุรกิจ หรือใช้อำนาจและอิทธิพลของตัวเองในการหลีกเลี่ยงการเสียภาษี เป็นต้น

2. ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ในกลุ่มอุปถัมภ์จะพบว่าผู้อุปถัมภ์จะเป็นผู้ที่มีอำนาจ อิทธิพล และเงินทองที่เหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์อยู่เสมอ ผู้อุปถัมภ์จะเป็นผู้ได้เปรียบในการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างตนกับผู้รับอุปถัมภ์ของตน เป็นเหตุให้แต่ละฝ่ายหวังเพียงแต่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งนำผลประโยชน์มาสู่ตนเป็นการเห็นบุคคลอื่นเป็นเพียงวิถีหรือเป็นเพียงเงื่อนโซ่เท่านั้น ซึ่งคานต์จะบอกว่าการกระทำเช่นนี้ไม่ต่างกับสัตว์เดรัจฉานและเป็นการติดอยู่ในโลกของสัญชาตญาณซึ่งมนุษย์เป็นสัตว์เหตุผลควรใช้ปัญญาในการไตร่ตรอง เป็นการข้ามไปสู่โลกของเหตุผลซึ่งเป็นโลกที่แท้จริงของ

²¹ณัฐนันท์ ธนัทพิพัฒน์กุล และประยงค์ แสนบุราณ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยผ่านทฤษฎีจริยศาสตร์ของอิมมานูเอิล คานต์, อ้างแล้ว.

มนุษย์ นอกจากนี้การใช้คนอื่นเป็นเพียงวิถีที่จะนำตนเองไปสู่อีกสิ่งหนึ่งเป็นการทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ลง เพราะมนุษย์มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันหมด

3. ทำลายความเสมอภาค กล่าวคือระบบอุปถัมภ์มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในรูปแบบ "กลุ่ม" โดยภายในกลุ่มอุปถัมภ์จะมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เมื่อจะทำการใดกลุ่มอุปถัมภ์จะเห็นประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องดีกว่าคนนอกกลุ่มเสมอ ทำให้ความเสมอภาคของคนในสังคมขาดหายไป

ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยโดยรวบรวมข้อมูลจากรายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง “การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม” ของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สภานิติบัญญัติแห่งชาติ²² เป็นข้อมูลหลักและจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ประกอบกัน ได้ดังต่อไปนี้

1. การรอบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนมีคุณสมบัติครบถ้วนก่อน จึงจะมีคำสั่งให้บรรจุในตำแหน่งกรณีมีบุคคลเกษียณอายุราชการและตำแหน่งว่างลง ในตำแหน่งกรณีมีบุคคลเกษียณอายุราชการและตำแหน่งว่างลง แต่ผู้บังคับบัญชาหรือผู้บริหารระดับสูงยังไม่มีคำสั่งให้ข้าราชการเข้ารับตำแหน่งที่ว่างนั้น เนื่องจากมีความประสงค์ที่จะรอบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนเองให้มีคุณสมบัติครบถ้วนเสียก่อนจึงจะมีคำสั่งให้บรรจุในตำแหน่งดังกล่าว

2. การให้โอกาสบุคคลใกล้ชิดที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งมากกว่าบุคคลอื่น ในกรณีมีบุคคลใกล้ชิดคนหนึ่งมีสิทธิได้เลื่อนตำแหน่งและมีผลงานโดดเด่นใกล้เคียงกับอีกบุคคลหนึ่ง แต่การพิจารณาคัดเลือกนั้นได้ใช้ระบบอุปถัมภ์โดยการเลือกบุคคลใกล้ชิดที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่ง เนื่องจากบุคคลดังกล่าวมีความสนิทสนมและมีบุญคุณกันมาก่อน จึงมีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งมากกว่าอีกบุคคลหนึ่ง

3. กระบวนการโอนย้ายไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้และเป็นการใช้ดุลพินิจโดยไม่สมเหตุสมผล ซึ่งไม่ชอบด้วยกฎหมายและกฎระเบียบ

4. การโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการเพื่อให้ผู้รับการอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้ามากกว่าดำรงตำแหน่งอยู่ที่เดิม การพิจารณาความรู้ ประสบการณ์ และความเหมาะสมกับตำแหน่งของผู้โอนย้ายซึ่งไม่สามารถประเมินหรือชี้วัดให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จึงเป็นช่องทางให้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการ

5. การเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย กรณีมีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งว่างลงและตำแหน่งนั้นเป็นความต้องการของข้าราชการจำนวนมาก ก็จะเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจแสวงหาผลประโยชน์โดยการรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย

6. การกำหนดคุณสมบัติผู้สมัครสอบให้เข้ากับบุคคลที่ตนเลือกไว้แล้วการคัดเลือกข้าราชการให้ดำรงตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้นผู้บริหารมีบุคคลที่ประสงค์จะให้ดำรงตำแหน่งไว้แล้วจากนั้นจึงมากำหนดคุณสมบัติผู้สมัครสอบให้เข้ากับบุคคลที่ตนเลือกไว้ โดยให้มีการเปิดรับสมัครและ

²²สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 64-66.

สอบคัดเลือกตามกระบวนการ โดยผู้ที่สอบคัดเลือกจะทราบเป็นการภายในว่าผู้บริหารได้คัดเลือกบุคคลที่จะให้ดำรงตำแหน่งไว้แล้ว

7. ลักษณะเด็กฝากหรือเด็กเส้น การสรรหาบุคคลเพื่อเข้ารับราชการเป็นครั้งแรกหรือการคัดเลือกบุคคลเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นในทุกระดับชั้น มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบญาติมิตรหรือบุคคลใกล้ชิดสนิทสนม โดยผู้มีอำนาจหรือผู้บริหารระดับสูงจะใช้วิธีการโดยมีหนังสือแจ้งอย่างไม่เป็นทางการส่งให้แก่คณะกรรมการสรรหา คัดเลือกหรือหัวหน้าหน่วยงานนั้นเพื่อพิจารณาให้บุคคลที่มีรายชื่อดังกล่าวได้รับการคัดเลือก

8. การอ้างคุณสมบัติเฉพาะผู้มีคุณสมบัติพิเศษที่ตรงกับคนของตนที่กำหนดไว้ การสรรหาบุคคลโดยอ้างคุณสมบัติเฉพาะ คุณสมบัติพิเศษ หรือที่เรียกว่าการสรรหาบุคคลทางข้าง อาทิ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะกำหนดคุณสมบัติเพื่อให้สอดคล้องกับคนของตนได้

9. การช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้ รับโทษน้อยลง กรณีผู้ใต้บังคับบัญชาได้กระทำความผิดทางวินัยและผู้บังคับบัญชาปกป้องผู้ใต้บังคับบัญชาโดยการประวิงการพิจารณา หรือการมีคำสั่งตั้งคณะกรรมการสอบข้อเท็จจริงโดยวางแนวทางการช่วยเหลือไว้แล้ว เช่น การไม่หาข้อเท็จจริงที่สามารถตั้งคณะกรรมการสอบสวนทางวินัยหรือการปกปิดข้อมูลข้อเท็จจริงเพื่อช่วยเหลือผู้ใต้บังคับบัญชาของตน เป็นต้น

10. การมอบหมายและการให้โอกาส ผู้บังคับบัญชามีความคิดที่จะใช้ระบบอุปถัมภ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา ญาติมิตรหรือพวกพ้อง ก็จะทำให้โอกาสโดยการมอบหมายงานสำคัญให้กับบุคคลดังกล่าวเพื่อใช้เป็นผลงานในการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคคลนั้น ๆ เพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนขั้นเงินเดือนให้สูงขึ้น

11. การดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ โอกาสในการศึกษาต่อหรือการได้รับทุนหรือเป็นตัวแทนของหน่วยงานเข้าศึกษาอบรมต่าง ๆ เป็นการดูแลเฉพาะกลุ่มของตนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันในองค์กร

12. การเลือกหรือผลักดันข้าราชการประจำระดับสูงหรือมีการวิ่งเต้นเข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจ ฝ่ายการเมืองต้องการที่จะมีอำนาจเหนือฝ่ายข้าราชการประจำเพื่อให้ข้าราชการประจำขับเคลื่อนภารกิจต่าง ๆ ตามนโยบาย ประกอบกับกฎหมายได้ให้อำนาจฝ่ายการเมืองเข้ามาเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการประจำ รวมทั้งสามารถออกกฎ กำหนดนโยบายและกำกับดูแลราชการได้ด้วย ดังนั้น ฝ่ายการเมืองจึงมีความต้องการที่จะเลือกหรือผลักดันข้าราชการประจำระดับสูงที่ฝ่ายการเมืองคิดว่ามีความเหมาะสมและสามารถปฏิบัติงานสนองต่อนโยบายและผลประโยชน์ให้เข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจ ซึ่งนำมาสู่การวิ่งเต้นในการแต่งตั้งตำแหน่งดังกล่าวได้

13. การโยกย้ายข้าราชการระดับสูงให้ดำรงตำแหน่งแทนคนที่รัฐบาลเก่าแต่งตั้งไว้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ กรณีของการที่รัฐบาลใดขึ้นมาบริหารประเทศก็มักจะมีการโยกย้ายข้าราชการระดับสูงให้ดำรงตำแหน่งแทนคนที่รัฐบาลเก่าแต่งตั้งไว้โดยเห็นว่าอาจไม่สามารถปฏิบัติงานสนองต่อนโยบาย และเนื่องจากรัฐบาลของประเทศไทยมักเป็นรัฐบาลผสม ทำให้ต้องมีการจัดสรรตำแหน่งรัฐมนตรีให้กับพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลหรือที่เรียกกันว่าระบบโควตาพรรคการเมือง เมื่อพรรคการเมืองใดได้กำกับดูแลกระทรวงใด ก็จะใช้อำนาจในการ

แต่งตั้งโยกย้ายหรือการวางตัวข้าราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ของกระทรวงนั้น ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ จากการบริหารราชการ

14. การแต่งตั้งข้าราชการที่มีความอาวุโสน้อยกว่าเพื่อให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ไม่ใช่สายงานหลัก ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน โดยผู้มีอำนาจมักให้เหตุผลว่าเพื่อประโยชน์ของทางราชการ ซึ่งอาจได้บุคคลที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งที่แต่งตั้งและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในส่วนราชการนั้น

ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ได้สร้างความเสียหายต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ การยึดตัวบุคคลทำให้ไม่มีการแยกระหว่างเรื่องของส่วนรวมกับเรื่องของตัวเอง ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคและขาดความยุติธรรม เป็นการทำลายกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคม ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ ทำลายความเสมอภาค ซึ่งลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยนั้นก็มีการพัฒนาวิธีการไปตามยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.5 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

จากลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มของลักษณะระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย โดยพิจารณาในแง่ของการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย กับการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ดังนี้

1. ลักษณะของการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่นการให้โอกาสคนใกล้ชิดหรือบุคคลเป้าหมาย ที่ถูกกำหนดมาโดยผู้มีอำนาจเป็นกรณีพิเศษการกระทำที่เข้าข่ายลักษณะนี้เช่น การรอบบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนให้มีคุณสมบัติครบถ้วนก่อนจึงจะมีการคัดเลือกหรือก่อนที่จะมีคำสั่งแต่งตั้ง การกำหนดคุณสมบัติในการคัดเลือกให้มีความเฉพาะเจาะจงให้ตรงกับบุคคล (ผู้รับอุปถัมภ์) ที่กำหนดไว้แล้ว เพื่อให้ได้เปรียบคู่แข่งที่มีคุณสมบัติพื้นฐานที่เหมือนกัน การมอบหมายและการให้โอกาสโดยการมอบหมายงานสำคัญให้กับบุคคลดังกล่าวเพื่อใช้เป็นผลงานในการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคคลนั้น ๆ เพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนขั้นเงินเดือนให้สูงขึ้น การดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ โอกาสในการศึกษาต่อหรือการได้รับทุนหรือเป็น ตัวแทนของหน่วยงานเข้าศึกษาอบรมต่าง ๆ การโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการเพื่อให้ผู้รับการอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้ามากกว่าดำรงตำแหน่งอยู่ที่เดิม การพิจารณาความรู้ ประสบการณ์ และความเหมาะสมกับตำแหน่งของผู้โอนย้ายซึ่งหรือเพื่อการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้น ไม่สามารถประเมินหรือชี้วัดให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จึงเป็นช่องทางให้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการ การช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง กรณีผู้ใต้บังคับบัญชาได้กระทำความผิดทางวินัย การแต่งตั้งข้าราชการที่มีความอาวุโสน้อยกว่าเพื่อให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ไม่ใช่สายงานหลัก ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน โดยผู้มีอำนาจมักให้เหตุผลว่าเพื่อประโยชน์ของทางราชการ ซึ่งอาจได้บุคคลที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งที่แต่งตั้งและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในส่วนราชการนั้น เป็นต้น

2. ลักษณะของการกระทำที่มิชอบด้วยกฎหมาย เช่นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้ายในกรณีมีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งว่างลงและตำแหน่งนั้นเป็น

ความต้องการของข้าราชการจำนวนมาก ก็จะเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจแสวงหาผลประโยชน์โดยการรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อย่างไรก็ตามการกระทำในลักษณะที่สองนี้เมื่อได้ตัวบุคคลแล้วก็มักจะต้องไปเข้าสู่การกระทำในลักษณะที่หนึ่ง เพื่อให้เกิดกระบวนการคัดเลือกตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่สำหรับในบางเคสบางกรณี ก็อาจจะมีกระบวนการที่ไม่ได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้และเป็นการใช้ดุลพินิจโดยไม่สมเหตุสมผล ซึ่งไม่ชอบด้วยกฎหมายและกฎระเบียบ เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายทั้งในทางวินัยและอาญา

บทที่ 3

แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีทางจริยศาสตร์ ทั้งในแง่ของความหมาย ปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม เป้าหมายแห่งชีวิตของมนุษย์ หรืออุดมคติชีวิตของมนุษย์ว่าสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตแล้วคืออะไร คนเราเกิดมาแล้วควรจะแสวงหาอะไร เพื่อให้บรรลุถึงชีวิตที่ดีที่สุด ผู้วิจัยได้ค้นคว้าศึกษาหาคำตอบว่ามีอยู่ 3 ลัทธิคือ สุขนิยม อสฺขนิยม และมนุษย์นิยม ต่อจากนั้นจะได้นำเสนอเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายของชีวิตทั้งในระดับสังสารวัฏและเป้าหมายในระดับอุดมคติ กล่าวคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์และระดับขั้นของพุทธจริยศาสตร์และในที่สุดท้ายของบทนี้ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่จะนำไปวิเคราะห์ปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยต่อไป คือเกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ว่าในทางพุทธศาสนานั้น การจะตัดสินว่าบุคคลใดเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้น มีอะไรเป็นตัวพิจารณาตัดสิน

3.1 แนวคิดทฤษฎีทางจริยศาสตร์

จริยศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาถึงประเด็นปัญหาอันหลากหลาย เช่น อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรแสวงหาและยึดถือ เราใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าอะไรดีหรือไม่ดี เป็นต้น โดยทั่วไปจริยศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ จริยศาสตร์หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรมระดับปัจเจกบุคคล (Personal Ethics) และจริยศาสตร์หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรมระดับสังคม (Social Ethics) กล่าวคือ จริยศาสตร์ระดับปัจเจกบุคคลเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่วางด้วยความประพฤติ ตลอดจนเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าจริยะในระดับปัจเจกบุคคลเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเฉพาะตัวปัจเจกบุคคลเอง ส่วนจริยศาสตร์สังคมเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่วางด้วยความประพฤติ ตลอดจนเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าจริยะที่วางไว้ให้สมาชิกในสังคมพึงปฏิบัติเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีความเจริญก้าวหน้าและสมาชิกในสังคมมีความสุข¹

3.1.1 ความหมายของจริยศาสตร์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554² ให้คำนิยามว่า “จริยศาสตร์” ไว้ว่า “น. ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหากฎเกณฑ์ในการตัดสินความ

¹วิชฌนพงษ์ พิบูลย์, “แนวคิดทางจริยศาสตร์สังคมของคาร์ลมารกซ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2554, หน้า 17.

²ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, อ้างแล้ว, หน้า 303.

ประพจน์ของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม”

คำว่าจริยศาสตร์ มาจากคำภาษาสันสกฤต จะริยะ=อันพึงปฏิบัติ+ศาสตร์=วิชาจริยศาสตร์ แปลศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า ethics ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า Peri ethikes ซึ่งมาจากรากศัพท์ ethos แปลว่าขนบธรรมเนียม³

จริยธรรม เป็นประมวลกฎเกณฑ์ความประพฤติ ความประพฤติ คือพฤติกรรมที่มีมโนธรรม (Conscience) เข้าแทรกแซง นั่นคือต้องมีความสำนึก (ดีชั่ว) และมีการตัดสินใจกระทำการ⁴

ชิษณุพงษ์ พิบูลย์⁵ ได้สรุปความหมายของคำว่า จริยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์หรือแนวทางที่ว่าด้วยความประพฤติที่เหมาะสมคุณค่าของความประพฤติและสิ่งที่ควร ความประพฤติ และบางครั้งเราก็ใช้คำว่า “ศีลธรรม” และ “จริยธรรม” แทนคำว่า “จริยศาสตร์” ก็ได้

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น จึงพอจะสรุปความหมายของ จริยศาสตร์ คือศาสตร์แห่งความประพฤติและเกณฑ์ตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร

3.1.2 ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม

ปัญหาคือเราจะรู้ได้อย่างไรอะไรดีหรือไม่ดี การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของเราในแต่ละอย่างมักได้รับการประเมินค่าว่า “ดี - ชั่ว” “ถูก-ผิด” “ควร-ไม่ควร” อยู่เสมอ ซึ่งค่าต่าง ๆ เหล่านี้เป็นค่าที่แสดงให้เห็นว่าการกระทำแต่ละอย่างนั้นมีความหมายที่ทำให้คน “ดีราคา” หรือ “ให้คุณค่า” กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การดีราคาหรือให้คุณค่าวัตถุสิ่งของทั่วไปอาจทำให้เป็นที่ประจักษ์และยอมรับร่วมกันได้ เช่น หากต้องการรู้ว่ามะม่วงลูกหนึ่งหนักเท่าไร ราคาเท่าไร ก็สามารถใช้ตราชั่งดูและกำหนดราคาซื้อขายกันได้ไม่ยาก แต่หากต้องการจะบอกว่าสิ่งที่คนนั้นทำลงไปดีหรือไม่ดี เป็นเรื่องที่ตอบได้ยาก ในวงการปรัชญาเรียกปัญหานี้ว่าเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม โดยเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมนี้เกี่ยวข้องกับกรกระทำหรือพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงต่อกันว่าอย่างไรถูก อย่างไม่ผิด ดี -ไม่ดี ควร - ไม่ควร เมื่อเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปมีกฎเกณฑ์อะไรหรือไม่ที่จะมาชี้หรือตัดสินว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกหรือผิด หรือกรณีที่เราอยู่ในสถานการณ์กำกวม ไม่ชัดเจนว่าถูกหรือผิด เราจะอาศัยหลักเกณฑ์อะไรบอกเราว่าควรจะทำไปทางไหน⁶ ความดีความชั่ว มีอยู่จริงหรือไม่ ค่าทางจริยธรรมมีลักษณะอย่างไร คำว่า “ดี” มีความหมายว่าอย่างไร มีอยู่จริงหรือไม่ มันมีอยู่ในโลกภายนอกเหมือนกับการมีอยู่ของวัตถุสิ่งหนึ่งหรือไม่หรือเป็นเพียงความเห็นของผู้พูดเท่านั้น⁷

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ความดีและความชั่วมักมีปัญหาเกี่ยวกับความหมายและหลักเกณฑ์ที่จะวินิจฉัย เช่นว่า อะไรและอย่างไรจึงจะเรียกว่าดี อะไรและอย่างไรจึงจะเรียกว่าชั่ว คำว่าดีและชั่ว ในภาษาไทยมีความหมายกว้างขวางมาก ของที่คนหนึ่งว่าดี อีกหลายคน

³กรติ บุญเจือ, *ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2538), หน้า 3.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁵ชิษณุพงษ์ พิบูลย์, “แนวคิดทางจริยศาสตร์สังคมของคาร์ล มาร์กซ”, อ้างแล้ว, หน้า 16.

⁶ประยงค์ จันทรแดง, *ปรัชญาเพื่อชีวิต*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2558), หน้า 76.

⁷ปริดา จันทรแจ่มศรี, *ปรัชญาทั่วไป*, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2550), หน้า 91.

บอกว่าไม่ดี ของบางอย่างมองในแง่หนึ่งว่าดี มองในแง่อื่นว่าไม่ดี ความประพฤดิหรือการแสดงออก บางอย่างในถิ่นหนึ่ง หรือสังคมหนึ่งว่าดี อีกถิ่นหนึ่งหรือสังคมหนึ่งว่าไม่ดี หาที่ยุติไม่ได้ เหตุที่มีความ ยุ่งยากสับสนเช่นนี้ ก็เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า และคำว่า “ดี” หรือ “ไม่ดี” ในภาษาไทย ใช้กับ เรื่องที่เกี่ยวกับคุณค่าได้ทั่วไปหมด ความหมายจึงกว้างขวางและผันแปรได้มากเกินไป⁸

เราควรจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าอะไรดีหรือไม่ดี เมื่อคน ๆ หนึ่งกระทำการ อันหนึ่งอันใด เราจะมีเกณฑ์อะไรที่จะสามารถตัดสินได้ว่าสิ่งที่เขานั้นถูกหรือผิด ความดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นสิ่งสัมพัทธ์หรือสิ่งสัมบูรณ์ ถ้าการกระทำอย่างหนึ่งเป็นสิ่งที่ดี มันจะเป็นสิ่งที่ดีเสมอไปหรือไม่ ไม่ว่าจะทำที่ไหน เมื่อไหร่ ใครเป็นผู้กระทำ และเมื่อทำแล้ว จะเกิดผลตามมาอย่างไรกับผู้กระทำและสิ่ง ที่เกี่ยวข้อง การตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ มีแนวคิดที่แตกต่างกันอยู่สองกลุ่ม คือ

1. ลัทธิสัมพัทธ์นิยม (Relativism) เชื่อว่าบุคคลแต่ละบุคคล สังคมแต่ละสังคมต่างก็มี กฎเกณฑ์ตัดสินความดี ชั่ว ถูกผิดทางจริยธรรมไม่เหมือนกัน ในสภาพอย่างหนึ่งการกระทำอย่างหนึ่ง อาจถูกต้อง แต่ในอีกสภาพหนึ่งการกระทำนั้นอาจผิดก็ได้ ไม่มีใครตัดสินได้อย่างเป็นสากลว่ากฎเกณฑ์ ตัดสินของใครถูก ของใครผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ จารีต ประเพณี ของแต่ละบุคคล แต่ ละสังคม หรือขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนั้น จึงไม่อาจนำกฎเกณฑ์ของบุคคล หรือ สังคมใดสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของบุคคลในอีกสังคมหนึ่ง ชีษณพงษ์ พิบูลย์ กล่าวว่า สัมพัทธ์ นิยม เห็นว่าคุณค่าทางจริยศาสตร์เป็นสิ่งสัมพันธ์ กล่าวคือ ความดีขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลาย อย่าง การกระทำจึงไม่ดีหรือเลวในตัวมันเอง หากแต่จะขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ภายนอก ฉะนั้น ความดี จึงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่บุคคลเป็นผู้ให้คุณค่าและตัดสินความดีนั้นด้วยตัวเอง โลกนี้ไม่มีความ จริงที่แน่นอน ความดีที่เป็นสิ่งสากลจึงไม่มี⁹

พระเวรินทร์ เทวินโท ได้อธิบายความหมายของคำว่าสิ่งสัมพัทธ์ไว้ว่า¹⁰ สิ่งสัมพัทธ์ (Relative) คือสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น ไม่สามารถที่จะดำรง อยู่ด้วยตัวมันเองได้ หมายความว่า สิ่งสัมพัทธ์นั้นขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น โดย ไม่มีความแน่นอนในตัวเอง เช่น รูปร่างลักษณะของน้ำเป็นสิ่งสัมพันธ์ เพราะรูปร่างลักษณะของน้ำไม่ แน่นอนตายตัว เปลี่ยนแปลงไปตามรูปร่างลักษณะของภาชนะที่บรรจุ ถ้าเราเอาน้ำใส่ขัน น้ำก็มี รูปร่างลักษณะเหมือนขัน ถ้าเราเอาน้ำใส่แก้ว น้ำก็มีลักษณะเหมือนแก้ว ถ้าเราเอาน้ำใส่โถง น้ำก็มี รูปร่างลักษณะเหมือนโถง เราจึงกล่าวได้ว่า น้ำเป็นสิ่งสัมพัทธ์กับภาชนะที่บรรจุ ส่วนกลุ่มสัมบูรณ์ นิยมเชื่อว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงอย่างแน่นอนตายตัว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ความพอใจหรือความไม่พอใจของแต่ละคนหรือแต่ละสังคม ถ้ามีคนสองคนหรือสังคมสองสังคมมี เกณฑ์ตัดสินความดี ความชั่ว ความถูกผิดทางจริยธรรมแตกต่างกัน ต้องมีฝ่ายหนึ่งถูก ฝ่ายหนึ่งผิด อย่างแน่นอนตายตัว เพราะความดีชั่ว มีอยู่โดยธรรมชาติ มนุษย์จะมาตัดสินความถูกผิดตามอารมณ์ ไม่ได้

⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 816.

⁹ชีษณพงษ์ พิบูลย์, “แนวคิดทางจริยศาสตร์สังคมของคาร์ลมาร์กซ์”, อ้างแล้ว, หน้า 18.

¹⁰พระเวรินทร์ เทวินโท, *พุทธจริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหามจุฬารบรณาการ, 2546), หน้า 180-181.

กลุ่มสัมพัทธนิยม (Relativism) มีความเชื่อว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมพัทธ์ อย่างแน่นอน ความดี ความชั่ว ไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัว การกระทำอย่างหนึ่งจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ยังต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่างเป็นส่วนประกอบ ในสิ่งแวดล้อมอันหนึ่งการกระทำอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ดี แต่ในสิ่งแวดล้อมอีกอันหนึ่งการกระทำอย่างเดียวกันนั้น อาจกลายเป็นการกระทำที่ชั่วได้ การกระทำจึงไม่ใช่สิ่งที่ดีหรือชั่วอยู่ในตัวมันเอง แต่สิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ชั่วของการกระทำนั้น สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำว่าเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่หรือไม่ หรือขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้ตัดสินการกระทำนั้น เพราะผู้ตัดสินย่อมตัดสินความดี ความชั่ว ของการกระทำแตกต่างกันไปตามความพอใจ ความเข้าใจของตนเอง เมื่อมีความเชื่อว่าความดี ความชั่วไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัว พวกสัมพัทธนิยมจึงถือว่าไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวอันใด อันหนึ่งจะมาตัดสินชี้ขาดความดีความชั่วของการกระทำได้ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมิได้หลายเกณฑ์ และไม่มีเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งดีกว่าเกณฑ์อื่น ๆ

กลุ่มสัมพัทธนิยม ไม่มีมาตรฐานทางจริยธรรมแบบภววิสัย (Objective) หรือแบบสัมบูรณ์ (Absolute) ที่จะทำให้คนทุกคนในทุกสถานที่และทุกเวลายึดถือร่วมกัน คำนิยามกลุ่มนี้คือทฤษฎีที่ว่า คุณค่าต่าง ๆ มีต่อไปนี้¹¹ 1) คุณค่าจะต่างกันจากสังคมถึงสังคม จากบุคคลถึงบุคคล 2) คุณค่าจะถูกวางเงื่อนไขไว้โดยคุณสมบัติเฉพาะของสังคมในประการที่คุณค่าจะเกิดขึ้น 3) คุณค่าโดยสากลแล้ว เป็นเรื่องเหมาะสมตลอดเวลาหรือในทุกสถาน 4) คุณค่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง นำปรารถนา หรือไม่นำปรารถนา คุณค่าจะสอดคล้องกับบรรทัดฐานทั่วไปหรือการยอมรับทั่วไป

นักปรัชญาสัมพัทธนิยมมีความเห็นแตกต่างกันหลายฝ่ายซึ่งอาจแยกได้ ดังนี้

1.1. ลัทธิสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล (Individual Relativism) ลัทธิสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล (Individual Relativism) หรือการใช้ตัวเองเป็นเกณฑ์ตัดสินหรือเรียกว่า ลัทธิอัตวิสัย (Subjectivism) กลุ่มนี้ มีทัศนะว่า ความดีความชั่วซึ่งถือเป็นค่าทางจริยธรรมนั้นมีได้มีอยู่จริง เป็นเพียงความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจต่อสิ่งนั้นของคนพูดเท่านั้น เช่น ถ้าการกระทำหนึ่งทำให้เกิดความสุขแก่คนหนึ่ง ก็ถือเป็นความดีหรือการกระทำที่ดีสำหรับคนนั้น แต่ถ้าทำให้เกิดความทุกข์แก่อีกคนหนึ่ง มันก็เป็นสิ่งไม่ดีหรือเป็นการกระทำที่ชั่วสำหรับบุคคลนั้นไป แต่ในตัวสิ่งนั้นหรือตัวการกระทำนั้นไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง มนุษย์ไปให้ค่าแก่มัน การพูดว่าสิ่งนั้นดี-ชั่ว จึงไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะค่าทางจริยธรรม เป็นเพียงความเห็นของมนุษย์แต่ละคนตามทัศนะของเขาเท่านั้น ทัศนะนี้มองว่าการโต้แย้งเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่าดี-ไม่ดี ไม่ถือว่าคนใดผิด ต่างก็ถูกด้วยกันทั้งคู่ เพราะต่างก็มองคนละมุม ขึ้นอยู่กับว่าใครจะมองอย่างไร ก็จะถูกตามทัศนะของเขา เพราะคนเรามีความเห็นแตกต่างกัน ลัทธินี้อาจเรียก จิตวิสัย หรืออัตนิยม ก็ได้¹²

นักปรัชญาในกลุ่มนี้มีหลายคนเช่น โทมัส ฮอบบ์ (Thomas Hobbes) โปรทาโกรัส (Protagoras) เป็นต้น ฮอบบ์ กล่าวว่าอะไรก็ตามที่คนชอบ คนอยากได้ หรือเป็นสิ่งที่ตรงกับ

¹¹ ศาตราจารย์มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย (Buddhist Ethics and Contemporary Social Pleblems)*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 28-30.

¹² ปรีดา จันทร์แจ่มศรี, *ปรัชญาทั่วไป*, อ่างแล้ว, หน้า 92.

ความชอบ ความอยากได้ของคนใด คนนั้นก็ว่าดี อะไรที่เขาไม่ชอบ เขาเกลียด เขาก็ว่าสิ่งนั้นไม่ดี คำว่าดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ชอบ ไม่ชอบ นั้นเป็นสิ่งที่เขาพูดเอง ไม่มีเกณฑ์อะไรมาตัดสินนอกจากบุคคล โปรทาโกรัส กล่าวว่า คนเป็นผู้วัดทุกสิ่งทุกอย่างว่าดี ไม่ดี จริง ไม่จริง ถูก ไม่ถูก ควร ไม่ควร นอกจาก คน ไม่มีอะไรเป็นเครื่องตัดสินได้

โปรทาโกรัส เป็นนักปรัชญาสำคัญคนหนึ่งในกลุ่มโซพิสต์สมัยกรีกโบราณ เขาเห็นว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดทุกสิ่ง (Man is the measure of all things)” หมายความว่าคนแต่ละคนเท่านั้นที่จะบอกว่าอะไรถูกหรือผิด ดีหรือเลว เพราะความจริงมีลักษณะเลื่อนไหล (สัมพัทธ์) ไม่แน่นอนตายตัว ความแน่นอนตายตัวไม่มีจริงในโลกนี้ หรือหากมีอยู่จริงก็ไม่มีใครรู้จักได้ สิ่งที่เป็นจริงคือสิ่งที่เรารู้ผ่านประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้นและกายเท่านั้น ดังนั้น คนจึงเป็นมาตรฐานที่จะตัดสินว่าอะไรถูกหรือผิด ถ้าสิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ตนก็ว่ายุติธรรมดีแล้ว ถ้าสิ่งใดเสียเปรียบก็ว่าไม่ยุติธรรม ผู้ตัดสินว่าอะไรถูกหรือผิดนั้นคือมนุษย์ และมนุษย์ในแต่ละสังคมก็มีเกณฑ์ต่างกัน ต่างจิตต่างใจ การตัดสินว่าถูกหรือผิดนั้นจึงแล้วแต่ว่าใครเป็นผู้ตัดสิน¹³

เวสเตอร์มาร์ค (Westermarck) นักจริยศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่า มีการตัดสินทางจริยธรรมเกิดจากความรู้สึกทางศีลธรรมของฉันทัน การตัดสินความประพฤติของผู้อื่นมิได้มาจากเขา แต่มาจากความรู้สึกของฉันทัน ความรู้สึกทางศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจของเรา ซึ่งลึกซึ้งกว่าความพอใจธรรมดาจึงเปลี่ยนแปลงตามความพอใจของเราไม่ได้

1.2 จารีตประเพณีศีลธรรมสัมพัทธ์นิยม หรือสัมพัทธ์นิยมทางสังคม (Social Relativism) นักปรัชญาเมธีฝ่ายจารีตนิยมกล่าวว่า ความดี ความชั่ว ไม่ใช่คนเป็นผู้ตัดสิน แต่เรื่องความดี ความชั่ว เป็นเรื่องของจารีตประเพณี ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของสังคมนั้น ๆ คือกรณีหนึ่ง สังคมหนึ่งจะบอกว่าผิด กรณีเดียวกันนี้ สังคมนี้บอกว่าไม่ผิด สังคมมีส่วนสำคัญยิ่งที่จะตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด เนื่องจากในสังคมที่แต่ละคนเติบโตมาที่มีการปลูกฝังค่านิยม และความเชื่อเกี่ยวกับความดี ความชั่ว แตกต่างกัน ทำให้มีการประเมินค่าทางจริยธรรมต่างกัน โดยสังคมเป็นผู้หล่อหลอมสมาชิกในสังคมนั้นว่าอะไรถูกผิด และมีการถ่ายทอดค่านิยมนี้สู่คนรุ่นต่อ ๆ มาจนกลายเป็นระบบคุณธรรมของแต่ละสังคมไปโดยปริยาย ซึ่งแต่ละสังคมนั้นจะมีระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้มีสาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากธรรมเนียมหรือประเพณีของแต่ละแห่งนั้นไม่เหมือนกัน สิ่งทีกลุ่มหนึ่งยึดถือ แต่อีกกลุ่มหนึ่งอาจไม่ยึดถือก็ได้ แต่ละสังคมต่างก็ถือว่าวัฒนธรรมของตนดีที่สุดและควรเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่วสำหรับคนกลุ่มอื่น ๆ นอกสังคมของตนด้วย อย่างไรก็ตามเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคมที่จำเป็นต้องมีเกณฑ์บ่งชี้ว่าอะไรผิดอะไรถูก จึงมีข้อสรุปได้ 2 ทาง สำหรับเกณฑ์ข้อนี้คือ 1) ควรใช้จารีตประเพณีของแต่ละสังคมเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมต่อไปตามเดิม และ 2) ไม่ควรนำเกณฑ์ของสังคมหนึ่งไปใช้ตัดสินการกระทำของคนที่อยู่ในอีกสังคมหนึ่ง¹⁴

¹³ ประยงค์ จันทร์แดง, *ปรัชญาเพื่อชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 76-77.

¹⁴ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, *ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : นิติธรรมการพิมพ์, 2562), หน้า 115.

1.3 ใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตัดสิน แนวคิดนี้ถือว่ามีสิ่งที่น่าสนใจนำมาใช้ตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่ว นั่นคือประโยชน์สุข (Utility) สิ่งไหนเมื่อทำแล้วจะอำนวยประโยชน์สุขให้ได้มากกว่าหรือมากที่สุด สิ่งนั้นถือเป็นความดี เป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะความดีคือความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ สิ่งใดให้ประโยชน์สุขมากกว่าแก่คนจำนวนมากที่สุด สิ่งนั้นถือว่าดี ควรทำ หลักการอันนี้เรียกว่า หลักมสุข (The greatest happiness principle) หลักมสุขนี้เป็นการเฉลี่ยปริมาณของความสุขให้ทั่วถึงแก่ทุกคนถ้าทำได้หรือหากทำไม่ได้ก็ให้ทั่วถึงแก่คนจำนวนมากกว่ารวมทั้งตัวเองด้วย ประโยชน์นิยมยังถือว่าหลักกฎหมาย ศีลธรรม หรือจารีตประเพณีใด ๆ ก็ตาม หากไม่อำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงให้แก่ผู้คนจำนวนมากก็ควรยกเลิกหรือแก้ไข จะเห็นได้ว่าแนวคิดการใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตัดสิน จะเน้นที่ผลที่จะเกิดขึ้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ ประโยชน์สุขที่จะเกิดขึ้นแก่คนส่วนใหญ่ ไม่ได้เน้นหลักการ เพราะหลักการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ศีลธรรม หรือจารีตประเพณี ล้วนมีไว้เพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่มหาชน สิ่งที่ทำให้ความสุขแก่คนทั่วไปถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ทำให้ความเดือดร้อนยอมนิดศีลธรรม กฎหมาย ศีลธรรม หรือจารีตประเพณีไม่ได้มีค่าในตัวของมันเอง (Extrinsic Value) มันจะมีค่าก็ต่อเมื่อมันนำไปสู่ความสุขเท่านั้น¹⁵

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์) ได้นำเสนอหลักการและการวิเคราะห์เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมไว้ในหนังสือจริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมของนักคิดตะวันตก ว่ามีทัศนะที่เป็นมาตรฐานตัดสินทางปรัชญาตะวันตก 3 สำนัก คือ สุขนิยม (Hedonism) ที่ถือว่าความสุขเป็นจุดหมายสุดท้าย¹⁶ ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) มีทัศนะว่าควรทำในสิ่งที่ให้ผลดีมากกว่ามีประโยชน์มากกว่า ในวงกว้างกว่า หรือหลักมสุข (The Greatest Happiness Principle)¹⁷ และกรณีจริยธรรมหรือทฤษฎีของคานต์ (Deontology) ที่เห็นว่าการตัดสินการกระทำดีหรือชั่ว ให้ถือเอาเจตนาที่จะทำตามหน้าที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่เอาผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำมาตัดสิน¹⁸ นอกจากนี้ ยังได้นำเสนอขอบทนิยบายทั่วไปเกี่ยวกับบทนิยามของคำว่า “ความดี/ถูก/บุญ/กุศล” และ “ความไม่ดีหรือความชั่ว/ผิด/บาป/อกุศล” อันมีลักษณะอัตวิสัย (Subjective) ซึ่งเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ไม่แน่นอนตายตัว บางครั้งเรียกว่า “จิตวิสัย” มากกว่าที่จะเป็นปรวิสัย (Objective) การให้คำนิยามขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอย่างน้อย 4 อย่างคือ กาละ เทศะ เหตุการณ์ และบุคคล¹⁹ นิยามของคำว่าดีตามความรู้สึกของบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอย่างน้อย 3 อย่าง คือดีเพราะตรงกับความต้องการของเราหรือของเขา ดีเพราะเป็นที่ปรารถนาหรือเป็นที่ต้องการ และดีเพราะน่าพอใจ ส่วนคำว่า “ถูก” มี 2 นัย รวมกันอยู่คือ ถูกต้องกับถูกใจ ถูกต้อง คือ ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง ถูกต้องตามกฎหมายของสังคม ถูกต้องตามหลักศีลธรรมทางศาสนา ถูกต้องนี้อาจไม่ถูกใจก็ได้ ส่วนถูกใจ คือถูกใจเราหรือถูกใจเขาซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้ “ดี” กับ “ไม่ดี” เป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดมากกว่าจะเป็นเรื่องของศีลธรรมหรือกฎหมายบ้านเมือง ไม่มีความ

¹⁵ ประยงค์ จันทร์แดง, *ปรัชญาเพื่อชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 78.

¹⁶ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, อ่างแล้ว, หน้า 209-210.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 213-214.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 217-218.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221.

แน่นอนตายตัว ส่วนวาทกรรม “ถูกและผิด” มีลักษณะแน่นอนตายตัวมากกว่า เป็นเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม และกฎระเบียบทั่วไป ไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจของเราซึ่งในทางปรัชญาเรียกว่า “ปรวิสัย” (Objective)²⁰

2. ลัทธิสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) สัมบูรณ์นิยม เห็นว่าคุณค่าทางจริยศาสตร์ เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง การกระทำแต่ละอย่างแฝงคุณค่าอยู่ในตัวหรือมีความหมายโดยตัวของมันเอง (Intrinsic Value) และมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการตัดสินชี้ขาดว่าอะไรดี อะไรชั่ว กฎเกณฑ์ที่จะใช้ตัดสินเรียกว่า “มโนธรรม”(Conscience) คือสำนึกหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ไม่ว่าเขาคนนั้นจะอยู่ในสังคมใดหรือวัฒนธรรมใด มโนธรรมนี้เป็นประสาทสัมผัสพิเศษนอกเหนือจากประสาทสัมผัสธรรมดา คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย โดยที่ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ทำหน้าที่ได้มากที่สุดเพียงการรับรู้ารูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกายนั้นเป็นอย่างไรเท่านั้น แต่มโนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณ บางที่อาจเรียกว่า “ปัญญา” ซึ่งสามารถทำให้เราสัมผัสหรือตัดสินใจได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด

ลัทธินี้อาจเรียกว่า ลัทธิวัตถุวิสัย (objectivism) มองว่าคุณค่าทางจริยธรรม เช่น ดี-ชั่ว ถูก-ผิด มีอยู่จริงในโลก มีอยู่ด้วยตัวมันเองและเป็นอิสระจากความคิดมนุษย์ ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของผู้ใด ค่าทางจริยธรรมมีลักษณะแน่นอนตายตัวและไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือสภาพแวดล้อม ใครจะมองว่ามันอย่างไร มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง²¹ ค่าของการกระทำมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) คุณสมบัติทางจริยธรรมจึงเป็นลักษณะจริง ๆ ที่มีอยู่คู่กับการกระทำ เช่นเดียวกับความเค็มมีอยู่ในเกลือ ความร้อนมีอยู่ในไฟ การกระทำแต่ละอย่างจึงมีคุณสมบัติที่เป็นแก่นแท้ของมันเอง และมีอยู่คู่กันเสมอไปไม่ว่าจะอยู่ในสภาพใด แต่บางครั้งคนอาจเข้าใจผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชอบเป็นผิดได้ เนื่องจากมโนธรรมที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละคนพัฒนาไม่เท่ากัน เหมือนกับที่เด็กทุกคนเกิดมาแล้วมีตาเหมือนกัน ตอนแรกเกิดยังมองอะไรไม่เห็นเต็มที่ การมองไม่เห็นเต็มที่ไม่ได้หมายความว่าเด็กตาพิการ หากเขาเป็นเด็กปกติพอโตขึ้นตามวัยเขาก็ย่อมมองเห็นอะไรได้เหมือนคนทั่วไป แต่เด็กบางคนไม่มีพัฒนาการที่ดีจึงอาจทำให้ตามองเห็นผิดปกติได้²²

ประเด็นที่อาจโต้แย้งแนวคิดแบบสัมบูรณ์นิยม คือ ถ้าอ้างว่ามโนธรรมเป็นสากลเป็นมาตรฐานเดียวกันของคนทุกคนเหตุใดคนจึงเห็นต่างกัน และจะรู้ได้อย่างไรว่ามโนธรรมของใครถูกต้องของใครผิด หรือของใครมีคุณภาพดีกว่า อาจเป็นไปได้ว่าแท้จริงแล้ว มโนธรรมไม่ใช่สิ่งพิเศษที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หากแต่ได้รับการหล่อหลอมปลูกฝังจากครอบครัวและสังคมในภายหลังโดยไม่รู้ตัว และความรู้สึกสำนึกนี้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้คิดเอาเองว่าเป็นมโนธรรมสากล เมื่อเป็นเช่นนั้น มโนธรรมจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานสากลได้อย่างไรในเมื่อมโนธรรมของแต่ละคนแตกต่างกัน

สรุปได้ว่า เมื่อมีการกระทำการอันหนึ่งอันใด เกณฑ์การตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ มีแนวคิดที่แตกต่างกันอยู่สองกลุ่ม คือลัทธิสัมพัทธนิยม กับลัทธิสัมบูรณ์นิยม ลัทธิสัมพัทธนิยมเชื่อว่า

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 222-225.

²¹ปรีดา จันทร์แจ่มศรี, *ปรัชญาทั่วไป*, อ่างแล้ว, หน้า 92.

²²วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (นนทบุรี : ไทยร่มเกล้า, 2537), หน้า 80.

บุคคลแต่ละบุคคล สังคมแต่ละสังคมต่างก็มีกฎเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมไม่เหมือนกัน ไม่มีใครตัดสินได้อย่างเป็นสากลว่ากฎเกณฑ์ตัดสินของใครถูก ของใครผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ จารีตประเพณี ของแต่ละบุคคล แต่ละสังคม หรือขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ลัทธิสัมพัทธนิยม ส่วนบุคคล ใช้ตัวเองเป็นเกณฑ์ตัดสิน จารีตประเพณีศีลธรรมสัมพัทธนิยม หรือสัมพัทธนิยมทางสังคม เชื่อว่าความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของสังคมนั้น และการใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ตัดสินหรือหลักมหลุข อะไรดีอะไรชั่วนั้นคือประโยชน์สุข สิ่งไหนเมื่อทำแล้วจะอำนวยประโยชน์สุขให้ได้มากกว่าหรือมากที่สุด สิ่งนั้นถือเป็นความดี เป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะความดีคือความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต สิ่งใดให้ประโยชน์สุขมากกว่าแก่คนจำนวนมากที่สุด สิ่งนั้นถือว่าดี ควรทำ ในขณะที่ลัทธิสัมบูรณ์นิยม เห็นว่าคุณค่าทางจริยศาสตร์ เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง การกระทำแต่ละอย่างแฝงคุณค่าอยู่ในตัวหรือมีความหมายโดยตัวของมันเอง และมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการตัดสินชี้ขาดว่าอะไรดี อะไรชั่ว เรียกว่า “มโนธรรม”(Conscience) คือสำนึกหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ไม่ว่าเขาคนนั้นจะอยู่ในสังคมใดหรือวัฒนธรรมใดการกระทำแต่ละอย่างจึงมีคุณสมบัติที่เป็นแก่นแท้ของมันเอง และมีอยู่คู่กันเสมอไปไม่ว่าจะอยู่ในสภาพใด แต่บางครั้งคนอาจเข้าใจผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชอบเป็นผิดได้ เนื่องจากมโนธรรมที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละคนพัฒนาไม่เท่ากัน

3.2 อุดมคติชีวิตของมนุษย์

อุดมคติ ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน²³ หมายถึง จินตนาการที่ถือว่าเป็นมาตรฐานแห่งความดี ความงาม และความจริง ทางใดทางหนึ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตของตน

ในการพิจารณาว่าอะไรที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตนี้ในทางปรัชญา เรียกว่าปัญหาเรื่องเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (Ultimate Goal of Life) ซึ่งหมายถึง การหาคำตอบว่าสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตคืออะไร เราเกิดมาแล้วควรจะแสวงหาอะไรเพื่อให้บรรลุถึงชีวิตที่ดีที่สุด การตอบปัญหานี้หากพิจารณาแบบผิวเผินทุกคนก็จะตอบตรงกันว่า “ความสุข” ชีวิตต้องการความสุข ไม่มีใครไม่มีความสุข แต่หากถามต่อไปว่าแล้วความสุขที่ว่าเป็นคืออะไร แค่นั้นถึงจะเรียกว่ามีความสุข คำตอบที่ได้ก็จะแตกต่างกันหลากหลาย ไม่อาจมีความสุขเพียงอย่างเดียวที่ทุกคนเห็นตรงกันได้²⁴

สิ่งที่มีค่าหรือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์ที่เราจะต้องดิ้นรน ไขว่คว้าหรือแสวงหา เรียกว่า “สิ่งมีค่า” หรือ “คุณค่า”(Value) สิ่งมีค่าหรือคุณค่า มีอยู่ 2 ลักษณะคือ 1) สิ่งที่มีค่าในตัวเอง (Intrinsic Value) เช่น เราหาความรู้เพื่อความรู้ หรือทำความดีเพื่อความดี แสดงว่าความรู้และความดีเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง แต่ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อเกียรติยศหรือทำความดีเพื่อหวังผลตอบแทน ก็แสดงว่าความรู้และความดีเป็นสิ่งมีค่านอกตัว 2) สิ่งมีค่านอกตัว (Extrinsic Value) หมายถึง สิ่งที่เราแสวงหามันเพื่อเป็นบันไดก้าวไปสู่สิ่งอื่น เช่น แสวงหาความรู้เพื่อเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือทำความดี

²³ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, อ้างแล้ว, หน้า 1422.

²⁴วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, อ้างแล้ว, หน้า 71.

เพื่อต้องการได้รับสิ่งตอบแทน ไม่ใช่แสวงหาสิ่งนั้นเพื่อสิ่งนั้นจริง ๆ ก็แสดงว่าความรู้และความดีเป็น สิ่งมีค่านอกตัว

จากคำถามที่ว่าอะไรคืออุดมคติชีวิตของมนุษย์ หรือสิ่งที่มนุษย์เราต้องการคืออะไร มี คำตอบอยู่ 3 ลัทธิ คือ สุขนิยม อสุขนิยม และมนุษยนิยม²⁵ มีรายละเอียด ดังนี้

1. สุขนิยม (Hedonism) คือลัทธิที่ถือว่า “ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา” ไม่มีสิ่งใดที่มนุษย์ต้องการนอกจากความสุขสบาย (Pleasure) การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ล้วนมี เป้าหมายอยู่ที่ความสุขทั้งสิ้น ถ้ามีสิ่งใดที่พอจะเรียกว่า “ดี” ความดีของมันก็อยู่เพียงว่ามันนำไปสู่ ความสุข ถ้าเราถามตัวเองหรือถามใคร ๆ ว่าที่เราทำสิ่งต่าง ๆ อยู่ทุกวันนี้เราทำไปเพื่ออะไร เมื่อ ซักถามซักไซ้ไล่เรียงต่อไปเรื่อย ๆ ในที่สุดคำตอบของทุกคนก็จะเหมือนกันคือความสุข

ลัทธิสุขนิยม แยกได้เป็นสองแบบคือ ลัทธิปัจเจกสุขนิยมหรือสุขนิยมส่วนตัว และลัทธิ สากลสุขนิยมหรือสุขนิยมทั่วไปหรือประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ลัทธิปัจเจกสุขนิยมถือว่า ความสุขสำหรับบุคคลอื่นไม่มี ทุกคนล้วนทำเพื่อตัวเอง การที่ใครคนหนึ่งทำดีหรือทำประโยชน์ให้กับ คนอื่น เขาย่อมหวังผลตอบแทนไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งแน่นอน เพราะฉะนั้น ทุกคนไม่ควรสนใจหรือใส่ ใจว่าคนอื่นจะสุขหรือทุกข์ ควรรีบชวนชวยทำเพื่อตัวเองให้มากที่สุด เพราะแท้จริงแล้วทุกคนล้วนคิด ทำเพื่อตัวเองด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครที่เสียสละประโยชน์ตนเพื่อคนอื่นอย่างแท้จริง ส่วนลัทธิสากลสุข นิยม เชื่อว่า ความสุขที่มนุษย์ปรารถนานั้น ไม่ใช่เฉพาะความสุขส่วนตัวเพียงอย่างเดียว เพราะมนุษย์ ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ต่างก็ต้องการความสุขและแสวงหาความสุขเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ความสุขไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับใครก็เป็นสิ่งดีทั้งนั้น ความสุขของเราจึงไม่ดีหรือเหนือกว่าความสุขของคน อื่นแต่อย่างใด ความสุขยังเกิดขึ้นกับคนจำนวนมากยิ่งมีค่ามากกว่าความสุขที่เกิดขึ้นกับคนคนเดียว ลัทธินี้จึงเน้นการสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับผู้คนจำนวนมากที่สุด เพื่อให้ความสุขกระจายหรือแผ่แผ่ ถึงกัน เพราะความสุขไม่ว่าจะเกิดกับใครย่อมมีค่าเท่าเทียมกันและให้ผลที่ดีเช่นเดียวกัน²⁶ แนวคิดสุข นิยมนี้มีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาแบบวัตถุนิยม โดยถือว่ามนุษย์ตกอยู่ภายใต้ความต้องการของร่างกาย และวัตถุภายนอก²⁷

2. อสุขนิยม (Non-hedonism) หรือความสุขไม่ดี²⁸ คือลัทธิที่ถือว่าความสุขไม่ใช่สิ่งที่ดี ที่สุดสำหรับชีวิต มีสิ่งอื่นที่มีค่ามากกว่าความสุข เช่น ปัญญา ความรู้ และความสงบของจิต แนวคิดนี้ อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดจิตนิยม โดยถือว่าจิตมีอยู่จริง จิตแยกส่วนกับกาย และจิตสำคัญว่ากาย แยก เป็น 3 กลุ่มคือ ปัญญานิยม (Cognitivism) วมุติานิยม (Liberalism) และมนุษยนิยม (Humanism) ปัญญานิยม มีแนวคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีลักษณะเฉพาะของมัน เป็นลักษณะที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งเป็นตัวของมันเองและแยกได้จากสิ่งอื่น ลักษณะเฉพาะที่ประจำอยู่ในแต่ละสิ่งนี้เราจะเรียกว่า “สาระ” หรือ “แก่นแท้” (essence) ของสิ่งนั้น ๆ ปัญญานิยมถือว่าความรู้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับ มนุษย์ คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่การมีปัญญาความรู้ ซึ่งปัญญาในที่นี้หมายถึงความสามารถในการใช้

²⁵ปรีดา จันทรแจ่มศรี, *ปรัชญาทั่วไป*, อ่างแล้ว, หน้า 94-99.

²⁶สัญญา สะสอง, *ความจริงของชีวิต*, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2552), หน้า 37-38.

²⁷ชิษณุพงษ์ พิบูลย์, “แนวคิดทางจริยศาสตร์สังคมของคาร์ลมารกซ์”, อ่างแล้ว, หน้า 20.

²⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 20-21.

เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง ความรู้ มี 2 อย่าง คือความรู้เกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก หรือในทางพุทธศาสนาเรียกว่า ความรู้ในระดับโลกียะ และความรู้ระดับสูงที่บริสุทธิ์ ทำให้มนุษย์แยกแยะออกจากสัตว์ได้ โดยสามารถทำให้มนุษย์เข้าใจความจริงของสรรพสิ่งได้ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ความรู้ในระดับโลกุตระ คุณค่าของมนุษย์ตามแนวคิดปัญญานิยมคือมนุษย์ที่รู้จักสาระของตน รักและเอาใจใส่ในความรู้ ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญาและความรู้ที่มีเหตุผล วิเมตินิยม เห็นว่า ความสงบของจิตและการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในชีวิต โดยให้ความสำคัญกับความแน่นอนปลอดภัยมาก ซึ่งความแน่นอนปลอดภัยนี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของตนเอง ถ้าตนเองพอใจนั้นหมายถึงตนเองปลอดภัยจากทุกข์ แต่ถ้าตนเองเอาจิตไปผูกกับสิ่งภายนอกที่เกินความควบคุมของจิตแล้ว เช่น อำนาจและเงินตรา มนุษย์จะทุกข์ ฉะนั้นมนุษย์ต้องหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ มนุษย์ก็จะพบความสงบ

3. มนุษย์นิยม (Humanism)²⁹ เห็นว่ามนุษย์ตามธรรมชาติแล้วต้องประกอบด้วยจิตและกาย จัดเป็นกลุ่มย่อยของ อสุขนิยม (Non-hedonism) หรือความสุขไม่ตี ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันและสัมพันธ์ต่อกัน ไม่อาจขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ จึงต้องให้ความสำคัญกับร่างกายและจิตเท่ากัน ความสุขสบายเป็นความสุขทางกายฉับไฉน ปัญญา ความรู้ และความสงบก็เป็นอาหารทางใจฉับไฉน พิจารณาในแง่นี้ แนวคิดมนุษย์นิยม จึงเป็นระบบปรัชญาสายกลางของชีวิต หรือที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ส่วนปริชา จันทรแจ่มศรี ได้แยกเป็นอีกกลุ่มที่แตกต่างจากสุขนิยม และอสุขนิยม ผู้วิจัยจึงแยกไว้เป็นอีกกลุ่มต่างหาก

อุดมคติหรือจินตนาการที่ถือว่าเป็นมาตรฐานแห่งความดี ความงาม และความจริง ทางใดทางหนึ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตของตน ในทางปรัชญา ปัญหาเรื่องเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (Ultimate Goal of Life) หรือการหาคำตอบว่าสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตคืออะไร เราเกิดมาแล้วควรจะแสวงหาอะไรเพื่อให้บรรลุถึงชีวิตที่ดี สิ่งที่มีค่าหรือสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ที่เราจะต้องดิ้นรน ไขว่คว้าหรือแสวงหา เรียกว่า “สิ่งมีค่า” หรือ “คุณค่า สิ่งมีค่าหรือคุณค่า มีอยู่ 2 ลักษณะคือ สิ่งที่มีค่าในตัวเอง กับสิ่งมีค่านอกตัว อุดมคติชีวิตของมนุษย์หรือสิ่งที่มนุษย์เราต้องการคืออะไร มีคำตอบอยู่ 3 ลัทธิ คือ สุขนิยม อสุขนิยม และมนุษย์นิยม โดยสุขนิยม (Hedonism) เชื่อว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ล้วนมีเป้าหมายอยู่ที่ความสุข ถ้ามีสิ่งใดที่พอจะเรียกว่า “ดี” ความดีของมันก็อยู่เพียงว่ามันนำไปสู่ความสุข ลัทธิสุขนิยม แยกได้เป็นสองแบบคือ ลัทธิปัจเจกสุขนิยมหรือสุขนิยมส่วนตัว และลัทธิสากลสุขนิยมหรือสุขนิยมทั่วไปหรือประโยชน์นิยม (Utilitarianism) แนวคิดสุขนิยมนี้มีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาแบบวัตถุนิยม โดยถือว่ามนุษย์ตกอยู่ภายใต้ความต้องการของร่างกายและวัตถุภายนอก อสุขนิยม (Non-hedonism) ถือว่าความสุขไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต มีสิ่งอื่นที่มีค่ามากกว่าความสุข เช่น ปัญญา ความรู้ และความสงบของจิต แนวคิดนี้อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดจิตนิยม และ มนุษย์นิยม (Humanism) เห็นว่ามนุษย์ตามธรรมชาติแล้วต้องประกอบด้วยจิตและกาย ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันและสัมพันธ์ต่อกัน ไม่อาจขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ แนวคิดมนุษย์นิยม จึงเป็นระบบปรัชญาสายกลางของชีวิต หรือที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

3.3 แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายของชีวิตทั้งในระดับสังสารวัฏและเป้าหมายในระดับอุดมคติ เช่น ในบทสรุปเบญจศีลที่ว่า “สีเลนะ สุคติง ยันติ, สีเลนะ โภคะสัมปะทา, สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ แปลว่า บุคคลย่อมไปสู่สุคติเพราะศีล มีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์เพราะศีล ย่อมบรรลุนิพพาน (ความดับเย็น) เพราะศีล” ข้อความนี้แสดงเป้าหมายไว้ 3 ประการคือ 1) สุคติ 2) ความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ 3) นิพพาน เป้าหมายระดับโลกียะหรือระดับวิถีชีวิตคือ ข้อ 1) และ 2) กับเป้าหมายระดับโลกุตระ หรือระดับอุดมคติคือ ข้อ 3)³⁰

สุชีพ ปุญญานุภาพ³¹ ได้แบ่งระดับขั้นของจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้อย่างน้อย 3 ขั้น คือ ขั้นมูลฐาน ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม ชั้นกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ชั้นสูง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อพิจารณาแยกพุทธจริยธรรมทั้ง 3 ขั้น จะพบว่ามีธรรมขั้นศีล เป็นองค์ประกอบหลักในการพิจารณาตัดสินการกระทำทางกายและวาจา กล่าวคือ 1) ศีล 5 ในเบญจศีล เบญจธรรม 2) กุศลกรรมบถ ทางกาย 3 ทางวาจา 4 ในกุศลกรรมบถ และ 3) หลักสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติขั้นศีล ซึ่งโดยทั่วไปเป็นที่เข้าใจและยอมรับกันว่าศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเครื่องชำระกิเลสอย่างหยาบ ได้แก่ กิเลสที่ฟุ้งหรือปรากฏออกมาทางกาย เช่น การฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ ให้ได้รับความเดือดร้อน การลักทรัพย์ เป็นต้น สมาธิเป็นเครื่องชำระกิเลสอย่างกลาง คือนิเวศน์ 5 มีความกำหนดในทางกามาเป็นอาทิ ปัญญาเป็นเครื่องชำระกิเลสอย่างละเอียดที่เรียกว่าอนุสัยกิเลส มีทิฏฐิและอวิชชา เป็นอาทิ³²

3.3.1 ระดับขั้นของพุทธจริยศาสตร์

พระมหาสาคร ศรีดี ได้แบ่งพุทธจริยศาสตร์ออกเป็น 2 ระดับคือ³³

1. ระดับโลกียธรรม ได้แก่ ธรรมอันเป็นวิสัยของปุถุชนผู้ครองเรือน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม มุ่งสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป็นอกุศล สาเหตุที่ก่อให้เกิดอกุศลต่าง ๆ ให้กระทำความดี เว้นจากการกระทำความชั่ว ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว หมดจดจากกองกิเลสที่ทำให้เศร้าหมอง เพื่อให้เกิดความความสุขแก่ตนเองและสังคม

2. ระดับโลกุตระธรรม ได้แก่ ธรรมอันไม่ใช่วิสัยของชาวโลก แต่เป็นข้อปฏิบัติของพระอริยะ พุทธจริยธรรมในขั้นนี้เป็นขั้นสูงของพระอริยะบุคคลผู้พัฒนาจิตใจ จนเกิดปัญญาสามารถละกิเลสหรือสังสารวัฏได้อย่างเด็ดขาด พ้นจากอำนาจกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่เหนือบุญและบาป เป็นผู้ที่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต การกระทำของพระอรหันต์ไม่เป็นทั้งบุญและบาป ไม่มีชาตินี้และชาติหน้า พระอรหันต์อยู่ในส่วนของวิวิฏ จึงไม่มีภพชาติสังสารวัฏต่อไป

³⁰ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, อ้างแล้ว, หน้า 347.

³¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 49-50.

³² พระมหาวิโรจน์ พรหมปาน, “พุทธจริยศาสตร์และการละเมิดลิขสิทธิ์”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2551, หน้า 54.

³³ พระมหาสาคร ศรีดี, “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธจริยธรรม”, 11 มกราคม 2562, <<http://thaicadet.org/Buddhism/BuddhistEthics-SakonSridee.html>> (11 July 2020)

ในทางพระพุทธศาสนา ความสุขในระดับโลกิยะเป็นความสุขในระดับหนึ่ง พระพุทธศาสนา ไม่ได้ปฏิเสธความจริง อันเป็นสมมติสังขะและโลกแห่งวัตถุเหล่านี้ เพราะในความเป็นจริง ความสุขในระดับโลกิยะเป็นแนวทางให้บุคคลมีความพยายาม เพื่อบรรลุความสุขขั้นสูงสุด อันเป็นบรมสุข กล่าวคือพระนิพพานซึ่งเป็นความสุขในระดับโลกุตตระ จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของชีวิตในระดับโลกิยะ และโลกุตตระ จะสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ความสุขที่เกิดจากโลกแห่งวัตถุ เป็นเป้าหมายในระดับสมมติสังขะ อยู่ในระดับโลกิยะวิสัย จึงหาความจริงแท้ไม่ได้ เพราะเป็นความสุขที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาวะแห่งสามัญญลักษณะ และการมีสุขเช่นนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ความสุขในระดับโลกิยะนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการขัดเกลาจิตใจในระดับเบื้องต้น ถ้าหากบุคคลไม่ได้รับการฝึกฝนและได้รับความสุขระดับเบื้องต้น ความพยายามในที่จะให้มีความสุขในระดับโลกุตตระ อันเป็นจุดหมายปลายทางเกิดขึ้นก็จะมีไม่ได้ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความสุขในระดับโลกิยะและความสุขในระดับโลกุตตระ จึงเป็นเหตุผลของกันและกันและสัมพันธ์กัน

สมภาร พรหมทา กล่าวถึงหลักการที่สำคัญในระบบจริยธรรมของพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้³⁴

1. การกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนาซึ่งส่งผลร้ายแก่ผู้อื่นเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาไม่อาจยอมรับในทางจริยธรรมได้

2. การกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนาแต่ส่งผลดีแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาอนุโลมยอมรับได้ (เช่นกรณีผู้ให้ทานแก่ขอทานโดยหวังว่าเมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ เป็นอกุศลมูลจากกิเลส)

3. การกระทำที่เกิดจากกุศลเจตนาเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนายอมรับได้

สมภาร พรหมทา ยังได้กล่าวว่า จริยธรรมของพระพุทธศาสนา นอกจากจะสอนว่าเราแต่ละคนควรดูแลชีวิตตนเองให้หมดจดสะอาดในทางจริยธรรมอย่างไร ยังสอนด้วยว่าเราทั้งหลายที่ร่วมกันอยู่ในสังคมจะช่วยกันรักษาค้ำครองให้สังคมของเราหมดจดสะอาดในทางจริยธรรมอย่างไรด้วย การที่เราแต่ละคนช่วยกันดูแลชีวิตตนเองให้ดีนั้น ส่งผลทางอ้อมให้สังคมของเราเป็นสังคมที่ดีด้วย อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่เคยคาดหวังว่าคนในสังคมจะต้องดีทั้งหมด หรือดีพร้อม ๆ กันเมื่อมีบางคนดีบางคนเลว ก็เป็นธรรมดาที่คนเลวนั้นอาจจะทำความเดือดร้อนแก่คนดีได้ ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ สังคมจึงจำเป็นที่จะต้องมีการระเบียบ สำหรับกำหนดหลักการในการอยู่ร่วมกัน กฎระเบียบที่ว่านี้จะมีเนื้อหากว้าง ๆ บอกว่า “เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมเราในฐานะสมาชิกของสังคมสามารถทำอะไรได้บ้าง และมีอะไรบ้างที่เราไม่สามารถทำได้” ปกติการบอกว่าจะอะไรทำไม่ได้มักมีนัยบอกว่าหากไม่เป็นเช่นนั้นก็สามารถทำได้กฎระเบียบของสังคมจึงมักออกมาในรูปของข้อห้าม ในทางสงฆ์นั้นพระวินัยคือกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน สำหรับทางโลก กฎหมายก็คือกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน พระวินัยนอกจากจะมีนัยของการเป็นกฎระเบียบทางสังคมยังมีเนื้อหาบางส่วนที่มีนัยของการเป็นมาตรการในการขัดเกลาชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคมสงฆ์นั้นให้เจริญขึ้นองงามขึ้นด้วยโดยทั่วไปกฎหมายบ้านเมืองของทางโลกนั้นไม่มีจุดประสงค์จะพัฒนาชีวิตของผู้คนให้มีคุณภาพที่สูงขึ้นกฎหมายมุ่งรักษามาตรฐานขั้นต่ำทางความประพฤติของผู้คนเอาไว้เพราะเชื่อว่าหากคนเราที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมใช้ชีวิต

³⁴สมภาร พรหมทา, “ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการโคลนมนุษย์”, *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2550) : 85-86.

ต่ำลงไปกว่านี้เราจะอยู่ร่วมกันไม่ได้ แต่พระวินัยบางส่วนของสงฆ์นั้นออกแบบเพื่อให้สมาชิกของสังคมสงฆ์ได้พัฒนาขัดเกลาตนเองให้สูงขึ้นด้วย

ในสังคมคฤหัสถ์ ศิลทำเป็นกฎระเบียบทางสังคมที่พระพุทธศาสนา เชื่อว่าเป็นมาตรการขั้นต่ำสุดสำหรับรักษาคุณภาพของสังคมเอาไว้ ศิลของคฤหัสถ์นี้ต่างจากพระวินัยของสงฆ์ตรงที่ศิลปะของคฤหัสถ์มีลักษณะคล้ายกฎหมายของทางโลกมากกว่า หมายความว่า เราจะไม่ค่อยพบลักษณะการใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการยกระดับชีวิตของผู้ปฏิบัติ เหมือนที่พบในวินัยของสงฆ์บางส่วน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพระพุทธศาสนาเข้าใจดีถึงความแตกต่าง ระหว่างสังคมสงฆ์อันเป็นสังคมเฉพาะของบุคคลที่มองเห็นปัญหาของชีวิตแล้วเข้ามาถือบวช เพื่อหาทางแก้ปัญหานั้นกับสังคมชาวบ้านที่ไม่ได้มีเป้าหมายเฉพาะอันใดที่จะต้องดำเนินตาม เมื่อสองสังคมนี้นี้ต่างกัน ข้อเรียกร้องที่เหมาะสมที่สุดสำหรับสังคมคฤหัสถ์ก็คือ “อย่าทำตัวให้ต่ำลงไปกว่านี้” ส่วนแต่ละคนจะทำมากกว่านั้นในทางที่ดึงามก็ให้เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะเลือกเอง กฎระเบียบของสังคมจะไม่บัญญัติไว้³⁵

3.3.2 เกณฑ์การตัดสินทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาเถรวาท

ในพุทธปรัชญา ถือหลักการว่าการจะตัดสินว่าบุคคลใดเป็นคนดีหรือไม่ดี ให้ใช้การกระทำหรือกรรมเป็นตัวชี้วัด ซึ่งการกระทำที่จะถือว่าเป็นกรรมได้นั้นจำเป็นต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”³⁶ และจะถือว่ามีความในเชิงจริยธรรม ส่วนการกระทำที่ไม่มีเจตนา ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรมและไม่นำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินการกระทำ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “เมื่อมองในแง่ของมนุษย์ ธรรมเนียมเป็นกฎสำคัญที่สุด เพราะเป็นเรื่องของมนุษย์โดยตรง มนุษย์เป็นผู้เสกสรรปรุงแต่งกรรม และกรรมก็เป็นเครื่องปรุงแต่งวิถีชีวิตโชคชะตาของมนุษย์ ถ้าแบ่งขอบเขตอำนาจในโลกตามอย่างที่คนปัจจุบันนิยมคือ แบ่งเป็นเขตแดนหรือวิสัยของธรรมชาติ กับเขตแดนหรือวิสัยของมนุษย์ ก็จะเห็นว่าธรรมเนียมเป็นเขตแดนของมนุษย์ ส่วนกฎหรือนิยามข้ออื่น ๆ ทั้งหมด เป็นเขตแดนของธรรมชาติ ในเขตแดนแห่งธรรมเนียมนั้นสาระหรือตัวแท้ของกรรมก็คือเจตนาหรือเจตน์จำนง³⁷ พระครูวินัยธรอำนาจ พลปญโญ และคณะ ได้เขียนบทความเรื่องพุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาการศึกษาเรื่องความจริง ความรู้ ความดี ได้อ้างคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ว่า จริยศาสตร์หรือจริยธรรมมาจากคำว่า พรหมจรรย์ คือความบริสุทธิ์สะอาด ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง มรรค 8 คือ วิธีการศึกษาหรือการปฏิบัติที่เป็นสายกลาง คือ ไม่มากหรือน้อยจนเกินไปให้ความพอดี ที่เรียกว่าปฏิบัติตามทางสายกลาง หรือรวมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไตรสิกขา คือ วิธีการศึกษา 3 ประการได้แก่ การศึกษาเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้ครอบคลุมถึงพฤติกรรมที่แสดงทุกประการ แต่มุ่งเอาความ

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 108 -110.

³⁶อง.ฉก. 22/63/577.

³⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ่างแล้ว, หน้า 155.

ประพฤติกหรือการกระทำที่เรียกว่ากรรม ซึ่งประกอบด้วยเจตนา³⁸ หลักการกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมได้นั้นต้องประกอบด้วยเจตนา³⁸ มีความสอดคล้องกับหลักการที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะได้กระทำโดยประมาท ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบเมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดชอบเมื่อได้กระทำโดยไม่มีเจตนา กระทำโดยเจตนาได้แก่กระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำและในขณะที่เดียวกันผู้กระทำประสงค์ต่อผลหรือย่อมนิ่งเห็นผลของการกระทำนั้น การกระทำให้หมายความรวมถึงการให้เกิดผลอันหนึ่งอันใดขึ้นโดยงดเว้นการที่จักต้องกระทำเพื่อป้องกันผลนั้นด้วย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า กรรม³⁹ ไว้ดังนี้
1) น. การ, การกระทำ, การงาน, กิจ, เช่น พลักรรม ต่างกรรมต่างวาระ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ เช่น กุศลกรรม อกุศลกรรม 2) น. การกระทำที่ส่งผลร้ายมาปัจจุบัน หรือซึ่งจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต เช่น บัดนี้กรรมตามทันแล้ว ระวังกรรมจะตามทันนะ 3) น. บาป, เคาระห์, เช่น คนมีกรรม กรรมของฉันท้ ๆ 4) น. ความตาย ในคำว่า ถึงแก่กรรม

ในความหมายอย่างกลางๆ กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม แต่หากพิจารณาแยกแยะความหมายออกเป็นแง่หรือระดับต่างๆ แล้วก็จะแยกได้ว่า การมองตรงตัวหรือเฉพาะตัว กรรมก็คือเจตนาอัน ได้แก่ เจตน์จำนง ความตั้งใจ การเลือกคัดตัดสิน มุ่งหมายที่จะกระทำหรือพลังนำที่เป็นตัวกระทำ การหากมองขยายออกไปจะเห็นกรรมในแง่ตัวประกอบซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการแห่งชีวิต เป็นเจ้าหน้าที่ในการปรุงแต่งโครงสร้างและวิถีที่จะดำเนินไปของชีวิตนั้น กรรมในแง่นี้ตรงกับคำว่า สังขาร บางครั้งท่านก็แปลเองง่ายๆ ราวรัดว่า สังขารคือเจตนาทั้งหลายนั่นเอง มองเลยออกมาข้างนอกเล็กน้อย ในแง่ของชีวิตที่สำเร็จรูปแล้วเป็นหน่วยหนึ่งๆ ตามสมมติเรียกกันว่า บุคคลผู้หนึ่งๆ ซึ่งดำเนินชีวิตอยู่ในโลก เป็นเจ้าของบทบาทของตนๆ ต่างหากๆ กันไป กรรมในแง่นี้ก็ คือ การทำ การพูด การคิด หรือการนึกคิด และการแสดงออกทางกายวาจา หรือความประพฤติที่เป็นไปต่างๆ ซึ่งบุคคลผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับผลเป็นส่วนตัว และหากมองกว้างออกไปในแง่กิจกรรมของหมู่มนุษย์ ได้แก่ กรรมในความหมายของการประกอบอาชีพการงาน การดำเนินชีวิต และการดำเนินกิจการต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจตน์จำนง การคิด ปรุงแต่งสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เกิดความเป็นไปในสังคมมนุษย์อย่างที่เป็นที่เห็นอยู่ อย่างไรก็ตาม จะต้องถือเอาความหมายในแง่เจตนาเป็นแกนยื่นเสมอไป เพราะเจตนาเป็นตัวการที่นำมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย การกระทำใดที่ไร้เจตนา ก็ย่อมไม่มีผลตามกรรมนิยาม คือไม่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม กลายเป็นเรื่องของนิยามอื่นทำหน้าที่ไป⁴⁰

³⁸พระครูวินัยธรอำนาจ พลปลโย, พระมหาภักฐ์วัชร เขมทสสี และพระวระเวช วรธมโม, “พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาการศึกษาเรื่องความจริง ความรู้ ความดี”, *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2560) : 335.

³⁹ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, อ้างแล้ว, หน้า 16.

⁴⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ้างแล้ว, หน้า 99.

กรรม เมื่อจำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ แบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ⁴¹

1. อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึงการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

2. กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ

ถ้าจำแนกตามทวารหรือทางที่ทำการกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น 3 คือ⁴² กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือกระทำทางกาย วาจากรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

กล่าวโดยสรุป เมื่อจำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุกับตามทางที่ทำการกรรม หรือทางแสดงออกของกรรมแล้วก็จะมีกรรมรวมทั้ง 6 ประการ คือธรรมที่ดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ 3 คือ 1) กายกรรม (การกระทำทางกาย) ฝ่ายอกุศล 2) วาจากรรม (การกระทำทางวาจา) ฝ่ายอกุศล 3) มโนกรรม (การกระทำทางใจ) ฝ่ายอกุศล และธรรมที่ดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ 3 คือ กายกรรมฝ่ายกุศล วาจากรรมฝ่ายกุศล และมโนกรรมฝ่ายกุศล⁴³ ในบรรดากรรมทั้ง 3 ประการนี้ พระองค์ทรงบัญญัติว่า มโนกรรมมีโทษมากกว่าในการทำการกรรมชั่วในการประพฤติกกรรมชั่วมิใช่กายกรรม หรือวาจากรรม⁴⁴ เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้นคนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำคือแสดงออกทางกาย วาจา ดังนั้น วาจากรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากเจตนาตนเอง⁴⁵

คนพาล เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ คือ 1) กายกรรมที่เป็นอกุศล 2) วาจากรรมที่เป็นอกุศล 3) มโนกรรมที่เป็นอกุศล⁴⁶ ส่วนบัณฑิต คือ บุคคลที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ได้แก่ 1) กายกรรมที่เป็นกุศล 2) วาจากรรมที่เป็นกุศล 3) มโนกรรมที่เป็นกุศล⁴⁷

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ในการศึกษาเรื่องความดีความชั่วที่เกี่ยวกับกรรมนี้ เป็นการศึกษาในแง่ของกรรมนิยาม และมีคำเรียกโดยเฉพาะว่ากุศลและอกุศลตามลำดับ มองในแง่จริยธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของกรรมนิยาม จึงเป็นการศึกษาในแง่สภาวะ หาใช่เป็นการศึกษาในแง่คุณค่าอย่างที่มีกเข้าใจกันไม่ ถ้าหากจะใช้คำว่าคุณค่า ก็หมายถึง คุณค่าโดยสภาวะ ไม่ใช่คุณค่าตามที่กำหนดให้ เพราะการศึกษาในแง่คุณค่าเป็นเรื่องในระดับสังคมนิยมหรือสังคมบัญญัติ ซึ่งมีขอบเขตที่แยกจากกรรมนิยามได้ชัดเจน และความเป็นไปของกรรมนิยาม ย่อมสัมพันธ์กับนิยามและนิยมอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะในด้านภายในบุคคล กรรมนิยามอิงอยู่กับจิตนิยาม ในด้านภายนอก กรรมนิยามสัมพันธ์กับสังคมนิยม หรือสังคมบัญญัติ ข้อที่พึงเน้นคือ ในด้านความสัมพันธ์

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 159-160.

⁴²อง.ทุก. 20/147/395.

⁴³อง.ทุก. 20/147/395.

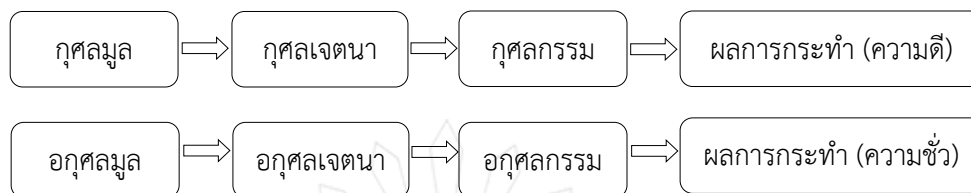
⁴⁴ม.ม. 13/57/55.

⁴⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ่างแล้ว, หน้า 160-161.

⁴⁶อง.ติก. 20/144/6.

⁴⁷อง.ติก. 20/145/7.

ระหว่างกรรมนิยาม กับสังคมนิยม จะต้องแยกขอบเขตระหว่างกันให้ชัด และจุดเชื่อมต่อซึ่งเป็นทั้งที่แยกและที่สัมพันธ์ระหว่างขอบเขตทั้งสองนั้นก็มิอยู่⁴⁸

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงบ่อเกิดของการทำกรรมและผลของการกระทำ⁴⁹

สมภาร พรหมทา กล่าวถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า “เจตนา” เจตนาของคนเราในการกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้นพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็นสองประเภทกว้าง ๆ คือเจตนาดีกับเจตนาร้าย ในการวินิจฉัยว่าเจตนาเช่นใดเป็นเจตนาดีอย่างไรเป็นเจตนาดีร้ายนั้น หากว่าเจตนาดีนั้นเอาตัวเองเป็นที่ตั้งคิดถึงแต่ตัวเองแล้วตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองตัวตนโดยไม่สนใจผู้อื่น เจตนาเช่นนี้ท่านเรียกว่าเจตนาดี หากเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือแม้จะคิดถึงตนแต่ก็คิดถึงผู้อื่นด้วยเมื่อต้องตัดสินใจกระทำอะไรลงไปก็ไม่ได้คิดถึงแต่ตัวเองแต่คิดถึงคนอื่นที่เกี่ยวข้องจะได้รับผลกระทบได้ทางเสียหายจากการที่ตนได้ประโยชน์นั้นหรือไม่ เจตนาเช่นนี้ท่านเรียกว่าเจตนาดี อย่างไรก็ตาม หลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนาไม่เคยประเมินค่าการกระทำจากลักษณะภายนอกที่ปรากฏเพียงอย่างเดียว รายละเอียดภายในใจของคนที่ทำกรรมนั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ และสิ่งนี้จะเป็นตัวตัดสินสินนั้นเป็นบุญหรือเป็นบาปอย่างไร เนื่องจากเจตนาเป็นเรื่องภายในใจของบุคคลแต่ละคน ท้ายที่สุดแล้วคนที่รู้ว่าการกระทำของตนดีชั่วอย่างไร และในระดับไหนก็คือคนผู้นั้นเอง ที่จะใช้หลักจริยธรรมส่วนบุคคลที่แต่ละคนจะใช้ในการตรวจสอบการกระทำของตนเอง⁵⁰

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์ที่เป็นปุถุชนนั้นจะอยู่ภายใต้วัฏจักรของ “กิเลส” “กรรม” และ “วิบาก” คนที่ให้ท่านแก่ขอทานเพราะคิดว่าตนอาจได้ขึ้นสวรรค์ก็กระทำความดีบนพื้นฐานของกิเลส ในทำนองกลับกัน คนที่ปล้นธนาคารเพราะคิดว่าเป็นช่องทางหาเงินมาได้ง่าย ๆ ก็กระทำความดีบนพื้นฐานของกิเลส แก่กิเลสสองกรณีนี้ให้ผลต่างกัน กิเลสในกรณีแรกนั้นส่งผลดีต่อผู้อื่น คือมีคนได้รับสิ่งของจากการบริจาคทาน แต่กิเลสในกรณีที่สองนั้นสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แบบแรกนั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาอนุโลมยอมรับได้ แต่แบบหลังนั้นพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ คำว่า “บาป” อันหมายถึงความชั่วตามทัศนะของพระพุทธศาสนาหมายถึงการกระทำที่เกิดจากกิเลสแบบที่สองเท่านั้น สิ่งทีพระพุทธศาสนาเรียกว่า “บุญ” นั้นหมายถึงการกระทำที่มาจากกิเลสแบบที่หนึ่ง ทั้งบุญและบาป พระพุทธศาสนาก็ถือว่าต่างก็เป็นปัจจัยผลักดันให้ชีวิตของคนเรา ต้องเวียนว่ายอยู่ใน

⁴⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ่างแล้ว, หน้า 163.

⁴⁹พระมหาสมพล กลิ่นเพชร, “เจตนาในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, อ่างแล้ว, หน้า 30.

⁵⁰สมภาร พรหมทา, *ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการโคลนมนุษย์*, อ่างแล้ว, หน้า 80-81.

วิถีสงสารเช่นเดียวกัน ต่างเพียงบุญส่งผลให้เวียนว่ายในสุคติ แต่บาปส่งผลให้เวียนว่ายในทุคติเท่านั้น แต่คติทั้งสองนี้ก็ก่อความทุกข์ให้แก่ชีวิตคนและแบบ ผู้จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏจะต้องไม่ก่อทั้งบุญและบาป การกระทำดีที่พระพุทธรศาสนาสนับสนุนนั้นได้แก่การกระทำดีที่ไม่เป็นไปเพื่อสะสมหรือพอกพูนกิเลส ดังนั้น การให้ทานแก่คนขอทานด้วยความคิดที่ไม่เอาตนเป็นที่ตั้ง คือไม่คิดว่า “ฉันจะได้อะไรสักอย่างจากการนี้” แต่ให้เพราะเห็นว่าเพื่อนมนุษย์ผู้นั้นน่าสงสาร และการให้ก็ให้โดยไม่คิดเอาคืนให้ได้อย่างสลัดออก การให้อย่างนี้ท่านกล่าวว่าไม่ได้มาจากกิเลส จึงไม่เป็นกรรมและไม่มีวิบากจะอย่างไรก็ตามพระพุทธรศาสนาไม่คาดหวังว่าคนธรรมดาสามัญจะทำเช่นนั้นได้ คนในโลกตามสายของพระพุทธรศาสนาล้วนทำการต่าง ๆ จากพื้นฐานของกิเลสทั้งสิ้น⁵¹

อมรเทพ หวังแก้ว ได้สรุปเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ไว้ ประกอบไปด้วย⁵²

1. เกณฑ์ตัดสินหลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรืออกุศล เป็นแกนสำคัญ โดย 1) ดูเจตนาที่เป็นมูลเหตุ (กุศลหรืออกุศล คือ อโลภะ โทสะ โมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือโลภะ โทสะ โมหะ) 2) พิจารณาตามสภาวะ ว่าเป็นสภาพที่ก่อกุศลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตใจสบาย ไร้โรค ปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์ ช่วยให้กุศลธรรมเจริญงอกงามขึ้นหรือลดลง และอกุศลธรรมทั้งหลายลดลงหรือเจริญเพิ่มขึ้นตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

2. เกณฑ์ร่วมหรือเกณฑ์รอง

ใช้ในธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การกระทำนั้นตนเอง ตีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่

พิจารณาความยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์ หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ขึ้นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

กาลามะทั้งหลาย เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้สรรเสริญธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านั้น) อยู่ เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้นั้น เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น⁵³

พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำต่อตนเองและต่อผู้อื่น ดังนี้ 1) เป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ 2) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

3. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักความสันโดษ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของ สันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วย

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

⁵²อมรเทพ หวังแก้ว, ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), อ่างแล้ว, หน้า 95-96.

⁵³อง.ติก. 20/66/262.

ปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักก็มีรู้จักพอ (contentment; satisfaction with whatever is one's own) สันโดษ มีลักษณะ 3 อย่าง คือ

1. ยถาลาภสันโดษ คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ขอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา (contentment with what one gets and deserves to get)

2. ยถาพละสันโดษ คือยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบดินทาบาทที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่ห่วงหวั่นเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน (contentment with what is within one's strength or capacity)

3. ยถาสารูปสันโดษ คือยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติน่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวัตรขัดเกลادتบ ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน (contentment with what is befitting)

สันโดษ 3 นี้ เป็นไปในปัจจัย 4 แต่ละอย่าง จึงรวมเรียกว่า สันโดษ 12⁵⁴

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า⁵⁵ ในทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมจะต้องมีปัญญาด้วย กล่าวคือ การกระทำต้องพิจารณาด้วยปัญญา ว่าเพราะเหตุใดเราจึงต้องปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าไม่รู้เหตุผลมันก็จะฝืนใจ ถ้ารู้เหตุ รู้ผล เห็นคุณ เห็นโทษ เห็นประโยชน์ของการประพฤติปฏิบัติว่าเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ก็จะมีความสุขใจในการประพฤติ จริยธรรมก็ไปได้ดีและพัฒนาได้ ยกตัวอย่างเช่น ทำไมเราไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนเขา พระพุทธศาสนาสอนว่า เรายรักตัวเองฉันใด รักชีวิตเราฉันใด คนอื่นเขาก็รักชีวิตเขาฉันนั้น เป็นต้น

พระศรีคัมภีร์ญาณ ได้กล่าวถึงแนวทางการวินิจฉัยความดี-ความชั่วไว้ 6 แนวทาง คือ

- 1) คูที่เจตนาเป็นเหตุคือการสืบสาวคูที่เจตนาอันเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงทางไตรทวาร (ทางกาย ทางวาจา ทางใจ) โดยพิจารณาคูว่าเป็นการกระทำด้วยเจตนาที่มีอกุศลมูลเป็นแรงขับ หรือเป็นการกระทำ

⁵⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 40, (กรุงเทพฯ : ธรรมทานกุศลจิต, 2561), หน้า 105-106.

⁵⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ถ้าไปถึงปัญญา ก็ไม่มีมวลทหาจริยธรรมสากล, 21 ธันวาคม 2562, <<https://www.youtube.com/watch?v=qbqsGV6QUJk>> (12 Jan 2020)

ด้วยเจตนาที่มีกุศลมูลเป็นแรงขับ กรรมที่มี โลภะ โทสะ โมหะ เป็นแรงขับ ย่อมเป็นกรรมชั่วหรือความชั่ว ส่วนกรรมที่มี อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นแรงขับ ย่อมเป็นกรรมดีหรือความดี 2) ตรวจสอบสภาพของจิตใจ ความรู้สึกดี ปลอดภัยเบาสบาย เป็นผลมาจากการกระทำดี (กุศลกรรม) ส่วนความอึดอัดขัดเคืองข้องหมองใจเป็นผลมาจากการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม) 3) ใคร่ครวญดูสำนึกมโนธรรม คือการใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่าการที่กระทำนั้น ตนเองดีเทียบตนเองไม่ได้ ไม่เสียความเคารพตน เมื่อพิจารณาการกระทำใด ๆ โดยถี่ถ้วนทุกมิติแล้วไม่เห็นข้อบกพร่องหรือข้อเสียที่จะเป็นเหตุให้ตนเองได้ การกระทำนั้น ๆ ชื่อว่าเป็นความดี ถ้ายังบกพร่องที่ยังเป็นเหตุให้เทียบตนเองได้ ชื่อว่าเป็นความชั่ว 4) ฟังความเห็นของนักปราชญ์หรือวิญญูชน เมื่อได้พูดหรือทำการใดลงไปแล้ว ปรากฏเป็นที่รู้จักในหมู่นักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว 5) ดูผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และ 6) ใช้ลักษณะตัดสินธรรมวินัย 8 ประการ คือ 1) วิราคะ คือ ความคลายกำหนัด, ความไม่ติดพัน เป็นอิสระ มิใช่เพื่อความกำหนดย่อมใจ 2) วิสังโยค คือ ความหมดเครื่องผูกมัด, ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์ 3) อปจยะ คือ ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส 4) อัปปิจจตา คือ ความอยากอันน้อย ความมักน้อย มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่, ความมักใหญ่ หรือมักมากอยากใหญ่ 5) สันตุฎฐี คือ ความสันโดษมิใช่เพื่อความไม่สันโดษ 6) ปวิเวก คือ ความสงัด มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่ 7) วิริยารัมภะ คือ การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน 8) สุภรตา คือ ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก⁵⁶

ในส่วนของเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามกรอบพุทธจริยศาสตร์ ใช้กรอบ ดังนี้ 1) ภิกขุปาฏิโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ 2) เบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล 3) ตัดสินตามบทบัญญัติ (หรือธรรม) ในกุศลกรรมบถ สำหรับเกณฑ์ตัดสินภิกขุปาฏิโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ ใช้เกณฑ์การล่วงละเมิดบทบัญญัติสิกขาบทแล้วต้องอาบัติ (ความผิด) ตามกรอบอาบัติ 7 กอง ส่วนเกณฑ์การตัดสินเบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล ใช้เกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติ เช่น การตัดสินว่ามีการล่วงละเมิดศีลข้อ ปาณาติบาตหรือไม่ มี อยู่ 5 ประการคือ 1) สัตว์มีชีวิต 2) รู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต 3) มีจิตคิดจะฆ่า 4) มีความพยายามฆ่า 5) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น เป็นต้น⁵⁷ นอกจากนี้ ในบางสิกขาบท ยังมีเกณฑ์ตัดสินตามกฎแห่งกรรมอีก นั่นคือ การล่วงละเมิดศีลสิกขาบทนอกจากศีลขาดแล้วยังเป็นบาปด้วย⁵⁸ และเกณฑ์ตัดสินตามบทบัญญัติ (หรือธรรม) ในกุศลกรรมบถ 10 คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ กายกรรม มี 3 อย่าง คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติ

⁵⁶พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, อ่างแล้ว, หน้า 226-230.

⁵⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 231.

⁵⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

ผิดในกาม วชิกรรม มี 4 คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ และมโนกรรม มี 3 คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นชอบตามคลองธรรม (สัมมาทิฐิ)⁵⁹

กรรมที่แสดงออก จำแนกตามลักษณะหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุได้ 2 อย่างคือ⁶⁰

1. อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

2. กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ

กุศลมูล 3⁶¹ (รากเหง้าของกุศล ต้นตอของความดี) ได้แก่ 1) อโลภะ (ความไม่โลภ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโลภะ ความคิดเผื่อแผ่,จาคะ) 2) อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโทสะ,เมตตา) 3) อโมหะ (ความไม่หลง ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความหลง,ปัญญา)

อกุศลมูล 3⁶² (รากเหง้าของอกุศล,ต้นตอของความชั่ว) ได้แก่ 1) โลภะ (ความอยากได้) 2) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) 3) โมหะ (ความหลง)

สำหรับอกุศลมูล 3 นี้ จัดอยู่ในกิเลส 10 อย่าง (โลภะ (ความอยากได้) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง ความไม่รู้ ความเขลา)มานะ (ความถือตัว) ทิฎฐิ (ความเห็นผิด) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย ความเคลือบแคลง) ถีนะ (ความหดหู่ ความท้อแท้ถดถอย) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) อหิริกะ (ความไม่ละอายต่อความชั่ว) อนัตตตัปปะ (ความไม่เกรงกลัวต่อความชั่ว)

สุจริต 3⁶³ (ความประพฤติดี, ประพฤติชอบ) ได้แก่ 1) กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย มี 3 คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิจฉาจาร) 2) วาจาสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา) มี 4 คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา และ สัมผัปปลาปะ 3) มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ) มี 3 คือ อนภิชฌา อพยาบาท และ สัมมาทิฐิ

กุศลกรรมบถ 10⁶⁴ (ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุข ความเจริญหรือสุขคติ)

1. กายกรรม 3 (การกระทำทางกาย)

1) ปาณาติปาต ปหาย ๆเปฯ สพพปาณภูตหิตานุกมปี โหติ (ละการฆ่าการเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน)

2) อทินนาทาน ปหาย ๆเปฯ อทินนึ เถยยสงขตฺ อนาทาตา โหติ (ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น)

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 291.

⁶⁰สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, อ่างแก้ว, หน้า 60.

⁶¹ที.ปา. 11/305/259.

⁶²ที.ปา. 11/305/259.

⁶³วิ.มหา. 1/14/7.

⁶⁴วิ.ป. 8/330/489.

3) กามะสุมิฉฉาจารย์ ปหาย ฯเปฯ น จาริตตํ อาปชชิตา โหติ (ละการประพตติผิดในกาม ไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ)

2. วจีกรรม 4 (การกระทำทางวาจา)

4) มุสาวาทํ ปหาย ฯเปฯ น สมปชานมุสา ภาสิตา โหติ (ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ)

5) ปิสฺสณํ วาจํ ปหาย ฯลฯ สมคฺคกรณํ วาจํ ภาสิตา โหติ (ละการพูดคำส่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ขอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี)

6) ผรุสฺสํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ พหุชนมนาปา ตถารูปิ วาจํ ภาสิตา โหติ (ละคำหยาบพูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน)

7) สมผปปลาปิ ปหาย ฯเปฯ กาลวาที ภูตวาที อตถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวาที วาจํ ภาสิตา โหติ ฯเปฯ (ละการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริงมีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ)

3. มโนกรรม 3 (การกระทำทางใจ)

8) อนภิขณฺณาลุ โหติ ฯเปฯ (ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น)

9) อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ ฯเปฯ สฺสึ อตฺตानํ ปริหรนฺตุติ (ไม่มีจิตคิดร้าย คือปรารถนาแต่ว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเรา ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุขเถิด)

10) สมมาทิกฺกุสิโก โหติ ฯเปฯ สยํ อภิณฺวา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตฺติ (มีความเห็นชอบ เช่นว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น)

ทุจฺจริต 3⁶⁵ (ความประพฤติชั่ว ประพฤติไม่ดี) ได้แก่ 1) กายทุจฺจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย) มี 3 คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน และ กามะสุมิฉฉาจารย์ 2) วจีทุจฺจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา) มี 4 คือ มุสาวาท ปิสฺสณวาจา ผรุสฺสวาจา และ สัมผปปลาปะ 3) มโนทุจฺจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ) มี 3 คือ อภิขณา พยาบาท และมิจฉาทิกฺกุสิ

อกุศลกรรมบถ 10⁶⁶ (ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่ว กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์หรือทุกข์)

1. กายกรรม 3 (การกระทำทางกาย)

1) ปาณาติบาต (การทำชีวิตให้ตกลง ปลงชีวิต)

2) อทินนาทาน (การถือเอาของที่เขามิได้ให้ โดยอาการขโมย ลักทรัพย์)

3) กามะสุมิฉฉาจารย์ (ความประพฤติผิดในกาม)

2. วจีกรรม 4 (การกระทำทางวาจา)

4) มุสาวาท (การพูดเท็จ)

5) ปิสฺสณวาจา (วาจาส่อเสียด)

6) ผรุสฺสวาจา (วาจาหยาบ)

7) สัมผปปลาปะ (คำพูดเพ้อเจ้อ)

3. มโนกรรม 3 (การกระทำทางใจ)

⁶⁵ที.ปา. 11/305/260.

⁶⁶ที.ปา. 11/360-361/246.

- 8) อภิชฌา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา)
- 9) พยาบาท (คิดร้ายผู้อื่น)
- 10) มิจฉาทิฎฐิ (เห็นผิดจากคลองธรรม)

จากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถสรุปเกณฑ์ตัดสินจริยศาสตร์ ตามหลักพุทธปรัชญาที่มีที่มาจากพระไตรปิฎกและตามทรรศนะของนักปราชญ์ ได้ดังต่อไปนี้

1. พิจารณามูลเหตุความเป็นกุศลหรืออกุศล กล่าวคือ ดูที่เจตนาเป็นเหตุคือการสืบสาวดูที่เจตนาอันเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงทางไตรทวาร (ทางกาย ทางวาจา ทางใจ) โดยพิจารณาดูว่าเป็นการกระทำด้วยเจตนาที่มีอกุศลมูลเป็นแรงขับ หรือเป็นการกระทำด้วยเจตนาที่มีกุศลมูลเป็นแรงขับ

1) กรรมที่มีเจตนาอันเกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นแรงขับ ย่อมเป็นกรรมดีหรือความดีเสมอ

2) กรรมที่มีเจตนาอันเกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นแรงขับส่งผลดีแก่ผู้อื่นเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนานุโลมยอมรับได้ (เช่นกรณีผู้ให้ทานแก่ขอทานโดยหวังว่าเมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ เป็นอกุศลมูลจากกิเลสเป็นต้น)

3) กรรมที่มีเจตนาอันเกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นแรงขับ ส่งผลร้ายแก่ผู้อื่นย่อมเป็นกรรมชั่วหรือความชั่ว

เมื่อเกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมระหว่างเจตนาซึ่งเป็นมูลเหตุของการกระทำกับผลของการกระทำ โดยไม่แน่ใจว่าจะเลือกอย่างไรก็ให้ถือเอามูลเหตุหรือเจตนาของการกระทำเป็นหลักสำคัญ

2. ใคร่ครวญดูสำนึกมโนธรรม คือการใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง พิจารณาว่าการที่ได้กระทำลงไปนั้น

- 1) ตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่
- 2) เสียความเคารพตนเองหรือไม่

เมื่อพิจารณาการกระทำใด ๆ โดยถ่วงทุกมิติแล้วไม่เห็นข้อบกพร่องหรือข้อเสียที่จะเป็นเหตุให้ตนเองดีเตียนตนเองได้ ไม่ทำให้เสียความเคารพตนเอง การกระทำนั้น ๆ ชื่อว่าเป็นความดี ถ้ายังบกพร่องที่ยังเป็นเหตุให้ดีเตียนตนเองได้ เสียความเคารพตนเอง ชื่อว่าเป็นความชั่ว

3. ตรวจสอบสภาพของจิตใจ

- 1) ความรู้สึกดี ปลอดโปร่งเบาสบาย เป็นผลมาจากการกระทำดี (กุศลกรรม)
- 2) ความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจเป็นผลมาจากการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม)

4. ฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ว่าเมื่อได้พูดหรือทำการใดลงไปแล้ว

1) เป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ หรือไม่ ถ้าปรากฏเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี

2) เป็นสิ่งที่วิญญูชนไม่ยอมรับ หรือตำหนิติเตียน หรือไม่ ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว

เมื่อใด ท่านพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้ดีเตียน ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล

เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละกรรมเหล่านั้นเสีย... เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ผู้ใดสมทานให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่...⁶⁷

5. พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือคุณผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

1) เป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่

2) เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่

การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

6. ใช้ลักษณะตัดสินธรรมวินัย 8 ประการ⁶⁸ คือ **วิราคะ** คือ ความคลายกำหนด ความไม่ติดพัน เป็นอิสระ มิใช่เพื่อความกำหนัดยอมนใจ **วิสังโยค** คือ ความหมดเครื่องผูกมัด ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์ **อปจยะ** คือ ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส **อปปิจฉตา** คือ ความอยากอันน้อย ความมักน้อย มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่ ความมักใหญ่ หรือมักมากอยากใหญ่ **สันตญฐี** คือ ความสันโดษมิใช่เพื่อความไม่สันโดษ **ปวิเวก** คือ ความสัจดี มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่ **วิริยารัมภะ** คือ การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน **สุภรตา** คือ ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก

7. ใช้กรอบศีล คือ ภิกขุปาฏิโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ เบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล สำหรับเกณฑ์ตัดสินภิกขุปาฏิโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ ใช้เกณฑ์การล่วงละเมิดบทบัญญัติสิกขาบทแล้วต้องอาบัติ (ความผิด) ตามกรอบอาบัติ 7 กอง ส่วนเกณฑ์การตัดสินเบญจศีล อุโบสถศีล และทศศีล ใช้เกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติ

8. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักความสันโดษ สันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ สันโดษ มีลักษณะ 3 อย่าง⁶⁹ คือ

1. **ยถาลาภสันโดษ** คือยินดีตามที่ได้, ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

2. **ยถาพลสันโดษ** คือยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่หวงแหน

⁶⁷ วจ.ติก. 20/505/225-228.

⁶⁸ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 215-216.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-106.

เสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

3. ยถาสารูปสันโดษ คือยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติน่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวัตรขัดเกลาคตน ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน

อย่างไรก็ตาม หลักของเจตนาอันเป็นองค์ประกอบภายในจิตใจของบุคคล ดังนั้น ผู้กระทำย่อมรู้ดีที่สุด ดังที่ชนะว่า “ความผิดหรือความถูกทางศีลธรรมย่อมได้รับการตัดสินจากตัวบุคคลผู้นั้นเอง ซึ่งบุคคลนั้นจักต้องเป็นผู้ที่มีเหตุผลและอุดมคติทางศีลธรรมสูงส่งจึงจะสามารถเป็นผู้ตัดสินทางศีลธรรมได้”

3.4 เกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์

เมื่อพิจารณาเกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ ผู้วิจัยจึงพิจารณาเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้เกณฑ์ภายในจิตใจของผู้กระทำกรรมและเกณฑ์ภายนอกอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ดังนี้

1. เกณฑ์ภายใน ประกอบด้วย ก. เจตนา ที่เป็นกุศล-อกุศล ข. พิจารณาตามสภาวะ ว่า เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ค. ใช้นโมธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การกระทำนั้นตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และ ง. ใช้หลักความสันโดษ คือคือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอิมรั้งักพอ มีลักษณะ 3 อย่าง คือ **ยถาลาภสันโดษ** คือยินดีตามที่พึงได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา **ยถาพลสันโดษ** คือยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่ห่วงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน และ**ยถาสารูปสันโดษ** คือ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

2. เกณฑ์ภายนอก คือ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำ ประกอบด้วยความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ว่า ก. เป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ หรือไม่ ถ้าปรากฏเป็นที่รู้จักในหมู่ชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูด

หรือการกระทำนั้นเป็นความดี ข. เป็นสิ่งที่วิญญูชนไม่ยอมรับ หรือตำหนิติเตียน หรือไม่ ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว การพิจารณา ลักษณะและผลของการกระทำหรือคุณผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ก.เป็นการเปิดเผยตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ ข. เปิดเผยผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ใช้กรอบศีลระดับโลกียะธรรม คือ เบญจศีล

บทที่ 4

วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

จากลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในบทที่ 2 ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มของลักษณะระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยเป็นสองลักษณะโดยพิจารณาในแง่ของการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายกับการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) ดังนี้

4.1 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยลักษณะเอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย

การกระทำที่เข้าข่ายในลักษณะนี้ เช่น การให้โอกาสคนใกล้ชิด หรือบุคคลเป้าหมายที่ถูกกำหนดมา โดยผู้มีอำนาจให้ได้รับการพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ การกระทำที่เข้าข่ายลักษณะนี้ เช่น การรอบบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนให้มีคุณสมบัติครบถ้วนก่อนจึงจะมีการคัดเลือกหรือก่อนที่จะมีคำสั่งแต่งตั้ง การกำหนดคุณสมบัติในการคัดเลือก ให้มีความเฉพาะเจาะจงให้ตรงกับบุคคล (ผู้รับอุปถัมภ์) ที่กำหนดไว้แล้ว เพื่อให้ได้เปรียบคู่แข่งที่มีคุณสมบัติพื้นฐานที่เหมือนกัน การมอบหมายและการให้โอกาสโดยการมอบหมายงานสำคัญให้กับบุคคลดังกล่าว เพื่อใช้เป็นผลงานในการประเมินผล การปฏิบัติงานของบุคคลนั้น ๆ ในการเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนขึ้นเงินเดือนให้สูงขึ้น การดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ ให้โอกาสในการศึกษาต่อหรือการได้รับทุน หรือเป็นตัวแทนของหน่วยงานเข้าศึกษาอบรมต่าง ๆ การโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการ เพื่อให้ผู้รับการอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้ามากกว่าดำรงตำแหน่งอยู่ที่เดิม การช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง กรณีผู้ใต้บังคับบัญชาได้กระทำความผิดทางวินัย การแต่งตั้งข้าราชการที่มีความอาวุโสน้อยกว่า เพื่อให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ไม่ใช่สายงานหลัก ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน โดยผู้มีอำนาจมักให้เหตุผลว่าเพื่อประโยชน์ของทางราชการ เป็นต้น

4.2 ปัญหาที่เกิดจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ในลักษณะการเอื้อประโยชน์โดย มิชอบด้วยกฎหมาย

การกระทำที่เข้าข่ายในลักษณะนี้ เช่นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อย่างไรก็ตาม การกระทำในลักษณะที่สองนี้ เมื่อกำหนดตัวบุคคลจากการเรียกรับผลประโยชน์กันแล้ว ก็มักจะต้องไปเข้าสู่การกระทำในลักษณะที่หนึ่ง เพื่อให้เกิดกระบวนการคัดเลือกที่ชอบด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่สำหรับในบางกรณี ก็อาจจะมีกระบวนการที่ไม่ได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้ และเป็นการใช้ดุลพินิจโดยไม่สมเหตุสมผล ไม่ชอบด้วยกฎหมายและกฎระเบียบ เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายทั้งในทางวินัยและอาญา

4.3 วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

ผู้วิจัยได้นำเกณฑ์พุทธจริยศาสตร์มาวิเคราะห์ประกอบด้วย เจตนาเป็นกุศลหรืออกุศล พิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ไข้โมธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่าการกระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ หลักความสันโดษ ความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ การพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือดูผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น และใช้กรอบของศีล 5 ตามลำดับ ดังนี้

4.3.1 เกณฑ์ภายใน

เกณฑ์ภายใน ประกอบด้วย 1) เจตนาที่เป็นกุศล- อกุศล 2) พิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ 3) ไข้โมธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การกระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และ 4) ใช้หลักความสันโดษ คือคือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัย 4 ตามมีตามได้ ความรู้จักอิมรู้จักพอ มีลักษณะ 3 อย่าง คือ **ยถาลาภสันโดษ** คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามทีพึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา **ยถาพละสันโดษ** คือยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการใช้สอย ก็ไม่หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการใช้สอยของตน และ**ยถาสารูปสันโดษ** คือยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ เป็นไปตามลำดับ ดังนี้

1. วิเคราะห์โดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไป ในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง เมื่อได้กระทำ ความผิดทางวินัย ล้วนเกิดจากกรรมที่มีเจตนาอันเกิดจากอกุศลมูลคือ โภคะ โทสะ หรือโมหะ (โลภ โกรธ หลง) เป็นแรงขับ เกิดผลกระทบต่อผู้อื่นและประเทศชาติ จะมีก็แต่ผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์เท่านั้น ที่ได้รับประโยชน์จากการกระทำดังกล่าว ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้รับอุปถัมภ์ (client) โดยใช้หลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล จึงเป็นเรื่องที่ผิด เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไป เป็นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกาของสังคม นอกจากจะเป็นความผิดในทางกฎหมายอาญาแล้วยังเป็นความผิดในทางวินัยอย่างร้ายแรงด้วย ในส่วนของการ

พิจารณาโดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล ก็ล้วนเกิดจากกรรมที่มีเจตนาอันเกิดจากอกุศลมูลคือ โสกะ โทสะ หรือโมหะ (โลก โกรธ หลง) เป็นแรงขับ เกิดผลกระทบต่อผู้อื่นและประเทศชาติ จะมีก็แต่ผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์เท่านั้น ที่ได้รับประโยชน์จากการกระทำดังกล่าว เช่นเดียวกับลักษณะการอุปถัมภ์ที่เอื้อประโยชน์กันโดยชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้รับอุปถัมภ์ (client) โดยใช้หลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล จึงเป็นเรื่องที่ผิด เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

สรุป การวิเคราะห์โดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล ซึ่งถือเป็นเกณฑ์หลักที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายหรือลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ก็ตาม ทั้งสองลักษณะเป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 การวิเคราะห์โดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล

ปัญหา	วิเคราะห์หลักเจตนา		สรุป
	กุศล	อกุศล	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่	ใช่	ผิด
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่	ใช่	ผิด

2. วิเคราะห์ พิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลงเมื่อได้กระทำความผิดทางวินัย หากพิจารณาทั้งฝ่ายผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) แล้ว ยังไม่สามารถตัดสินใจได้แน่นอนว่า ทำให้เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์ หรือเกิดความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจ หรือไม่ เนื่องจากมีความเป็นไปได้ทั้งสองกรณี กล่าวคือ เมื่อผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ มีความมุ่งหวังผลลัพธ์ที่จะให้ตัวผู้รับอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้าในการรับราชการ พวกเขา ก็อาจจะมีความรู้สึกที่ดี มีความปลอดภัยสบาย เพราะมีความหวังที่จะได้รับความก้าวหน้า ฝ่ายผู้อุปถัมภ์เองก็คิดว่าตนได้ช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ แต่ในอีกแง่หนึ่ง พวกเขา ก็อาจเกิดความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจเป็นผลมาจากการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม) ดังนั้น หากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักพิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ

จึงเป็นเรื่องที่อาจยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจน เพราะอาจแสดงได้ทั้งสองสภาวะ

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกากองสังคม ผู้กระทำย่อมเกิดความรู้สึกกังวลใจ ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ จิตไม่สบายปลอดภัยสมบูรณ์ เกิดความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจ ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักพิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ การกระทำที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายจึงไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ไม่ได้ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ แต่กลับทำให้จิตไม่สบายปลอดภัยสมบูรณ์ เกิดความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจ

สรุป วิเคราะห์โดยพิจารณาตามสภาวะว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ การกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจเนื่องจากมีความเป็นไปได้ทั้งสองกรณี แต่สำหรับการกระทำลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดกล่าวคือเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ไม่ได้ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ แต่กลับทำให้จิตไม่สบายปลอดภัยสมบูรณ์ เกิดความอึดอัดขัดเคืองขุ่นข้องหมองใจ ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 วิเคราะห์โดยพิจารณาตามสภาวะ

ปัญหา	วิเคราะห์ตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ			สรุป
	เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัยสมบูรณ์	ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ		
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่แน่	ไม่แน่	ไม่แน่นอน	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่ใช่	ไม่ใช่	ผิด	

3. วิเคราะห์ ไข่มโนธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การกระทำนั้นตนเองดีเทียบตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลงเมื่อได้กระทำ ความผิดทางวินัย หากไข่มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาการที่ได้กระทำนั้น ตนเองยอมดีเทียบตนเองได้ และเสียความเคารพตนเอง ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้รับอุปถัมภ์ (client) โดยใช้หลักมโนธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณา จึงเป็นสิ่งที่ผิด

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่จะเป็นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกาของสังคมเมื่อไข่มโนธรรม คือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาการที่ได้กระทำนั้น ตนเองยอมดีเทียบตนเองได้ และเสียความเคารพตนเองดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักมโนธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาจึงเป็นสิ่งที่ผิด

สรุป วิเคราะห์ ไข่มโนธรรมสำนึกลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายและการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การกระทำทั้งสองลักษณะที่ยังเป็นเหตุให้ดีเทียบตนเองได้ เสียความเคารพตนเอง ชื่อว่าเป็นความชั่ว ไม่ดี ผิด ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.3 วิเคราะห์ไข่มโนธรรมสำนึก

ปัญหา	วิเคราะห์หลักมโนธรรมสำนึก		สรุป
	ตนเองดีเทียบตนเอง เสียความเคารพตนเอง	ตนเองไม่ดีเทียบตนเอง หรือไม่เสียความเคารพ ตนเอง	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ใช่	ไม่ใช่	ผิด

ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ใช่	ไม่ใช่	ผิด
--	-----	--------	-----

4. วิเคราะห์ ใช้หลักความสันโดษ ลักษณะ 3 อย่าง คือ ยถาลภสสันโดษ ยถาลภสสันโดษ และยถาสารูปสันโดษ

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้าด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลงเมื่อได้กระทำ ความผิดทางวินัย การกระทำในลักษณะนี้ หากพิจารณาตามหลักความสันโดษ 3 อย่าง จะพบว่าทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ต่างก็มีการกระทำที่มีมูลมาจากอกุศลกรรม ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่มีความทะเยอทะยานที่จะหาความก้าวหน้าหรือแสวงหาความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ ตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ในขณะที่ปัจจุบัน ไม่ได้ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น มีความติดใจอยากได้สิ่งอื่น มีความเดือดร้อน กระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ มีความปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม เฟงเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่มีความยินดีตามกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน มีความยินดีอยากได้เกินกำลังความสามารถปกติของตน ไม่มีความยินดีตามสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกากองสังคัม เมื่อพิจารณาตามหลักความสันโดษ 3 อย่าง จะพบว่า ทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ต่างก็มีการกระทำที่มีมูลมาจากอกุศลกรรม ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่มีความทะเยอทะยานที่จะหาความก้าวหน้าหรือแสวงหาความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ในขณะที่ปัจจุบัน ไม่ได้ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น มีความติดใจอยากได้สิ่งอื่น มีความเดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ มีความปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม เฟงเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่มีความยินดีตามกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน มีความยินดีอยากได้เกินกำลังความสามารถปกติของตน ไม่มีความยินดีตามสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

สรุป วิเคราะห์ ใช้หลักความสันโดษ ทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ต่างก็มีการกระทำที่มีมูลมาจากอกุศลกรรม จึงเป็นผู้ที่ไม่ได้มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ ในขณะที่ปัจจุบัน ไม่ได้ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น มีความติดใจอยากได้สิ่งอื่นเช่นตำแหน่งที่สูงขึ้น มีความเดือดร้อนกระวนกระวาย

เพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ มีความปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้ โดยถูกต้องชอบธรรม
 พงษ์เลี้ยงปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่มีความยินดีตามกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของ
 ตน มีความยินดีอยากได้เกินกำลังความสามารถปกติของตน ไม่มีความยินดีตามสมควรแก่ภาวะ ฐานะ
 แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 วิเคราะห์ใช้หลักความสันโดษ

ปัญหา	วิเคราะห์หลักความสันโดษ			สรุป
	ยถาลภสันโดษ	ยถาพลสันโดษ	ยถาสารูปสันโดษ	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่	ไม่	ไม่	ผิด
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่	ไม่	ไม่	ผิด

4.3.2 เกณฑ์ภายนอก

เกณฑ์ภายนอก คือผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำ ประกอบด้วย 1) ความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ว่า เป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ หรือไม่ ถ้าปรากฏเป็นที่รู้จักในหมู่มชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี เป็นสิ่งที่วิญญูชนไม่ยอมรับ หรือตำหนิติเตียน หรือไม่ ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด ๆ การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว 2) การพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือคุณผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น เป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็น

สุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น 3) ใช้กรอบศีลระดับโลกิยะธรรม คือ เบญจศีล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ เป็นไปตามลำดับ ดังนี้

1. วิเคราะห์ ใช้หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลงเมื่อได้กระทำความผิดทางวินัย ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ การกระทำในลักษณะดังกล่าวนี้ เมื่อวิญญูชนได้รู้ได้เห็น ย่อมตำหนิติเตียน ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ จึงถือได้ว่าการกระทำลักษณะนี้เป็นความชั่ว

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะเช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นไปในการซื้อขายตำแหน่ง ด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกาสังคม ดังนั้นหากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้รับอุปถัมภ์ (client) โดยใช้หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ เมื่อวิญญูชนได้รู้ได้เห็น ย่อมตำหนิติเตียน ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ จึงถือได้ว่าการกระทำลักษณะนี้เป็นความชั่ว

สรุป วิเคราะห์ใช้หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายและลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย เมื่อวิญญูชนได้รู้ได้เห็น ก็ย่อมจะตำหนิติเตียน ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ จึงถือได้ว่าการกระทำลักษณะนี้เป็นความชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด ดังตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 วิเคราะห์ใช้หลักการฟังความเห็นของวิญญูชนหรือนักปราชญ์

ปัญหา	วิเคราะห์โดยฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์		สรุป
	วิญญูชนยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ	วิญญูชนไม่ยอมรับ หรือตำหนิติเตียน	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วย กฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ	ไม่ยอมรับ ตำหนิติเตียน	ผิด
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วย กฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ	ไม่ยอมรับ ตำหนิติเตียน	ผิด

2. วิเคราะห์ พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือดูแลผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไป ในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง เมื่อได้กระทำ ความผิดทางวินัย หากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักการกระทำในลักษณะนี้ก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ จะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ก็ได้ แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นไปเพียงเพื่อประโยชน์ตนเอง ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เพราะการใช้ระบบอุปถัมภ์นั้น คนอื่น ๆ ที่ควรมีโอกาสมากกว่าก็จะไม่ได้รับการพิจารณาให้ได้รับความก้าวหน้า ทำให้เขาสูญเสียโอกาสที่จะได้รับความก้าวหน้าตามครรลองอันชอบธรรม มีเกียรติ มีตำแหน่ง มีรายได้สมควรแก่ฐานะานุกรม แต่กลับไปได้คนที่ใช้ระบบอุปถัมภ์แทน

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายตำแหน่ง ด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกากองสังคม หากพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ หรือดูแลผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ผลไม่แตกต่างกับการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือมีความเป็นไปได้ว่าการกระทำนั้นเป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ จะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ก็ได้ แต่กรรมนั้นเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นไปเพียงเพื่อประโยชน์ตนเอง ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เพราะการใช้ระบบอุปถัมภ์นั้น

สรุป วิเคราะห์โดยใช้หลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือดูแลผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่นการกระทำในลักษณะนี้ก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ จะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ก็ได้ แต่กรรมนั้นเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นไปเพียงเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น
ดังตารางที่ 4.6

ตารางที่ 4.6 วิเคราะห์โดยใช้หลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ

ปัญหา	วิเคราะห์ตามลักษณะ และผลของการกระทำต่อตนเองและต่อผู้อื่น				สรุป
	เบียดเบียน ตนเอง เป็นโทษ ทุกข์ ทำให้ ตนเองเดือดร้อน	เบียดเบียน ผู้อื่น เป็นโทษ ทุกข์ ทำให้ ผู้อื่นเดือดร้อน	เป็น ประโยชน์ แก่ ตนเอง	เป็น ประโยชน์ แก่ผู้อื่น	
	ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่แน่	เป็น	เป็น	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่แน่	เป็น	เป็น	ไม่	ผิด

3. วิเคราะห์ ใช้กรอบศีล คือ เบญจศีล ใช้เกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิดหลักการแห่ง
บทบัญญัติ

1) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับ
อุปถัมภ์ (client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะของการให้โอกาสคนใกล้ชิดได้รับความ
ความก้าวหน้า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือการช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง เมื่อได้กระทำ
ความผิดทางวินัย เมื่อพิจารณากรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้
หลักเกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติของเบญจศีล เนื่องจากการใช้ระบบ
อุปถัมภ์มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเบญจศีล น้อยมาก อาจจะมีเกี่ยวข้องบ้างเล็กน้อยในศีลข้อที่
4 คือ อาจมีการพูดเท็จ ในกรณีที่หากมีการให้ข้อมูลที่ปกปิดอำพรางเพื่อช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ ส่วน
ในศีลข้ออื่น ๆ ไม่ถือเป็นการล่วงละเมิด เพราะไม่เกี่ยวข้องโดยตรง

2) ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับ
อุปถัมภ์ (Client) การกระทำในลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับ
ผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่เป็นกติกาของสังคมเมื่อพิจารณา
กรรมของผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client) โดยใช้หลักเกณฑ์ตัดสินตามการล่วงละเมิด
หลักการแห่งบทบัญญัติของเบญจศีล เนื่องจากการใช้ระบบอุปถัมภ์มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับศีล 5
น้อยมาก ผลการวิเคราะห์จึงไม่แตกต่างจากลักษณะของการกระทำที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วย

กฎหมาย กล่าวคืออาจจะมีเกี่ยวข้องบ้างเล็กน้อยในศีลข้อที่ 4 คือ อาจมีการพูดเท็จ ในกรณีที่มีหากมีการให้ข้อมูลที่ปกปิดอำพรางเพื่อช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ ส่วนในศีลข้ออื่นๆ ไม่ถือเป็นการล่วงละเมิด เพราะไม่เกี่ยวข้องโดยตรง

สรุป เมื่อวิเคราะห์การล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติศีล 5 พบว่าไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 1 การฆ่าสัตว์ ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 2 การลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 3 การประพฤตินอกใจ กาม อาจละเมิดศีลข้อที่ 4 การพูดเท็จ คำล่อลวง อำพรางผู้อื่น และไม่ละเมิดศีลข้อที่ 5 การดื่มสุราเมรัย เครื่องดองของทำใจให้คลั่งไคล้ต่างๆ ดังตารางที่ 4.7

ตารางที่ 4.7 วิเคราะห์การล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติศีล 5

ปัญหา	วิเคราะห์การล่วงละเมิด หลักการแห่งบทบัญญัติศีล 5		สรุป
	ล่วงละเมิดหลักการ แห่งบทบัญญัติศีล 5	ไม่ล่วงละเมิดหลักการ แห่งบทบัญญัติศีล 5	
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่ล่วงละเมิด ข้อ 1,2,3,5	ไม่ล่วงละเมิด ข้อ 1,2,3,5	ไม่ล่วงละเมิด ศีลข้อ1,2,3,5
ลักษณะที่เอื้อประโยชน์ โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (Patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (Client)	ไม่แน่นอน ข้อ 4	ไม่แน่นอน ข้อ 4	ไม่แน่นอน ศีล ข้อ 4

สรุปผลการวิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ในระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย เมื่อใช้หลักมูลเหตุอันเป็นการส่องถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล หลักความสันโดษ หลักมโนธรรมสำนึก หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ และหลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือดูผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายหรือลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ทั้งสองลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด เมื่อพิจารณาตามสภาวะว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ การกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจส่วนการกระทำลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดกล่าวคือเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิต

จิตใจ เมื่อใช้หลักของการลวงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติของศีลในระดับโลกิยะธรรมคือ ศีล 5 พบว่าไม่ลวงละเมิดศีล ข้อที่ 1 ข้อที่ 2 ข้อที่ 3 อาจละเมิดศีลข้อที่ 4 และไม่ละเมิดศีลข้อที่ 5

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย : ปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย 2) ศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ 3) วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย เป็น การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) วิจัยดำเนินการวิจัยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) งานวิจัย บทความทางวิชาการ หลักพุทธธรรมและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธจริยศาสตร์ รวบรวมข้อมูล จากเอกสารงานวิจัย บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์ เพื่อศึกษาแนวคิดความเป็น มาของระบบอุปถัมภ์ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากงานวิจัย บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับปัญหาของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย วิเคราะห์ ประมวลผลเนื้อหาว่าระบบ อุปถัมภ์ในระบบราชการไทยเป็นปัญหาเชิงพุทธจริยศาสตร์หรือไม่อย่างไร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การ วิเคราะห์พรรณนา (Descriptive Method) ประเด็นสำคัญมานำเสนอโดยจำแนกออกเป็น 3 ส่วน คือ สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

5.1 บทสรุป

5.1.1 การศึกษาแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย

“ผู้อุปถัมภ์” (patron) เป็นคำที่มาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจ สถานภาพ ฉันทานุมัติ (sanction) และอิทธิพล บุคคลเหล่านี้จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้ที่มิอำนาจด้อย กว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” (client) ที่ต้องการความช่วยเหลือและการปกป้อง ผู้อุปถัมภ์ให้ ประโยชน์โดยหวังจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของสินค้า ความภักดี การสนับสนุนทางการเมือง และบริการในรูปแบบต่างๆจากผู้รับอุปถัมภ์ของตน เป็นความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocal relationships) โดยทั่วไปในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายคือ ผู้อุปถัมภ์และผู้รับ อุปถัมภ์ ฝ่ายหลังมักจะเป็นผู้เสียเปรียบเพราะโดยคำจำกัดความแล้ว ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ระบบอุปถัมภ์หรือระบบเล่นพวกนี้ มีคำที่เรียกในภาษาอังกฤษ หลายอย่างต่าง ๆ กัน เช่น Patronage System, Spoils System, Favoritism, Nepotism สำหรับ ในภาษาไทยคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” เป็นคำที่ใช้เรียกระบบที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับระบบคุณความดี (Merit System)

ระบบอุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ฝ่ายหนึ่งคือผู้ที่เหนือกว่า มีทรัพยากรมากกว่า หรือมีอำนาจมากกว่า กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ด้อยกว่า อยู่ในระดับต่ำชั้นกว่า มีทรัพยากรน้อยกว่าหรือไม่มี ทรัพยากรเลย หรือมีอำนาจน้อยกว่าหรือไม่มีอำนาจเลย โดยจากการมีปฏิสัมพันธ์ในแนวตั้ง ผู้ที่อยู่ เหนือกว่าให้การอุปการะช่วยเหลือ ค้ำครองป้องกัน หรือดูแลผู้ที่ด้อยกว่า ขณะเดียวกัน ผู้ที่ด้อยกว่าก็

ให้การสนับสนุน ทำงานให้ โดยยอมรับใช้และเชื่อฟังเป็นการตอบแทน ความสัมพันธ์แนวตั้งนี้ยังหล่อหลอมไว้ด้วยค่านิยมหรืออุดมคติที่เรียกว่า การแสดงความกตัญญูกตเวที หรืออาจกล่าวได้ว่า ความภักดี เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การพึ่งพาและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ไม่สมดุลระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ อาจเป็นลักษณะการอุปถัมภ์แบบกลุ่ม (patron-client cluster) หรือการอุปถัมภ์แบบปิรามิด (patron-client pyramid) เป็นการขยายจำนวนผู้รับอุปถัมภ์ต่อไปอีกระดับหนึ่งหรือหลายระดับตามความแตกต่างของการพึ่งพาระหว่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันของการอุปถัมภ์แบบกลุ่มและการอุปถัมภ์แบบปิรามิด คือการมีศูนย์กลางซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์เพียงคนเดียวและมีสายสัมพันธ์ในแนวตั้งจากบนลงล่าง

ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยโดยรวบรวมข้อมูลจากรายงานการพิจารณาศึกษาเรื่อง “การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม” ของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาการแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม สถานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นข้อมูลหลักและจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ประกอบกัน ได้ดังต่อไปนี้

1. การรอบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนมีคุณสมบัติครบถ้วนก่อน จึงจะมีคำสั่งให้บรรจุในตำแหน่งกรณีมีบุคคลเกี่ยณอายุราชการและตำแหน่งว่างลง ในตำแหน่งกรณีมีบุคคลเกี่ยณอายุราชการและตำแหน่งว่างลง แต่ผู้บังคับบัญชาหรือผู้บริหารระดับสูงยังไม่มีคำสั่งให้ข้าราชการเข้ารับตำแหน่งที่ว่างนั้น เนื่องจากมีความประสงค์ที่จะรอบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนเองให้มีความคุณสมบัติครบถ้วนเสียก่อนจึงจะมีคำสั่งให้บรรจุในตำแหน่งดังกล่าว

2. การให้โอกาสบุคคลใกล้ชิดที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งมากกว่าบุคคลอื่น ในกรณีมีบุคคลใกล้ชิดคนหนึ่งมีสิทธิได้เลื่อนตำแหน่งและมีผลงานโดดเด่นใกล้เคียงกับอีกบุคคลหนึ่ง แต่การพิจารณาคัดเลือกนั้นได้ใช้ระบบอุปถัมภ์โดยการเลือกบุคคลใกล้ชิดที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่ง เนื่องจากบุคคลดังกล่าวมีความสนิทสนมและมีบุญคุณกันมาก่อน จึงมีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งมากกว่าอีกบุคคลหนึ่ง

3. กระบวนการโอนย้ายไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้และเป็นการใช้ดุลพินิจโดยไม่สมเหตุสมผล ซึ่งไม่ชอบด้วยกฎหมายและกฎระเบียบ

4. การโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการเพื่อให้ผู้รับการอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้ามากกว่าดำรงตำแหน่งอยู่ที่เดิม การพิจารณาความรู้ ประสบการณ์ และความเหมาะสมกับตำแหน่งของผู้โอนย้ายซึ่งไม่สามารถประเมินหรือชี้วัดให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จึงเป็นช่องทางให้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการ

5. การเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย กรณีมีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งว่างลง และตำแหน่งนั้นเป็นความต้องการของข้าราชการจำนวนมาก ก็จะเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจแสวงหาผลประโยชน์โดยการรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย

6. การกำหนดคุณสมบัติผู้สมัครสอบให้เข้ากับบุคคลที่ตนเลือกไว้แล้วการคัดเลือกข้าราชการให้ดำรงตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้นผู้บริหารมีบุคคลที่ประสงค์จะให้ดำรงตำแหน่งไว้แล้วจากนั้นจึงมากำหนดคุณสมบัติผู้สมัครสอบให้เข้ากับบุคคลที่ตนเลือกไว้ โดยให้มีการเปิดรับสมัครและสอบคัดเลือกตามกระบวนการ โดยผู้ที่สอบคัดเลือกจะทราบเป็นการภายในว่าผู้บริหารได้คัดเลือกบุคคลที่จะให้ดำรงตำแหน่งไว้แล้ว

7. ลักษณะเด็กฝากหรือเด็กเส้น การสรรหาบุคคลเพื่อเข้ารับราชการเป็นครั้งแรกหรือการคัดเลือกบุคคลเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นในทุกระดับชั้น มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบญาติมิตรหรือบุคคลใกล้ชิดสนิทสนม โดยผู้มีอำนาจหรือผู้บริหารระดับสูงจะใช้วิธีการโดยมีหนังสือแจ้งอย่างไม่เป็นทางการส่งให้แก่คณะกรรมการสรรหา คัดเลือกหรือหัวหน้าหน่วยงานนั้นเพื่อพิจารณาให้บุคคลที่มีรายชื่อดังกล่าวได้รับการคัดเลือก

8. การอ้างคุณสมบัติเฉพาะผู้มีคุณสมบัติพิเศษที่ตรงกับคนของคนที่กำหนดไว้ การสรรหาบุคคลโดยอ้างคุณสมบัติเฉพาะ คุณสมบัติพิเศษ หรือที่เรียกว่าการสรรหาบุคคลทางข้าง อาทิ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะกำหนดคุณสมบัติเพื่อให้สอดคล้องกับคนของตนได้

9. การช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้ รับโทษน้อยลง กรณีผู้ใต้บังคับบัญชาได้กระทำความผิดทางวินัยและผู้บังคับบัญชาปกป้องผู้ใต้บังคับบัญชาโดยการประวิงการพิจารณา หรือการมีคำสั่งตั้งคณะกรรมการสอบข้อเท็จจริงโดยวางแนวทางการช่วยเหลือไว้แล้ว เช่น การไม่หาข้อเท็จจริงที่จะสามารถตั้งคณะกรรมการสอบสวนทางวินัยหรือการปกปิดข้อมูลข้อเท็จจริงเพื่อช่วยเหลือผู้ใต้บังคับบัญชาของตน เป็นต้น

10. การมอบหมายและการให้โอกาส ผู้บังคับบัญชามีความคิดที่จะใช้ระบบอุปถัมภ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา ญาติมิตรหรือพวกพ้อง ก็จะทำให้โอกาสโดยการมอบหมายงานสำคัญให้กับบุคคลดังกล่าวเพื่อใช้เป็นผลงานในการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคคลนั้น ๆ เพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนขึ้นเงินเดือนให้สูงขึ้น

11. การดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ โอกาสในการศึกษาต่อหรือการได้รับทุนหรือเป็นตัวแทนของหน่วยงานเข้าศึกษาอบรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการดูแลเฉพาะกลุ่มของตนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันในองค์กร

12. การเลือกหรือผลักดันข้าราชการประจำระดับสูงหรือมีการวิ่งเต้นเข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจ ฝ่ายการเมืองต้องการที่จะมีอำนาจเหนือฝ่ายข้าราชการประจำเพื่อให้ข้าราชการประจำขับเคลื่อนภารกิจต่าง ๆ ตามนโยบาย ประกอบกับกฎหมายได้ให้อำนาจฝ่ายการเมืองเข้ามาเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการประจำ รวมทั้งสามารถออกกฎ กำหนดนโยบายและกำกับดูแลราชการได้ด้วย ดังนั้น ฝ่ายการเมืองจึงมีความต้องการที่จะเลือกหรือผลักดันข้าราชการประจำระดับสูงที่ฝ่ายการเมืองคิดว่าจะมีความเหมาะสมและสามารถปฏิบัติงานสนองต่อนโยบายและผลประโยชน์ให้เข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจ ซึ่งนำมาสู่การวิ่งเต้นในการแต่งตั้งตำแหน่งดังกล่าวได้

13. การโยกย้ายข้าราชการระดับสูงให้ดำรงตำแหน่งแทนคนที่รัฐบาลเก่าแต่งตั้งไว้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ กรณีของการที่รัฐบาลใดขึ้นมาบริหารประเทศก็มักจะมีการโยกย้ายข้าราชการระดับสูงให้ดำรงตำแหน่งแทนคนที่รัฐบาลเก่าแต่งตั้งไว้โดยเห็นว่าอาจไม่สามารถปฏิบัติงานสนองต่อนโยบาย และเนื่องจากรัฐบาลของประเทศไทยมักเป็นรัฐบาลผสม ทำให้ต้องมีการจัดสรรตำแหน่งรัฐมนตรีให้กับพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลหรือที่เรียกกันว่าระบบโควตาพรรคการเมือง เมื่อพรรคการเมืองใดได้กำกับดูแลกระทรวงใด ก็จะใช้อำนาจในการแต่งตั้งโยกย้ายหรือการวางตัวข้าราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ของกระทรวงนั้น ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ จากการบริหารราชการ

14. การแต่งตั้งข้าราชการที่มีความอาวุโสน้อยกว่าเพื่อให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ไม่ใช่สายงานหลัก ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน โดยผู้มีอำนาจมักให้เหตุผลว่าเพื่อประโยชน์ของทางราชการ ซึ่งอาจได้บุคคลที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งที่แต่งตั้งและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในส่วนราชการนั้น

ทั้งนี้ เมื่อจัดกลุ่มของลักษณะระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย โดยพิจารณาในแง่ของการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย กับการกระทำที่เข้าลักษณะเอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ดังนี้

1. ลักษณะของการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่นการให้โอกาสคนใกล้ชิดหรือบุคคลเป้าหมาย ที่ถูกกำหนดมาโดยผู้มีอำนาจเป็นกรณีพิเศษการกระทำที่เข้าข่ายลักษณะนี้เช่น การรอบุคคลภายใต้ความอุปถัมภ์ของตนให้มีคุณสมบัติครบถ้วนก่อนจึงจะมีการคัดเลือกหรือก่อนที่จะมีคำสั่งแต่งตั้ง การกำหนดคุณสมบัติในการคัดเลือกให้มีความเฉพาะเจาะจงให้ตรงกับบุคคล (ผู้รับอุปถัมภ์) ที่กำหนดไว้แล้ว เพื่อให้ได้เปรียบคู่แข่งที่มีคุณสมบัติพื้นฐานที่เหมือนกัน การมอบหมายและการให้โอกาสโดยการมอบหมายงานสำคัญให้กับบุคคลดังกล่าวเพื่อใช้เป็นผลงานในการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคคลนั้น ๆ เพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือเลื่อนขึ้นเงินเดือนให้สูงขึ้น การดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ โอกาสในการศึกษาต่อหรือการได้รับทุนหรือเป็น ตัวแทนของหน่วยงานเข้าศึกษาอบรมต่าง ๆ การโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการเพื่อให้ผู้รับการอุปถัมภ์ได้รับความก้าวหน้ามากกว่าดำรงตำแหน่งอยู่ที่เดิม การพิจารณาความรู้ ประสบการณ์ และความเหมาะสมกับตำแหน่งของผู้โอนย้ายซึ่งหรือเพื่อการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้น ไม่สามารถประเมินหรือชี้วัดให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จึงเป็นช่องทางให้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อโอนย้ายข้าราชการข้ามกันระหว่างหน่วยงานราชการ การช่วยเหลือให้พ้นผิดหรือได้รับโทษน้อยลง กรณีผู้ได้บังคับบัญชาได้กระทำความผิดทางวินัย การแต่งตั้งข้าราชการที่มีความอาวุโสน้อยกว่าเพื่อให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ไม่ใช่สายงานหลัก ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน โดยผู้มีอำนาจมักให้เหตุผลว่าเพื่อประโยชน์ของทางราชการ ซึ่งอาจได้บุคคลที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งที่แต่งตั้งและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในส่วนราชการนั้น เป็นต้น

2. ลักษณะของการกระทำที่มิชอบด้วยกฎหมาย เช่นการซื้อขายตำแหน่งด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้ายในกรณีมีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งว่างลงและตำแหน่งนั้นเป็นความต้องการของข้าราชการจำนวนมาก ก็จะเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจแสวงหาผลประโยชน์โดยการรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย อย่างไรก็ตามการกระทำในลักษณะที่สองนี้เมื่อได้ตัวบุคคลแล้วก็มักจะต้องไปเข้าสู่การกระทำในลักษณะที่หนึ่ง เพื่อให้เกิดกระบวนการคัดเลือกตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่สำหรับในบางเคสบางกรณี ก็อาจจะมีกระบวนการที่ไม่ได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้และเป็นการใช้ดุลพินิจโดยไม่สมเหตุสมผล ซึ่งไม่ชอบด้วยกฎหมายและกฎระเบียบ เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายทั้งในทางวินัยและอาญา

5.1.2 แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับระบบราชการไทย

การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของเราในแต่ละอย่างมักได้รับการประเมินคำว่า “ดี-ชั่ว” “ถูก-ผิด” “ควร-ไม่ควร” อยู่เสมอ ซึ่งคำต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคำที่แสดงให้เห็นว่าการกระทำแต่ละอย่างนั้นมี ความหมายที่ทำให้คน “ดีราคา” หรือ “ให้คุณค่า” กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การจะบอก

ว่าสิ่งที่คนนั้นทำลงไปดีหรือไม่ เป็นเรื่องที่ยาก ในวงการปรัชญาเรียกปัญหานี้ว่าเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม โดยเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมนี้เกี่ยวข้องกับการกระทำหรือพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงต่อกันว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิด ดี - ไม่ดี ควร - ไม่ควร เมื่อเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปมีกฎเกณฑ์อะไรหรือไม่ที่จะมาชี้หรือตัดสินว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกหรือผิด การตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ มีแนวคิดที่แตกต่างกันอยู่สองกลุ่ม คือ 1) ลัทธิสัมพัทธนิยม (Relativism) และ 2) ลัทธิสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) ลัทธิสัมพัทธนิยม เชื่อว่า บุคคลแต่ละบุคคล สังคมแต่ละสังคมต่างก็มีกฎเกณฑ์ตัดสินความดี ชั่ว ถูกผิดทางจริยธรรมไม่เหมือนกัน ในสภาพอย่างหนึ่งการกระทำอย่างหนึ่งอาจถูกต้อง แต่ในอีกสภาพหนึ่งการกระทำนั้นอาจผิดก็ได้ ไม่มีใครตัดสินได้อย่างเป็นสากลว่ากฎเกณฑ์ตัดสินของใครถูก ของใครผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ จารีต ประเพณี ของแต่ละบุคคล แต่ละสังคม หรือขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล จึงไม่อาจนำกฎเกณฑ์ของบุคคล หรือสังคมใดสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของบุคคลในอีกสังคมหนึ่ง คุณค่าทางจริยศาสตร์เป็นสิ่งสัมพัทธ์ กล่าวคือ ความดีขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่าง การกระทำจึงไม่ดีหรือเลวในตัวเอง หากแต่จะขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ภายนอก ฉะนั้น ความดีจึงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่บุคคลเป็นผู้ให้คุณค่า และตัดสินความดีนั้นด้วยตัวเอง โลกนี้ไม่มีความจริงที่แน่นอน ความดีที่เป็นสิ่งสากลจึงไม่มี ความดี ความชั่ว ไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัว การกระทำอย่างหนึ่งจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ยังต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่างเป็นส่วนประกอบ ในสิ่งแวดล้อมอันหนึ่งการกระทำอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ดี แต่ในสิ่งแวดล้อมอีกอันหนึ่งการกระทำอย่างเดียวกันนั้น อาจกลายเป็นการกระทำที่ชั่วได้ การกระทำจึงไม่ใช่สิ่งที่ดีหรือชั่วอยู่ในตัวเอง ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวอันใดอันหนึ่งจะมาตัดสินชี้ขาดความดีความชั่วของการกระทำได้ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมิได้หลายเกณฑ์ และไม่มีเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งดีกว่าเกณฑ์อื่น ๆ กลุ่มสัมพัทธนิยม ไม่มีมาตรฐานทางจริยธรรมแบบภาววิสัย (Objective) หรือแบบสัมบูรณ์ (Absolute) ที่จะทำให้คนทุกคนในทุกสถานที่และทุกเวลายึดถือร่วมกัน ลัทธิสัมพัทธนิยมนี้ยังแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ลัทธิสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล (Individual Relativism) 2) จารีตประเพณี ศีลธรรมสัมพัทธนิยม หรือสัมพัทธนิยมทางสังคม (Social Relativism) และ 3) ใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตัดสิน ลัทธิสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล (Individual Relativism) หรือการใช้ตัวเองเป็นเกณฑ์ตัดสิน หรือเรียกว่า ลัทธิอัตวิสัย (Subjectivism) เห็นว่าความดีความชั่วซึ่งถือเป็นค่าทางจริยธรรมนั้นมีได้มีอยู่จริง เป็นเพียงความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจต่อสิ่งนั้นของคนพูดเท่านั้น ค่าทางจริยธรรมเป็นเพียงความเห็นของมนุษย์แต่ละคนตามทัศนะของเขาเท่านั้น ทัศนะนี้มองว่าการโต้แย้งเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่าดี-ไม่ดี ไม่ถือว่าคนใดผิด ต่างก็ถูกด้วยกันทั้งคู่ เพราะต่างก็มองคนละมุม ขึ้นอยู่กับว่าใครจะมองอย่างไร ก็จะถูกตามทัศนะของเขา เพราะคนเรามีความเห็นแตกต่างกัน ลัทธินี้อาจเรียก จิตวิสัย หรืออัตนิยม ก็ได้ ส่วนจารีตประเพณีศีลธรรมสัมพัทธนิยม หรือสัมพัทธนิยมทางสังคม (Social Relativism) เห็นว่าความดี ความชั่ว ไม่ใช่คนเป็นผู้ตัดสิน แต่เรื่องความดี ความชั่ว เป็นเรื่องของจารีตประเพณี ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของสังคมนั้น ๆ คือกรณีหนึ่ง สังคมหนึ่งจะบอกว่าผิด กรณีเดียวกันนี้ สังคมนี้บอกว่าไม่ผิด สังคมมีส่วนสำคัญที่จะตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด เนื่องจากในสังคมที่แต่ละคนเติบโตมา มีการปลูกฝังค่านิยม และความเชื่อเกี่ยวกับความดี ความชั่วแตกต่างกัน ทำให้มีการประเมินค่าทางจริยธรรมต่างกัน โดยสังคมเป็นผู้หล่อหลอมสมาชิกในสังคมว่าอะไรถูกผิด ซึ่งแต่ละสังคมนั้นจะมีระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้มีสาเหตุมาจาก

สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน แต่ละสังคมต่างก็ถือว่าวัฒนธรรมของตนดีที่สุดในและควรเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่วสำหรับคนกลุ่มอื่น ๆ นอกสังคมของตนด้วย และการใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตัดสิน แนวคิดนี้ถือว่าสิ่งที่นำมาใช้ตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่วนั้นคือประโยชน์สุข (Utility) สิ่งไหนเมื่อทำแล้วจะอำนวยประโยชน์สุขให้ได้มากกว่าหรือมากที่สุด สิ่งนั้นถือเป็นความดี เป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะความดีคือความสุข สิ่งใดให้ประโยชน์สุขมากกว่าแก่คนจำนวนมากที่สุด สิ่งนั้นถือว่าดี ควรทำ หลักการอันนี้เรียกว่าหลักความสุข (The greatest happiness principle) แนวคิดการใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ตัดสิน จะเน้นที่ผลที่จะเกิดขึ้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ ประโยชน์สุขที่จะเกิดขึ้นแก่คนส่วนใหญ่ ไม่ได้เน้นหลักการ เพราะหลักการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ศีลธรรม หรือจารีตประเพณี ล้วนมีไว้เพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่มหาชน สิ่งที่ทำให้ความสุขแก่คนทั่วไปถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง กฎหมาย ศีลธรรม หรือจารีตประเพณีไม่ได้มีค่าในตัวของมันเอง (Extrinsic Value) มันจะมีค่าก็ต่อเมื่อมันนำไปสู่ความสุขเท่านั้น สำหรับลัทธิสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) อาจเรียกว่า ลัทธิวัตถุวิสัย (objectivism) เชื่อว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงอย่างแน่นอนตายตัว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพอใจ หรือความไม่พอใจของแต่ละคนหรือแต่ละสังคม คุณค่าทางจริยศาสตร์ เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัว การกระทำแต่ละอย่างแฝงคุณค่าอยู่ในตัว หรือมีความหมายโดยตัวของมันเอง (Intrinsic Value) และมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการตัดสินชี้ขาดว่าอะไรดี อะไรชั่ว กฎเกณฑ์ที่จะใช้ตัดสินเรียกว่า “มโนธรรม” (Conscience) คือสำนึกหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ไม่ว่าเขาคนนั้นจะอยู่ในสังคมใดหรือวัฒนธรรมใด มโนธรรมนี้เป็นประสาทสัมผัสพิเศษนอกเหนือจากประสาทสัมผัสธรรมดา คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แต่มโนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณ บางทีอาจเรียกว่า “ปัญญา” ซึ่งสามารถทำให้เราสัมผัสหรือตัดสินใจได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด ค่าทางจริยธรรม เช่น ดี-ชั่ว ถูก-ผิด มีลักษณะแน่นอนตายตัวและไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือสภาพแวดล้อม ใครจะมองว่ามันอย่างไร มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ค่าของการกระทำมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) คุณสมบัติทางจริยธรรมจึงเป็นลักษณะจริง ๆ ที่มีอยู่คู่กับการกระทำ บางครั้งคนอาจเข้าใจผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชอบเป็นผิดได้ เนื่องจากมโนธรรมที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละคนพัฒนาไม่เท่ากัน

สำหรับในทางพุทธศาสนา ถือหลักการว่าการจะตัดสินว่าบุคคลใดเป็นคนดีหรือไม่ดี ให้ใช้การกระทำ หรือกรรมเป็นตัวชี้วัด ซึ่งการกระทำที่จะถือว่าเป็นกรรมได้นั้นจำเป็นต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ และจะถือว่ามีความตั้งใจจริงธรรม ส่วนการกระทำที่ไม่มีเจตนา ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม และไม่นำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินการกระทำ การตัดสินด้วยการกระทำด้วยเจตนาที่พิจารณา โดยดูเจตนาที่เป็นมูลเหตุ กุศลหรืออกุศล การพิจารณาตามสภาวะ ว่าเป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตใจสบาย ไร้โรค ปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์ ช่วยให้กุศลธรรมเจริญงอกงามขึ้นหรือลดลง และอกุศลธรรมทั้งหลายลดลงหรือเจริญเพิ่มขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร การใคร่ครวญดูสำนึกมโนธรรม การใช้มโนธรรม คือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่าการที่กระทำนั้น ตนเองดีเตียนตนเองไม่ได้ ไม่เสียความเคารพตน เมื่อพิจารณาการกระทำใด ๆ โดยถ่วงทุกมิติแล้วไม่เห็นข้อบกพร่องหรือข้อเสียที่จะเป็นเหตุให้ตนเองได้ การกระทำนั้น ๆ ชื่อว่าเป็นความดี ถ้ายกพร่องที่ยังเป็นเหตุให้ดีเตียนตนเองได้ ชื่อว่าเป็นความชั่ว ฟังความเห็นของนักปราชญ์หรือวิญญูชน เมื่อได้พูดหรือทำการใด

ลงไปแล้ว ปรากฏเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว ด้ผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ผู้วิจัยจึงพิจารณาเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้เกณฑ์ภายในจิตใจของผู้กระทำกรรมและเกณฑ์ภายนอกอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ดังนี้

1. เกณฑ์ภายใน ประกอบด้วย 1) เจตนา ที่เป็นกุศล-อกุศล 2) พิจารณาตามสภาวะ ว่า ก่อผลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดภัย โปร่งใส สมบูรณ์ หรือไม่ก่อผลต่อชีวิตจิตใจ 3) ใช้นิยามธรรมสำนึก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การกระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และ 4) ใช้หลักความสันโดษ คือความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ มีลักษณะ 3 อย่าง คือ **ยถาลาภสันโดษ** คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนจนระวนระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา **ยถาพลาสันโดษ** คือยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภูเขาได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่หวงแหนเสียตายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน และ**ยถาสารูปสันโดษ** คือยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

2. เกณฑ์ภายนอก คือ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำ ประกอบด้วยความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ดังนี้ 1) เป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับ ชื่นชม สรรเสริญ หรือไม่ ถ้าปรากฏเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนทั่วไปนักปราชญ์หรือวิญญูชนในชุมชนต่างยอมรับ ชื่นชมสรรเสริญ การพูดหรือการกระทำนั้นเป็นความดี 2) เป็นสิ่งที่วิญญูชนไม่ยอมรับ หรือตำหนิติเตียนหรือไม่ ถ้านักปราชญ์หรือวิญญูชนติเตียนการพูดหรือการกระทำใด การพูดหรือการกระทำนั้นจัดเป็นความชั่ว การพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ดังนี้ 1) เป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ 2) เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมดีหรือความดีนั้น ต้องทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ใช้กรอบศีลระดับโลกียะธรรม คือ เบญจศีล

5.1.3 วิเคราะห์ปัญหาพุทธจริยศาสตร์ ในระบบอุปถัมภ์ของระบบราชการไทย

1. วิเคราะห์โดยหลักมูลเหตุอันเป็นการสื่อถึงเจตนาที่เป็นกุศลมูลหรืออกุศลมูล ซึ่งถือเป็นเกณฑ์หลักที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบ

ด้วยกฎหมายหรือลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ทั้งสองลักษณะเป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด

2. วิเคราะห์โดยพิจารณาตามสภาวะ ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ การกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย ยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าเกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบายปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจเนื่องจากมีความเป็นไปได้ทั้งสองกรณี แต่สำหรับการกระทำลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดกล่าวคือเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ

3. วิเคราะห์ใช้หลักมโนธรรมสำนึกลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายและการกระทำในลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การกระทำทั้งสองลักษณะที่ยังเป็นเหตุให้ตีเตียนตนเองได้ เสียความเคารพตนเอง ถือว่าเป็นความชั่ว ไม่ดี ผิด

4. วิเคราะห์ ใช้หลักความสันโดษ ทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ต่างก็มีการกระทำที่มีผลมาจากอกุศลกรรม จึงเป็นผู้ที่ไม่ได้มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ ในขณะปัจจุบัน ไม่ได้ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น มีความติดใจอยากได้สิ่งอื่นเช่นตำแหน่งที่สูงขึ้น มีความเดือดร้อนกระวนกระวาย เพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ มีความปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม พงษ์เลี้ยงปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่มีความยินดีตามกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน มีความยินดีอยากได้เกินกำลังความสามารถปกติของตน ไม่มีความยินดีตามสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

5. วิเคราะห์ใช้หลักการฟังความเห็นหรือพิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์ ลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมาย และลักษณะที่เอื้อประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย เมื่อวิญญูชนได้รู้ได้เห็น ก็ย่อมจะตำหนิตีเตียน ไม่ยอมรับ ไม่ชื่นชม ไม่สรรเสริญ อย่างแน่นอน จึงถือได้ว่าการกระทำลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด

6. วิเคราะห์ใช้หลักพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำหรือคุณกระทบต่อตนเองและผู้อื่นการกระทำในลักษณะนี้ก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ จะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ก็ได้ เป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นไปเพียงเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นจึงถือได้ว่าการกระทำลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนา ไม่ยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ชั่ว เป็นสิ่งที่ผิด

7. วิเคราะห์ใช้หลักของการล่วงละเมิดหลักการแห่งบทบัญญัติศีล 5 พบว่าไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 1 การฆ่าสัตว์ ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 2 การลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ 3 การประพฤติผิดในกาม อาจละเมิดศีลข้อที่ 4 การพูดเท็จ คำล่อลวง อำพรางผู้อื่น และไม่ละเมิดศีลข้อที่ 5 การดื่มสุราเมรัย เครื่องดองของทำใจให้คลั่งไคล้ต่างๆ

5.2 ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาพบว่าระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังถูกแทรกซึมด้วยระบบอุปถัมภ์มาตลอด เป็นสิ่งที่มีอยู่กับสังคมไทยมาช้านาน ซึ่งเป็นค่านิยมของคนไทย ที่ส่งผลเสียหายต่อระบบราชการไทยมาเป็นเวลานาน เป็นการเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

ยึดถือเอาตัวบุคคล ยึดถือเอาความพึงพอใจส่วนตัวมากกว่าหลักการ แม้ว่าในสังคมไทย ระบบอุปถัมภ์ อาจจะเป็นสิ่งที่ดีในด้านความผูกพันระหว่างกัน เป็นการเอื้อเพื่อ เมื่อแผ่ สร้างความเคารพใน ระหว่างญาติมิตร เพื่อนพ้อง น้องพี่ ผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา แต่หากนำไปใช้ในระบบ ราชการซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของสาธารณะ การเอาผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเฉพาะ กลุ่ม เข้าไปเกี่ยวข้องโดยไม่ได้คำนึงถึงหลักคุณธรรม ความเสมอภาค ความรู้ความสามารถ ความ มั่นคง และความเป็นกลางทางการเมือง ก็ย่อมจะทำให้เกิดความเสียหายต่อประเทศชาติได้ ข้อค้นพบ จากการวิจัย มีข้อเสนอแนะที่ควรนำไปใช้ใน 2 ระดับ คือ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ผลการวิจัยพบว่าระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย ได้สร้างความเสียหายต่อสังคมไทย ในด้านต่างๆ การยึดตัวบุคคลทำให้ไม่มีการแยกระหว่างเรื่องของส่วนรวมกับเรื่องของตัวเอง ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคและขาดความยุติธรรม เป็นการทำลายกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคม ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ ทำลายความเสมอภาค ซึ่งลักษณะของระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการ ไทยนั้นก็มีการพัฒนาวิธีการไปตามยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่มีที่ท่าว่าจะหมดไปจาก สังคมไทย ดังนั้นรัฐควรมีการปลูกจิตสำนึกให้ข้าราชการได้เห็นถึงความเสียหายของระบบอุปถัมภ์ การไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว รู้จักการพึ่งพาตนเองมากกว่าการพึ่งพาผู้อื่น การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นในองค์กรราชการ รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหารระดับสูง เช่น การ ประกาศเจตนารมณ์ต่อต้านการใช้ระบบอุปถัมภ์ เป็นต้น

2. จากผลการวิจัยพบว่าลักษณะระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทย มีลักษณะการกระทำ ระหว่างผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) ในสองลักษณะคือการกระทำที่เอื้อประโยชน์กัน โดยชอบด้วยกฎหมาย และลักษณะของการกระทำที่มีชอบด้วยกฎหมาย เช่น การซื้อขายตำแหน่ง ด้วยการเรียกรับผลประโยชน์จากการแต่งตั้งโยกย้าย รัฐบาลควรมีนโยบายโดยตรงในการลงโทษ ข้าราชการและผู้เกี่ยวข้องในการใช้ระบบอุปถัมภ์ในส่วนของการทำงานที่มีชอบด้วยกฎหมายที่ปรากฏ หลักฐานชัดเจน อย่างจริงจังและเด็ดขาด

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรมีการทำวิจัยในเชิงปริมาณโดยสอบถามความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่างจากตัวแทน ผู้บริหารระดับสูงที่สามารถแสดงบทบาทของผู้อุปถัมภ์ และกลุ่มตัวอย่างจากตัวแทนข้าราชการระดับ ล่างที่สามารถแสดงบทบาทของผู้รับการอุปถัมภ์ เพื่อเป็นข้อมูลเชิงทัศนคติต่อระบบอุปถัมภ์

2. การศึกษาข้อแตกต่างระหว่างการอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนากับระบบอุปถัมภ์ ในทางการเมืองและระบบราชการ เพื่อให้เห็นว่ามีประเด็นรายละเอียดข้อแตกต่างกันอย่างไร เหตุใด การอุปถัมภ์ในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ควรกระทำในขณะที่ระบบอุปถัมภ์ใน ความหมายทางการเมืองและระบบราชการกลับเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือ

กิริติ บุญเจือ. *ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2538.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย (Buddhist Ethics and Contemporary Social Problems)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. *ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : นิติธรรมการพิมพ์, 2562.

ซัชชัย คุ่มทวีพร. *ทฤษฎีการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : เจนเดอร์เพรส, 2541.

ประยงค์ จันทร์แดง. *ปรัชญาเพื่อชีวิต*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2558.

ปรีดา จันทร์แจ่มศรี. *ปรัชญาทั่วไป*. เชียงราย : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2550.

พระเทวินทร์ เทวินโท. *พุทธจริยศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหามจุฬาบรรณาการ, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ : ธรรมะอินเตอร์เน็ต, 2556.

_____. *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). *จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

วิทย์ วิศเวทย์. *ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 12). นนทบุรี : ไทยร่มเกล้า, 2537.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 40). กรุงเทพฯ : ธรรมทานกุศลจิต, 2561.

สัญญา สะสอง. *ความจริงของชีวิต*. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2552.

สำนักงานเลขาธิการสถานิติบัญญัติแห่งชาติ. *การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยให้เป็นรูปธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสถานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2529.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. *ศาสนาเปรียบเทียบ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2540.

สุเชาว์ พลอยชุม. *จริยศาสตร์แนวพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2537.

เอกวิทย์ มณีธร. *ระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ และองค์การมหาชนของไทย*. กรุงเทพฯ : เวิลด์เทรคประเทศไทย, 2551.

2) หนังสือแปล

แอนโทนี ฮอลล์. *ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ แนวคิดและคำศัพท์*. (ปริชาควินท์พันธ์, แปล). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

3) บทความในหนังสือ

เจมส์ ซี สกอตต์. *การเมืองในระบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง*. ใน *อมรา พงศาพิชญ์ และปริชา ควินท์พันธ์ (บรรณาธิการ). ระบบอุปถัมภ์*. (หน้า 57-58). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

4) วิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์

ชิษณุพงษ์ พิบูลย์. *แนวคิดทางจริยศาสตร์สังคมของคาร์ล มาร์กซ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

ณรงค์ ครองแถว. *กระบวนการแก้ปัญหาจากระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้น ในส่วนราชการไทยด้วยพุทธบูรณาการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

ปิยพจน์ สามัตถิยากร. *ทัศนะของพนักงานด้านระบบอุปถัมภ์ต่อผลของประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต, สาขาหลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

พระมหาวิโรฒน พรหมปาน. *พุทธจริยศาสตร์และการละเมิดลิขสิทธิ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2551.

พระมหาสมพล กลิ่นเพชร. *เจตนาในพุทธจริยศาสตร์เถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

พระมหาเสฏฐวุฒิ วิชิรธนา (ปาสวน). *การศึกษาวิเคราะห์หลักความดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

อมรเทพ หวังแก้ว. *ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)*, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

5) บทความในวารสาร

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล. การศึกษาระบบอุปถัมภ์กับปัญหาสังคมไทย : การประยุกต์ใช้ของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 23(1), 177-197, 2558.

ณัฐนันท์ ธนทิพัฒน์กุล และประยงค์ แสนบุราณ. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย ผ่านทฤษฎีจริยศาสตร์ของอิมมานูเอ็ล คานต์. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 24(2), 15-33, 2550.

ธงชัย ทรงประศาสน์. ระบบอุปถัมภ์กับระบบคุณความดี : ร่วมฉลองวันประสูติครบรอบร้อยปีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, 3(1), 86, 2505.

พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญไธ, พระมหาภักฎาซซ์ร์ เขมทสสี และพระวรเวช วรธมโม. พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาการศึกษาเรื่องความจริง ความรู้ ความดี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 5(1), 335, 2560.

พระมหาอดิเดช สติวโร (สุขวัฒน์นวดิ). ปัญหาจริยธรรมเกี่ยวกับการดัดแปลงพันธุกรรมสิ่งมีชีวิตในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 10(20), 31-42, 2558.

สมภาร พรหมทา. ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการโคลนมนุษย์. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 14(2), 85-86, 2550.

7) เอกสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

ถวิล อรัญเวศ. *ระบบคุณธรรมและระบบอุปถัมภ์*. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2563, จาก http://thawin09.blogspot.com/2017/01/blog-post_904.html, 2562.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *ถ้าไปถึงปัญญา ก็ไม่มีว่หลงทางจริยธรรมสากล*. สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2563, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=qbqsGV6QUJk>, 2562.

พระมหาสาคร ศรีดี. *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธจริยธรรม*. สืบค้นเมื่อ 11 กรกฎาคม 2563, จาก <http://thaicadet.org/Buddhism/BuddhistEthics-SakonSridee.html>, 2562.

7) หนังสือคำสั่ง

คณะกรรมการความสงบแห่งชาติ ที่ 8/2560. *การขับเคลื่อนการปฏิรูปการบริหารงานส่วนบุคคลท้องถิ่น*. (2560, 21 กุมภาพันธ์). คำสั่ง.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นายฉัตรชัย วงศ์ปรียากร
วัน เดือน ปี เกิด : 19 สิงหาคม 2511
สถานที่เกิด : จังหวัดอุบลราชธานี
การศึกษา : ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์)
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
การทำงาน : รับราชการ ปลัดอำเภอ (เจ้าพนักงานปกครองชำนาญการพิเศษ)
หัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
โทรศัพท์ : 09 0323 9779

